

T.C
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

THOMAS KUHN'UN PARADİGMASI İLE MICHEL FOUCAULT'NUN
EPİSTEMESİ'NİN KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Derya YARDIMCI

Danışman
Doç. Dr. Eren RIZVANOĞLU

VAN-2019

KABUL VE ONAY SAYFASI (EK-4)

Derya YARDIMCI tarafından hazırlanan "THOMAS KUHN'UN PARADİGMASI İLE MICHEL FOUCAULT'NUN EPİSTEMESİNİN KARŞILAŞTIRILMASI" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Yüzüncü Yıl Üniversitesi FELSEFE Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Başkan ve Danışman: Doç. Dr. Eren RIZVANOĞLU Felsefe Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum	
Üye : Doç. Dr. Ahmet EYİM Felsefe Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Celal SABANCI Felsefe Artvin Çoruh Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum	
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Anabilim Dalı, Üniversite Adı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Tez Savunma Tarihi: Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.	09/10/2019
 Doç. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (09/10/2019)

Derya YARDIMCI

Yüksek Lisans Tezi

Derya YARDIMCI

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EKİM, 2019

**THOMAS KUHN'UN PARADİGMASI İLE MICHEL FOUCAULT'NUN
EPİSTEMESİ'NİN KARŞILAŞTIRILMASI**

ÖZET

Bu çalışmanın ana teması bilimsel ve toplumsal değişimlerin belirleyicisi olan yaklaşımlara ve kullanılan yöntemlere yakından bakarak bir inceleme alanı oluşturmaktır. Bu inceleme öncelikle bilimsel anlamda yöntem ve kuram değişikliğine yön veren paradigma kavramıyla dikkatleri üzerine çeken Kuhn'a yönelik bir alanı ifade etmektedir. Diğer bir yandan da episteme kavramına yüklediği anlamla tarihsel bir perspektif içerisinde sosyal bilimsel bir felsefe ortaya koyan Foucault'ya yönelik bir alanı ifade etmektedir. Her iki filozofun da düşünce ve inceleme alanlarında kendilerine özgü kavramlar geliştirerek geleneksel düşünce yapılarından ayrıldıklarını yapılan okumalar ve araştırmalar ışığında bu çalışmayla gözler önüne sermeyi hedefledik. Hem bilimsel hem de felsefi boyutta değişim ve ilerlemenin yapısını kabul edildiğinden daha farklı bir biçimde olduğunu ortaya koyan bu iki düşünürün kullandıkları kavramlar ayrı olsa dahi yöntem ve teknikleri bakımından bir paydada buluştuklarını görmek mümkündür. Kuhn, paradigma kavramını değişimin en temel noktasına yerleştirirken, Foucault değişimi epistemenin değişebilir niteliği üzerinden ifade eder. Her iki düşünürde tarihsel dönemler içinde şekillendirici yapıların arkasına inmeyi hedeflemişlerdir. Kullandıkları yöntem ve geliştirdikleri kavramlar üzerinden değerlendirilerek iki düşünür de anlaşılmalı çalışılacaktır. Dolayısıyla bu çalışma bir bakıma her iki

düşünür arasındaki ortak paydaya işaret ederek, izledikleri yol bakımından benzerliklerini anlamlı bir bütün halinde birleştirme çabası olarak sayılabilir.

Anahtar Kelimeler : Kuhn, Foucault, Paradigma, Episteme, Süreksizlik

Sayfa sayısı : 87

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Eren RIZVANOĞLU

Master Thesis

Derya YARDIMCI

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

October, 2019

**COMPARISON OF THOMAS KUHN'S PARADİGM WITH MICHEL
FOUCAULT'S EPİSTEME**

ABSTRACT

The main theme of this study is to examine the approaches and methods used to determine the scientific and social changes. This study primarily refers to Kuhn, an area that draws attention with the concept of paradigm, which shapes the change of method and theory in scientific sense. On the other hand, it refers to an area directed to Foucault, who put forward a social scientific philosophy in an historical perspective with the meaning he imposed on the concept of episteme. In this study, we aimed to reveal that both philosophers developed their own concepts in the fields of thought and analysis and differentiated them from traditional thought structures. It is possible to see that these two thinkers, who show that the structure of change and progress in a different way than accepted in both scientific and philosophical dimensions, have a common ground in terms of their methods and techniques even if the concepts used are separate. While Kuhn places the concept of paradigm at the core of change, Foucault expresses change through the changeable nature of the episteme. Both thinkers have sought to descend to the background of the shaping structures in historical periods. Both thinkers will be tried to understand by evaluating the methods they use and the concepts they develop. Therefore, this study can be considered as an attempt to combine similarities in a meaningful whole in terms of the path they follow, pointing to the common denominator between the two thinkers.

Keywords : Kuhn, Foucault, Paradigm, Episteme, Discontinuity

Number of pages : 87

Thesis Advisor : Assoc. Dr. Eren RIZVANOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM.....	6
1. YAYGIN BİLİM ANLAYIŞI ve BİLİM FELSEFESİ.....	6
1.1. Henri Poincare.....	10
1.2. Pierre Duhem.....	11
1.3. Emile Meyerson.....	12
1.4. Alexandre Koyre.....	12
2. YAYGIN BİLİM ANLAYIŞI ELEŞTİRİSİ.....	14
2.1. KUHN VE PARADİGMA KAVRAMI.....	14
2.1.1. PARADİGMA ÖNCESİ DÖNEM.....	18
2.1.2. OLAĞAN BİLİM DÖNEMİ.....	20
2.1.3. BİLİMSEL DEVRİM ve İLERLEME.....	27
II. BÖLÜM.....	31
1. MICHEL FOUCAULT ve GENEL FELSEFESİ.....	31
1.1. FOUCAULT'NUN TEMEL KAVRAMLARI.....	42
1.1.1. Episteme ve Söylem.....	43
1.2. KAPSAYICI VE KUŞATICI GÜÇ OLARAK EPİSTEME.....	46
1.2.1. ORTAÇAĞ VE RÖNESANS EPİSTEMESİ.....	48
1.2.2. KLASİK EPİSTEME.....	53
1.2.3. MODERN EPİSTEME.....	57
1.3. EPİSTEMESİNDE METODOLOJİ.....	60
1.3.1. Arkeoloji.....	60
1.3.2. Soykütüğü (Geneoloji).....	62
1.3.3. Bilgi ve İktidar.....	64
1.3.4. Biyoiktidar ve Özne.....	67
SONUÇ.....	70
KAYNAKÇA.....	77

ÖZGEÇMİŞ
TEZ ORJİNALLİK RAPORU

ÖNSÖZ

Bilimsel yöntemsel değişimlerin ilk adımı Kuhn tarafından atılmıştır. Bunun etkisi ışığında felsefe sahnesinde Foucault, tarihsel anlamda ilerlemenin nasıl ifade edileceği noktasında bir eleştiri ortaya koymuştur. Bu anlamda her iki düşünür de tarihsel bir perspektif ile çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Kuhn ve Foucault, ilerleme fikrine yaklaşımları noktasında tek bir çizgide devam ettiği kabul edilen bilgi ve bilimin karşısında eleştirilerde bulunarak sağlam bir duruş sergilemişlerdir. Foucault, tarihin her dönemde meydana gelen olayların arşivlerde yerini almış sadece tek bir olaydan ibaret olmadığını, küçük görülen basit olaylarında etkisinin düşünüldüğünden fazla olduğu iddiasında bulunarak arkeolojik bir yöntemle bu küçük olayları da dikkate almış ve ilerleme fikrini incelemiştir. Kuhn da ilerlemenin bilimsel araştırmalardaki gözlem ve deneyden ibaret olmadığı düşüncesi ile değişimin örtük birtakım farklı unsurlarla da meydana gelebileceği iddiasında bulunarak bu iddiasını temellendirmiştir. Tarihe bu anlamda bir süreksizlik özelliği atfeden Foucault tıpkı Kuhn gibi tarihsel olayların da aynı statik çerçevede ele alınamayacağını özellikle vurgulamıştır. Değişen tüm yapıların birbirinden ayrı ve farklı olayların etkileşimi dahilinde ortaya çıktığını belirten bir kuram geliştirmiştir. Bu anlamda her iki düşünür de yöntemlerinin daha anlaşılır ve açıklayıcı olabilmeleri açısından kendilerine özgü kavramlaştırmalarda bulunarak değişim ve dönüşümlerin mevcut algıdan farklı olarak çok yönlü olduğunu göstermeyi hedeflemişlerdir. Bu da gösteriyor ki ne Kuhn için bilim ne de Foucault için tarih, düz, çizgisel, mutlak ve tek parça bir yapıdan ibaret olmayıp bu şekilde bir perspektifle ele alınıp algılanamaz. Toplumsal ve bilimsel tüm değişim ve ilerleme devrimsel nitelikte keskin kırılmalar ve kopmalarla gerçekleşir.

Bu çalışmanın oluşumunda bütün tez süreci boyunca her anlamda desteğinin eksiliğini hissetmediğim değerli danışman hocam Doç. Dr. Eren RIZVANOĞLU'na canı gönülden teşekkürlerimi sunarım. Kendisine minnettarım.

GİRİŞ

Kuhn'un bilim felsefesinde en önemli düşünürlerden biri olmasına kaynaklık eden, görüşlerinin tüm dünyada büyük bir yankı uyandırmasına sebep olan, batı düşüncesinin tarihini temelden etkileyen *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı eseridir. Paradigma, bilimsel bunalım ve bilimsel devrim gibi birçok yeni kavram ile mevcut bilimsel yöntem ve geleneklerin sorgulanmasına yol açan bu eserde Kuhn, bilimsel çalışmaların doğasında rasyonalitenin ve olgulara yönelik geleneksel metodolojinin yanı sıra, irdelenmesi gerekli olabilecek birtakım unsurların da bulunabileceğini iddia etmiştir. Kuhn'un görüşlerinin bu kadar önemsenmesinde hiç şüphesiz yaşadığı dönemin bilimsel anlayışı ve işleyişi çok büyük yer tutmaktadır. Kuhn'a gelene kadar bilimsel faaliyetler içerisinde büyük çaplı bir gelişmenin olduğu bilinmektedir. Bilimi geleneksel bilimsel bir yapıda kabul etmiş olan Kuhn öncesi bilimsel çerçeveyi belirleyen ana unsur maddesel bir gerçekliğin olduğu anlayışını benimseyen pozitivizm ve daha sonra neopozitivizm başlığı altında ortaya çıkan akımlar oluşturmaktaydı. Olguları tek gerçeklik öznesi olarak kabul eden bu maddeci akım, bilginin asıl kaynağını duyu verileri olarak kabul eden bir görüşe bağlı olarak gözlem ve deneyi bilgiyi elde etmenin biricik yolu olarak görmüş, bilim anlayışının doğa bilimleriyle beraber daha da gelişim gösterdiğini ve son derece de etkili bir yöntem haline geldiğini savunmuştur. Pozitivizm temelli bu neopozitivizm akımı varolan gerçekliğin metafizik unsurlardan arındırılmış bir biçimde ve tamamen olgusal bir düzlemde, şüpheye yer bırakmayacak dayanaklarla açıklanması gayreti, bu akım içerisinde sıkça rastlanan bir durum olmuştur. Böylesi bir anlayışla, bilimsel faaliyet alanında bireysel etkiler ve bilimsel devamlılığı zedeleyecek her türden müdahale saf dışı edilmek istenmiştir. Bütün bilimsel faaliyetler sonucu ortaya çıkan tüm bilgi niteliği taşıyan unsurlar artık bilim çevreleri tarafından daha nesnel diyebileceğimiz bir nitelik taşır hale getirilmiştir. Bu nedenle bilimle uğraşan her bilim insanı, nesnellik çatısı altında fakat yine aynı düşünce biçimiyle yaklaşarak varolan bilgiyi, varılan noktadan daha da ileri yerlere doğru taşımakla ve geliştirmeye devam etmekle mükellef olmuştur.

Yirminci yüzyılın başlarında pozitivizmin için tek bir gerçeğin olduğu görüşü, mantıkçı pozitivistler tarafından düzeltilmek istenmiştir. Bu amaçla mantıkçı

pozitivistler tarafından olgusal zemine ait bu varlık alanı olan bilimsel araştırma alanı, tek bir bilim ve bu bilime ait tek bir yöntemle açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın ana düşünürlerinden olan Kuhn, ilk olarak bilim tarihine olan yaklaşımıyla, bilimin ve bilimsel bilginin tek tek ilerlediği fikrini benimsemeyi yanlış olarak görmüş ve böyle kabul gören ilerleme anlayışını niteliksiz görerek eleştirmiştir. Kuhn'a göre bilim; sürekli aynı dönemin kullanıldığı ve olgusal çalışmaların zaman içerisinde üzerine yenisini koyarak ilerlediği ve bu şekilde devam eden tek bir çizgi üzerinde işleyen bir süreç olarak görülmemelidir. Bunun tam aksine, ona göre bilim, her defasında yeniden şekillenen ve tamamen birbirinden farklı anlayışların yer değiştirdiği ve yeni başlangıçların olduğu mevcut yapılardan farklı bir ilerlemeye sahiptir.

Burada yeni başlangıçlar olarak sözü edilen köklü değişiklikleri ifade eden bir anlamda devrim niteliğindeki gelişmeler; alışılmış, kabul görmüş, yerleşip benimsenmiş geleneksel ve tekdüze ilerlemeci yapının tamamen bırakılarak, bunun tam karşısına konulabilecek bambaşka bir yaklaşımın getirildiğini ifade eder niteliktedir. Bunu da birden çok anlam yükleyerek geliştirdiği paradigma kavramı ile gerçekleştirir. Kuhn, bilimde gelenekselleşmiş yöntemlerden yola çıkarak, parça parça ve üst üste yığılarak oluşan yığınlarla devam eden bir ilerlemenin değil, aksine birbirlerinin yerini sarsan, birbiriyle yer değiştirecek birbirinden farklı paradigmaların olduğunu bir ilerlemenin niteliksel bir değeri olabileceğini savunur. Varolan ilerlemelerin de yine bu paradigmalara dayalı olarak devam ettiğine inanır. Bilimsel olarak bakıldığında bir paradigma ve buna dayalı bilimsel anlayış, isteklere cevap veremediği, problemleri çözemediği bir yerde diğer bir paradigma ile yer değiştirir. Bu yer değiştirme, tamamen devrim özelliğinde bir hareketle gerçekleşir. Çünkü eski ve yeni paradigma arasında varolan bilimsel yöntem değişeceği gibi bilimsel kavramlar da değişir. Bu da geleneksel anlayışın iddia ettiği türden birbirini takip eden bir bilimsel ilerleme fikrinden farklıdır. Bu açıdan bilimsel ilerleme, birbirinden her yönüyle farklı bilimsel anlayış ve çerçevelerin yer değiştirmesi esasına bağlı olarak gerçekleşmektedir.

Bilim tarihindeki değişiklikler aynı düzeyde felsefe tarihinde de meydana gelen birbirinden farklı ve ayrı değişikliklerin olduğunu belirtir niteliktedir. Modernizmin baş göstermesiyle artık akılcılığın ve modern öznenin yer edininip

gelişmesi bu yüzyılın bir aydınlanma çağı olarak görülüp aydınlanma felsefesi başlığı altında toplanmasına sebep olmuştur ve bu felsefenin egemen olduğu döneme de Aydınlanma Çağı adı verilmiştir. Özellikle 15.ve 16. Yüzyıllarından sonra doğan ve yeniden tanımlanmaya başlayacak olan insan anlayışı ve geliştirdiği bakış açılarıyla ve düşünce biçimlerinden esinlenen bu yeniçağ için üzerinde durulması gereken en önemli sorun, akıl ilkelerine dayalı bir yaşam düzeninin nasıl ve ne düzeyde sağlanabileceğidir. Aydınlanma çağı, akıl ve düşüncenin dünya ve topluma dair geleneksel anlayışın yıkılması için bireyin en güçlü yetkileri olarak görülüp devreye sokulduğu bir dönemdir. Bu açıdan bakıldığında Aydınlanmanın en temel karakteristiği özellikle dini temelli tüm dogmatik anlayışlara meydan okumaktır. Bu meydan okuyuşta akıl, Aydınlanma için en önemli araç olmuştur. Bu yüzden Aydınlanma düşünürleri insanın sahip olduğu akıl sayesinde gerekli tüm sorulara yanıt verebileceği kanaatindedir. Fakat aklın en temel doğrulama ölçütü olduğu düşüncesi bazı düşünürler tarafından eleştirilmiştir. Tek doğrulama ölçütünün akıl olduğu üzerinde hem fikir olma durumunu eleştirenlerin başında Foucault gelir. Foucault, başlangıç olarak aklın ilerlemesinin özgürleşme anlamına geldiğini savunan tüm görüşleri reddeder ve akla büyük önem veren Aydınlanma düşüncesini suçlar. Çünkü akıl, doğrulama ölçütü olmaktan çok Foucault'nun gözünde temel güç ve otorite sahibi iktidarı tüm gündelik yaşama yaymaktadır. Foucault aklın, özgürleşme ve ilerleme anlamına gelmediğini düşünür, hatta tam tersine, Aydınlanma boyunca hakim olan aklın iktidarı konumunu eleştirir. Bu yüzden de postyapısalcı düşünce geleneği içinde yer alan Michel Foucault, tek bir gelenek içine sıkıştırılmayacak kadar önemlidir. Hatta geliştirdiği kavram ve yöntemlerle 20.yüzyıl Foucault çağı olarak da adlandırılabilir. Michel Foucault en önemli eleştirisini ilerleme anlayışına karşı yapmıştır ve süreklilik iddiasını kabul gören bütün her şeyin karşısında durarak klasik anlayışının benimsediği süreklilik fikrini reddetmiştir. Dolayısıyla Foucault büyük kuramları diğer modern kuramlardan ayıran çoğu modern büyük anlatıların aksine zaman içinde bir sürekliliği özellikle vurgulamaz. Foucault yönteminde statik bir yapı mevcut olmayıp dinamik bir yol izlemiştir. Bu anlamda durağan yapıda işleyişin olduğu kabulünün karşısında durarak yöntemini devingen bir çözümlemeyle kurar. Bunu da episteme kavramıyla ifade eder.

Episteme kavramı Foucault'ya gelene kadar genel olarak dar bir çerçevede ele alınmıştır. Foucault ile birlikte kavram başka bir statüye geçmiştir. Foucault kendi kavramları üzerinden farklı bir yöntem geliştirir ve çalışmalarını bu yeni yöntem dâhilinde olan soy kütüğü ve arkeolojiyle destekler. Foucault'da nesnel episteme söz konusu olmayıp dönemden döneme farklılık gösteren bir episteme anlayışı hâkimdir. Bu değişiklikler Kuhn'un paradigması ile Foucault'nun epistemelerinin hiçbir noktada benzerlik göstermeyecek ölçüden birbirinden farklı olduklarını söylemeyi güçleştirir. Urhan'ın da belirttiği üzere, paradigmalar epistemelerle karşılaştırıldıklarında, epistemelerin dünya görüşünden daha fazla bir şey oldukları ve bilincin ya da bilinçdışının çok daha derin bir düzeyinden ileri geldiklerinin düşünülebileceği öne sürülürken, paradigmanın teori düzeyinde kurulduklarına dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, Foucault'nun episteme kavramının Kuhn'un paradigma benzer bir işlevi yerine getirdiklerini söylemek mümkün görünüyor (Urhan, 2010: 48).

Foucault'ya statik bir anlayıştan çok değişim temelli bir bakış açısına sahiptir. Ona göre her dönemi ifade eden farklı epistemeler vardır. Bu epistemelerle o dönemleri temsil etmek mümkündür. Kuhn için de tıpkı bu epistemede olduğu gibi rasyonel bir paradigma anlayışından farklı olarak değişikliğe uğrayabilir nitelikte paradigma vardır ve bu her dönemde farklılık gösterir. Bu bağlamda paradigmalarda da statik bir yapının aksine dinamik bir yapı söz konusudur. Tıpkı Foucault'nun epistemeleri gibi Kuhn'un paradigması da dinamik bir yapıda işler.

Bu çalışma ile, öncelikle Kuhn'un paradigma kavramı ile Foucault'nun episteme kavramının izledikleri yol bakımından da benzerlik gösterdiklerini ortaya koymaya çalışılmıştır. Bu amaçla tezimizin birinci bölümünde Kuhn'un bilimdeki yerini ve bilim anlayışını kısaca ele alıp Kuhn'un bütün bilim görüşünün temelinde bulunan paradigma anlaşılmasına çalışılmıştır. Tezimizin ikinci bölümünde ise Foucault'nun önemi ve yaratmış olduğu etki ele alınıp, ona metodolojik çalışmalarına sistematik bir bütünlük kazandıran kavramlar ortaya konularak episteme kavramına genel olarak bakılacaktır. Bu bağlamda Foucault'nun episteme anlayışı, onun tüm felsefesi çevresindeki yeriyle ilişkili olarak ele alınmıştır. Tezimin son bölümü ve aynı zamanda sonucu ifade eden kısımda çalışmamın temel savı olan her iki düşünürün felsefi sistemlerinin belirleyicisi olan episteme ve

paradigma kavramlarının ne oranda benzerlik taşıdığı ve ayrıca hangi felsefi soruna karşılık kullanıldıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

I. BÖLÜM

1. YAYGIN BİLİM ANLAYIŞI ve BİLİM FELSEFESİ

Bilim, bir disiplin olarak felsefi alanda inceleme nesnesi haline geldikten sonra birçok farklı yöntem ve yolla incelenmeye başlanmıştır. Bilim, temeline yıllarca süregelen bilgi tanımlanmasını yerleştirerek bilimsel bilgi niteliğindeki bilgiye ulaşmayı amaç edinmiştir. Bu araştırma süreci içerisinde bilginin çeşitli türlerde var olduğu fark edilmiştir. Bilgi çeşitliliği birden fazla araştırma ihtiyacını ve farklı araştırma yöntemini de beraberinde getirmiştir. Bilgi çeşitlerinin inceleme alanı içerisinde ele alınması için öncelikle bilginin ortaya çıkmasının ön koşulu olan canlı organizmaların faaliyetlerine yönelmek gerekli görülmüştür. Bu anlamda insan ve insan eylemleri ve etkinlikleri üzerine gidilerek araştırmalar yapılmamıştır. Dolayısıyla bilimin felsefesini yapmak da bilimsel bilginin sorgulanmasını öngörür.

19. yüzyıl bilimin artık felsefeyle bir araya geldiği ve bilim felsefesinin doğduğu yüzyıl olmuş, ilerleyen zamanlarda da bu alan genişleyerek yer kaplamış ve 20. Yüzyılın başlarında bilim artık ciddi bir önem kazanmıştır. Bu anlamda 19. ve 20. yüzyıl, felsefe ve bilimin daha önce hiç olmadığı kadar birbiriyle ilişki içine girdiği dönemler olmuştur. Başlangıçta bilim ile felsefe de birbirine dahil edilemeyecek düzeyde farklı yöntemlerle çalışmalar yapılırken bu dönemlerden itibaren artık bilimin sınırları, niteliği gibi konularda felsefe bilimi olduğundan daha cesur bir biçimde sorgulama nesnesi haline getirerek dikkat çekici bir disiplin ortaya çıkışını sağlamıştır.

İnsanın yaşadığı çevreyi, alanı, içinde yer kapladığı evreni, genel anlamda kendisini çepeçevre saran her şeyi anlamlandırma isteği felsefe ve bilimin ortak bir noktada buluşmasının da en güçlü sebebi olmuştur. Felsefe ve bilimi bilgi arayışı ve bilgiye ulaşma amacı, modern dönemlerle beraber daha da genişlemeye başlamıştır. Çünkü özellikle 17. ve 18. yüzyıl doğa bilimlerinin gösterdiği gelişmeler ve geçmişten beri süregelen filozofların bilgiyi elde etme noktasındaki arayışları her iki alanın da birbirini besler nitelikte olduğu düşüncesini güçlendirmiştir. Açıkça görünen, son dönemlerle birlikte yaşanan tüm gelişmeler beraberinde bilim

felsefesinin de temel taşlarını oluşturmuştur. Bilim felsefesi başlığı altında ilk adım öncülüğünü Auguste Comte'un yaptığı pozitivism akımı ile atılmıştır. Pozitivizmle beraber felsefe de bilimsel bir nitelik kazanmıştır. Felsefenin içine sına yöntemi dahil edilmeye bilimsel yöntemlere tabi tutulmaya başlanmıştır. Hatta felsefenin alanı bir anlamda bilimin sınırlarına dahil edilmiştir. Genel çerçeveye bakıldığında ise en etkili adım Viyana Çevresi ekolü altında düşüncelerini ortaya koyan düşünürlerce gerçekleştirilmiştir. Viyana Çevresi adlı bu okul tartıştıkları problemlerle daha sonraki gelişmeleri farklı bir bakış açısıyla yönlendirmiştir.

Viyana çevresi düşünürleri klasik deneyciliğin şimdiki olguculuktan mantıksal çözümleme yolu ile ayrıldığı iddiasında bulunarak bu düşünce geleneği üzerinden fikirlerini geliştirmişlerdir. Bu ekole göre metafizik olan bilim ve felsefede asla yer bulamaz, bu yüzden metafiziksel olan her öge bilimden ve felsefeden mutlak suretle elenmelidir. Viyana çevresi düşünürleri bu metafiziğin elenmesi tartışmasını başlatarak bilimsel olan ile bilimsel olmayan ayrımını ortaya çıkaran bir ilke arayışına girmişlerdir (Güzel, 2014: 75). Bu çevre için bilimsel olan ile olmayan ayrımını bize verecek olan da mantıksal çözümleme olarak adlandırdıkları yöntemdir. Mantıksal çözümleme yöntemi ile de ifade edilmek istenen sadece deneysel olarak sınanabilecek önermelerin varlığının anlam taşıdığıdır. Ortaya atılan bir önerme deney nesnesi niteliği taşıyor ve sınamaya tabi tutulabiliyorsa o önerme anlamlıdır, eğer herhangi bir deneye tabi tutulamıyorsa önerme anlamsız ve geçersizdir. Bilimsel önermeler deneye dayanabiliyorsa bilim önermeleri de deneye dayanmalıdır (Güzel, 2014: 81).

Viyana Çevresi'nin düşüncelerinin bir diğer tanımı mantıkçı pozitivist olarak da açıklanır. Başlangıçta pozitivism temelli kurulan bu okul, temelde deneye dayalı çalışmaların en doğru yöntem olduğu fikrini benimsemiş ve bunu yaymayı hedeflemiştir. Viyana çevresi bu anlamda deneysel yöntemin bilgiyi elde etme açısından doğru bir ölçüt olduğunu savunmuş ve Viyana Çevresi için temel tez "kuramlar olgulara dayanır, olgularca desteklenir; bilimde böylece birikimsel olarak ilerler" düşüncesi olmuştur (Kabadayı, 2011: 35). Bu anlamda doğru bilgi ancak deneye ölçülür ve bu yüzden de biricik yöntem tek tek verilerle bütünlüğe ulaştıran tümevarımdır. Tümevarımda bilgiler birbirinin üzerine eklenerek birikimsel ilerleme

sağlanır. Bu yöntemle amaç hem metafizik tüm her şeyin doğrulanamazlığını hem de aynı zamanda anlamsızlığını ortaya koymak olmuştur. Çünkü bu ekolün görüşüne göre deneye dayalı olmayan her şey deneyi aşan bir niteliktedir aynı zamanda içerik olarak boş ve anlamsızdır. İşte ilke olarak benimsenen yöntemi de bu şekilde metafizik olanla metafizik olmayan ifadelerin ayrımını bizlere veren ölçüt olacaktır. Bu yüzden Viyana Çevresi'ne göre, bilimin yöntemi tümevarımdır ve bilim olan ile bilim olmayanı ayırma yöntemi doğrulama yöntemi ile sağlanır. Doğrulamacı bilim anlayışı özellikle Rudolf Carnap'ın savunuculuğunu yaptığı bir yöntem olarak var olmuştur. Ona göre bilimsel bir önermenin bilimselliği doğrulanabilirliğine bağlıdır. Bir önerme, deney ve gözlem yoluyla doğrulanabiliyorsa bilimseldir, doğrulanamıyorsa metafiziktir. Bu da demek oluyor ki bu anlayışa göre, bir önerme, var olduğu olgu bağlamında dile getirildiğinde anlamlıdır ve ancak anlamlı olduğu ölçüde bir bilgi içeriğine sahip olur (Özsoy, 2018: 211). Böylece bilime sınır çizme çabasında en uygun yöntem deneysel anlamda doğrulanabilirlik söz konusu olmuştur. Bilim olan ile bilim olmayan arasında sınırlandırma ölçütü doğrulanabilirliktir.

Doğrulabilirlik olarak belirlenen bilim için en uygun yöntem başlangıçta Viyana çevresinin bir parçası olan önemli bilim felsefecilerinden olan Karl Popper tarafından eleştirilmiştir. Popper'a göre bilim için belirleyici ölçüt doğrulama olamaz, bu anlamda asıl yöntem tam aksine yanlışlanabilirlik olmalıdır (Kabadayı, 2011: 81). Popper göre, bilim ile bilim olmayan arasındaki ayrımı üst üste aynı sonuçlara ulaşmış doğrulamacı yöntemle ulaşılması bir kuramı doğru kılamaz, ama tek bir farklı sonuç yani aykırı örnekle yanlışlanan deney kabul görmüş kuramı sınamış olacaktır ve bu nedenle asıl doğru olacak yöntem yanlışlaşmacılıktır. Popper için bilimselliğin yegâne ölçütü doğrulanabilirliktir yargısı tamamen karşı çıkılması gereken bir ön kabuldür. Çünkü ona göre, doğrulamacı görüşler bilimi ve sözde bilimi, kullandıkları yöntemle bakarak birbirinden ayırırlar. Bir bilgi alanı tümevarım yöntemiyle çalışıyorsa, doğrulamacı anlayışa göre, bilim adını almaya hak kazanabilir. Fakat yöntemi tümevarım olmayan her çalışma ise sözde bilim olarak değerlendirilir. İşte bu Popper'ın birebir eleştirdiği noktayı kapsar. Çünkü Popper için tümevarım yoluyla doğrulama ölçütü bilimselliğin ölçütü olamaz. Bir önermeyi doğrulamak için birçok örneğe ulaşılabilir, fakat bütün ulaşılmış doğrulayıcı

örnekler bir önermeyi doğrulamaya yetmez. Tıpkı “bütün kuğular beyazdır” örneğindeki gibi bir tane yanlışlayabilecek aksi örnek bulunma ihtimali olana dek önerme doğrulanamaz (Dinçer, 2015: 94).

Bilimsel yöntem değişim gösterdiği andan itibaren başka düşünce biçimleri de ortaya çıkmaya devam etmiştir. Belli bir gelenekten sonra Fransız bilim tarihçileri, yazılarında klasik Viyana Çevresi görüşlerinin yer aldığı bilim anlayışına ciddi eleştirilerde bulunmaya başlayarak daha farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Ortaya atılan eleştiriler Viyana Çevresi'nin benimsemiş olduğu anlayışın bilimi tamamıyla nesnel bir yapıda ele aldığını ve birikimsel ilerlemeye dayalı bir uğraş olarak kabul ettiği yönündeydi. Bu da bilim tarihçilerine göre bilimin tarihi incelendiğinde doğrulanamaz bir düşünce biçimi olarak görülür. Bilimin ancak deneye dayandığı ve duyu verilerinden elde edilen sonuçları kapsadığı iddiası bilimin tarihselliğini tamamen dışarıda bırakır. Bu iddia da bilim tarihçileri için bilim tarihine bakmaksızın bilim hakkında konuşma olarak görüldüğünden eleştirilerin odağında yer alır. Bilim hakkında konuşmak için bilim tarihinin hesaba katılması gerektiği bakış açısıyla beraber bilim tasarımı artık değişmeye başlamıştır. 20. Yüzyılın başlarında bu değişimin en önemli isimleri bilim felsefesi yapma geleneğini başlatan Poincare, Duhem, Meyerson, Koyre gibi isimler olmuştur. Bu isimlerin düşünceleriyle birlikte artık tek bir ölçütün doğruyu elde etmede yeterli olduğu fikrinin ötesine gidilmeye başlanmıştır. Özellikle Poincare, Duhem, Meyerson, Koyre gibi düşünürlerin başlattığı bakış açısı değişikliği daha sonraları Kuhn gibi önemli düşünürlerce ilerletilerek olduğundan farklı inceleme yöntemleri ortaya çıkmış, bir takım çalışmalarla bilimsel incelemeler artık tarihsel bir bakış açısıyla oluşturulmaya başlanmıştır. Bunun yanında bilim incelendiği sırada felsefi, sosyolojik ve gerektiği noktada psikolojik olmak üzere birçok disiplinin de etkileşim olguları göz önünde bulundurulmalıdır (Kabadayı, 2011: 36). Bu düşünürler daha çok pozitivism karşıtı bir tavır sergileyerek pozitivismin hâkim gücünü zayıflatmaya ve ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalarda bulunmuş ve bilime artık insan etkinliklerinin de içinde bulunduğu bir boyut kazandırmışlardır. Bu düşünürler pozitivismin aksine daha kuramsal bir çerçeve içerisinde gözlem ve deneyin gerçekleştiğine inanmış ve bilimin birikerek ilerlediği anlayışını reddetmişlerdir. Bilimin ilerleyişinde bilim tarihine vurgu yaparak pozitivismin bir anlamda

yargılanmasına sebebiyet vermişlerdir. Bizlerde bu bilimin yöntem ve ilerleyişinin olduğundan farklı olması gerektiği iddiasında bulunan düşünörlere kısaca değineceğiz.

1.1.Henri Poincare

Bilim etkinliğinin ne olduğunu anlamak için Viyana çevresinin aksine bilim tarihine bakılması gerektiği düşüncesiyle beraber bilim artık tarihsel olandan hareketle açıklanmaya başlanmıştır. Poincare de özellikle tarih üzerinde hareket ederek fiziğin açıklanabileceği iddiasını ortaya koymuştur. Bu yüzden bilim için tarih kaçınılmaz şekilde ihtiyaç duyulacak bir arkaplan olarak varlığını her daim sürdürecektir. Bilim felsefesi görüşlerinde tarihe bu denli önem vermesinin arkasında tarihin iki zıt gidiş yolu bize veriyor olması yatar. Güzel'in ifadesiyle; bunlardan biri tarihin gözlemle yeni olaylar açığa çıkarması diğeri de birbirinden ayrı görünen olayların birliğine ve yalınlığına ulaştırıyor olmasıdır. Özellikle bu ikincil nitelik bilimi olanaklı kılar (Güzel, 2014: 21).

Viyana çevresinin yalnızca olgulardan ve tek başına deneyden hareket etmesine yönelik yapılan eleştirilerin kuvvetlenmesine sağladığı katkıyla Poincare önemli görüşler ortaya koymuştur. Bunlardan en önemlisi de bilimsel olayı tek başına bir değer taşıyamayacağı iddiasıdır. Bilimin ancak duyu deneyine dayanarak yapılacağına inanan ve bilim tarihini görmezden gelen Viyana Çevresine karşı bilimsel kuramın amacının deneylerin sistematize edilmesi gerektiğine vurguda bulunur. Güzel'in ifadesiyle; bilimsel bir kuramın amacı, deney aracılığıyla elde edilen bilimsel yasaları düzenlemek asıl önemli olandır. Bu düzenleme de doğa yasalarının geçirdiği yasaların geçirdiği evrimi bilim tarihine bakarak görmek mümkündür. Deneyin verdiği tek başına kalmış birkaç noktadır, bu noktaları çizgi ile birleştirmek gereklidir (Güzel, 2014: 23-26). Poincare, deneyler yapılırken sadece varolan elde bulunan veriler dışında insan zihninde yer alan bir takım düşüncelerin de etkili olduğunu savunur. Çünkü ona göre, deney yapılırken insanda önceden yer edinmiş fikirlerden arınık deney yapma olanağı mümkün değildir ve herkesin bir dünya kavrayışı vardır, bundan kurtulmak da kolay değildir.

Bilim birbiriyle ilgisi yok gibi görünen şeyler arasında yeni bağlar kuran ve bir taraftan da yeni bulgular ortaya koyan bir yapıya sahiptir. Bu yüzden duyu verilerinden ibaret olgu elde edilen deneyler yetersiz ve eksiktir. Onun bu görüşü Viyana Çevresi'nin neopozitivist geleneğini en çok eleştirdiği noktayı işaret eder. Bu yüzden bilim tarihi, yapılan bilim etkinliğinin sınamasının en doğru biçimde yapılacağı kaynaktır (Güzel, 2014: 30)

1.2.Pierre Duhem

Pozitivizmin ve neopozitivizmin aksine metafizik tüm unsurların bilimin dışında tutulması için diğer bir adım bilim felsefecisi olarak da sayılan Pierre Duhem tarafından atılmıştır. Duhem, hem bilim tarihine hem de beraberinde bilim felsefesine bambaşka bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Deney ve gözlemlerle elde edilmiş tüm bilimsel çalışmaların ve tarihte meydana gelmiş tüm olay ve olguların arkasında onları etkilenen birçok yapı ve düşüncelerin olduğunu iddia etmiştir. Ona göre dolayısıyla bilim yalnızca deney ve gözlemlerle elde edilmiş sonuçlardan ibaret değildir. Bilimde deney ve gözlemin farklı unsurların etkisiyle sonuçlar doğurduğunu vurgulayarak daha derinlerdeki yapılara işaret etmiştir. Kabadayı'nın ifadesiyle Duhem'e göre; "bilimsel bir sına gerçekteşirken işin içine birden fazla kabul, çıkarım ve varsayım girer; dolayısıyla fizikçi veya bilim adamı yaptığı deney ve gözlem esnasında asla kendi düşüncelerinden yalıtılmış bir şekilde sınıamada bulunamaz. Bu da bilimsel deneylerinde kendi içinde yanlışlık barındırabileceğini gösterir" (Kabadayı, 2011: 44). Bu yüzden Duhem için deney tek başına mutlak anlamda doğru bilginin doğruluğunun ölçütü olabilecek nitelikte değildir. Ona göre deneysel yöntemin uygulandığı koşullar bizim düşündüğümüzden daha fazla karmaşıktır.

Duhem, hem deneysel hem de tarihsel tüm çalışmalarda araştırmaya başlamadan önce bazı düşünce tarzlarının ve birtakım ön yargı niteliğindeki hükümlerin olması durumunun düşünüldüğü gibi kaçınılması gereken bir durum, aksine bir gereklilik olarak görür. Bilim yalnızca duyu verilerine dayanmaz, bunun yanında bir takım metafiziksel ve sezgisel öğelerden etkilenir. Kuramdan bağımsız yapılan deneylerin kargaşadan başka bir şey gibi görünmediğini savunan düşünür

yapılacak tüm gözlemlerin belli kuramlara göre yapılması gerektiğini savunur. Güzel'in de aktardığı gibi "Duhem'e göre kuram deneyi belirler ve karmaşık öğeleri bir yığın olmaktan çıkarır. Kuram böylelikle deneyin nasıl yapılacağını belirleyen bir kılavuzluk görevi görür" (Güzel, 2014: 52).

1.3.Emile Meyerson

Bilim felsefesi yapabilmek için bili tarihi ile düşünce tarihi çözümlenmelerinin gerekli olduğunu söyleyen Emile Meyerson bilim tasarımını Duhem geleneği üzerinden ilerletir. Bilimin ilerleyişi ve doğası konusunda Duhem ile hemfikir olan diğer bir düşünür Emile Meyerson'dur. Duhem'den aldığı bakış açısıyla birlikte o da bilim çalışmalarının ve bilim adamlarının asla önyargısız olmayacağına inanır. Kabadayı'nın ifadesiyle; Meyerson için "bir araştırmacı ya da bilim adamının araştırmasını yaparken veya soruşturmasını yürütürken her zaman peşin hüküm, kavram ve varsayımla yüklü olduğunu düşünür. Çünkü Meyerson'a göre bunlar bilimde kaçınılmaz olarak kılavuzluklarına muhtaç olduğumuz şeylerdir" (Kabadayı, 2011: 57). Meyerson'a göre bilim adamları kendi düşünce ve fikirlerinden bağımsız bir çalışma yürütemeyeceklerdir. Oda tıpkı Duhem gibi, deneylerin bilimsel kuramlara dayadıklarını ve varsayımların yönlendirici etkilerinin olduğunu savunur. Varsayım ve öndeyilere, kuramlara dayanmadan yapılan deneyler tek başına bilgi veremez (Kabadayı, 2011: 63). Emile Meyerson özellikle pozitivistin aksine metafizik unsurlardan arınmış olguların tek başına anlamsız olduğunu söyler. Çünkü ona göre varlıkbilimsel olan metafizik bilimden ayrılamaz (Güzel, 2014: 32).

1.4.Alexandre Koyre

Kendinden önceki düşüncelerle aynı tabanda yetişen ve bilimin tarihselliğini vurgulayan diğer önemli düşünür de Alexandre Koyre'dir. Ona göre de bilimin bir tarihi vardır. Bilimsel tüm faaliyetlerin kuramsal temelli olduğunu ortaya koyar ve diğer bilim felsefecileri gibi bilimsel çalışmalarda deneyin tarihsel ve us dışı öğelerden bağımsız bir şekilde var olamayacağını vurgular. Kurumsal tüm olgu ve olayların bilimsel çalışmaları belirleyen unsurlar olduğunun üzerinde özellikle durur. Koyre bu anlamda pozitivist bilim anlayışını çok sert bir şekilde eleştirir. Özellikle

Viyana Çevresi'nin bilimi ussal, mantıksal, olgusal birtakım işlemlere indirgenmesine tepki gösterir ve bilimsel bilgiyi de bu işlemler sonucu ortaya konan ürüne indirgeme fikrine ciddi anlamda karşı çıkar (Güzel, 2014: 59). Koyre, bilimin deney ve gözlem dışında bir takım dayanaklarının da tartışmasız bir şekilde olduğunu vurgular. Ona göre Kabadayı'nın aktarımıyla; “bilimsel öğretiler tarihsel çerçeveleriyle birlikte kavranmalıdır, bilimsel düşünce tarihi, kendisini önceleyen ve ona eşlik eden koşullarla birlikte ele alınmalıdır” (Kabadayı, 2011: 65). Koyre böylece bilim tarihine insan etkinlikleri alanlarında yer alan psikolojik, sosyolojik ve felsefi unsurlarında yer aldığını vurgulayarak belli bir dönemi o dönem yapanın ne olduğuna bakmaya çalışmak gerektiğini söyler. Çünkü dönem kendi bilgisini kendisi belirleyen etkilere sahiptir. Bu anlamda eğer bir bilimsel faaliyet incelenecekse içinde bulunduğu dönemin koşullarıyla birlikte ele alınıp incelenmelidir. Koyre de bu anlamda dönemin koşullarıyla değil kendi gününün koşullarıyla değerlendirilmesi gerektiği hususuna vurgu yapar. Hatta bu yaklaşımıyla kendinden sonra gelecek olan Kuhn'u en çok etkileyen düşünür Koyre olmuştur. Deney ve gözleminde kendi dönemindeki kuramsal çerçeve tarafından belirleyici olduğunu savunarak bilim tarihinde her dönemin kendine ait bir bilim tasarımı yarattığını ortaya koyar. Bu anlamda bilimsel araştırmalarda ve bilimsel tüm etkinliklerin tarihsel ve toplumsal yönlerin etkilerini ortaya çıkarmaya çalışarak bilimin devrimsel bir nitelik taşıdığı fikrini de ilk olarak ortaya koyar. Bilimin tarihçisi olan Koyre, bilimsel düşüncenin artalanını hesaba katmadan, yani bilim tarihini her yönüyle ele almadan bilim hakkında doğru saptamalar yapılamayacağını düşünür. Ona göre bilimsel öğretiler tarihsel çerçevesiyle birlikte kavranmalıdır. Bu düşüncesinden hareketle bilim tasarımı ortaya koyarken özellikle bilimin bir etkinlik olarak nasıl bir ilerlemeye sahip olduğu düşüncesine de vurgu yapar. Bilim ona göre sürekli olarak fakat devrimler yoluyla ilerler (Güzel, 2014: 68). Bu sağlam eleştiriler üzerine kurulmuş düşüncelerden hareketle bilimsel araştırmalarda en uygun yöntemin gerekliliği daha da önem kazanan bir problem olarak gündemde olmuştur. Bunu da bilim felsefesinde geliştirdiği kavramlar ve bakış açısıyla Kuhn'un gerçekleştirdiği yadsınamaz derecede göz önünde olmuştur.

2.YAYGIN BİLİM ANLAYIŞI ELEŞTİRİSİ

2.1.KUHN VE PARADİGMA KAVRAMI

18 Temmuz 1922 Amerika doğumlu ünlü bilim felsefecisi Thomas Kuhn eğitimini fizik bilimi üzerine aldı. Daha sonra aynı bölüm üzerinden yüksek lisans programına başlayan düşünür bu süreç içerisinde tamamen tesadüfen karşılaştığı fizik biliminin anlatıldığı bir derste bilim tarihi dikkatini çeker. Bu ilgisinin üzerine giderek bilimin tarihsel boyutunun incelenmesi gerektiği algısına kapılarak bilimsel etkinliklerin tarihsel arkaplanını incelemek için çalışmalarına başlar. Birtakım akademik gelişmelerin etkisiyle çalışmalarını daha da güçlendirerek bilim tarihi adına büyük başarılar ulaştı. Çeşitli üniversitelerin kadrolarında görev alarak bilim tarihiyle beraber bilim felsefesi alanına da yönelik çalışmalar ortaya koymaya başladı. Bu çalışmaları hem uzun süre devam etmiş hem de kendinden sonraki bilimsel faaliyetlerin de yolunu genişletmiştir. Daha sonraları yakalandığı talihsiz kanser hastalığına yenilerek 73 yaşında hayatını kaybetti.

Yaşamı boyunca yaptığı çalışmalar içerisinde en çok etki yarattığı bilim felsefesinin de yönünü değiştiren eseri *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* ile adeta bilim felsefesi tartışmalarına damgasını vurarak 20. Yüzyılın en önemli bilim felsefecisi olmuş, yaygın bilim alanının en iyi eleştirisinde bulunarak döneme damgasını vurmuştur. Bir anlamda yeni bir bilim felsefesi anlayışı geliştirerek yeni bilim felsefesinin müjdecisi olarak görülmüş, son yirmi yılın tartışmaları farklı bir yöne kaymış olmasına rağmen Kuhn ile beraber “mantıkçı empirizm ölümü” bir anlamda gerçekleşmiştir. Böylelikle artık antipozitivist bir bilim felsefesi geleneği bilimsel çalışmalarda egemen olan bir tartışma yapısı ortaya çıkmıştır (Çüçen, 2016: 87).

Kuhn'dan önce sözünü ettiğimiz yaygın bilim anlayışı bilimsel kuramlarda özellikle şu özelliklerin bulunmasını zorunlu bir koşul olarak beklemekteydi;

-Benimsenmiş kuram belli sınırları kapsamalı ve yalnızca o sınırlar içerisindeki olguları açıklama iddiasını taşımalıdır. Çünkü sınırları ve kuralları olan kuram bir o kadar da güçlü sayılmaktaydı.

-Kuram, genel yasalar oluşturarak dağınık yapıdaki olguları bir araya toplayabilmelidir.

-Kuramlar sınanabilir olmalıdır.

-kuram kapsamındaki tüm terim ve kavramlar net bir tanıma sahip olmalı ve değişime tamamiyle kapalı olmalıdır.

- Kuram gelişime açık olmalı fakat kendi yapısıyla da çelişmeyecek düzeyde tutarlı olmalıdır (Dinçer, 2015: 97). Bu yaygın bilim anlayışı düşüncesi Kuhn ile birlikte ciddi tepkilerle karşılaşarak değişime uğramaya başlamıştır.

Bilim felsefesine getirilen bu bakış açısı değişiklikleriyle beraber bilimsel araştırma yöntemleri başka alanları da bünyesine dahil ederek çalışmalarını sürdüren bir disiplin haline gelmiştir. Yaygın bilim anlayışının ardından büyük bir değişimin öncülüğünü yapan geleneksel anlayıştan farklı atılan ilk adım kendisi de bir fizikçi olan Thomas Kuhn tarafından gerçekleştirildiği artık kabul edilmiştir. Bilimin birikerek ilerlediği düşüncesinin aksine bilimsel ilerlemenin doğru bir biçimde anlaşılması için düşüncelerini tarihsel perspektiflerle açıklamanın gerekliliğini öngörmüştür. Bilimin açıklanmak üzere daima tarihe, yapılacak bilim tarihçiliğinin da daima bilim felsefesine ihtiyaç duyulacağını ortaya atmış ve bunu da tarihsel olgularla desteklemiştir. Kuhn, bilim felsefesinde ciddi anlamda zihniyet değişikliğinin öncülüğünü yapmış, bilim felsefesine dair çalışmalarıyla önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur.

20. yüzyılda bilim artık boyut değiştirmiş ve bilim ile tarih, bilim ile felsefe iyice harmanlaşmış ilişki içerisinde oldukları fikri kabul edilmiştir, bilim artık tarih ve sosyoloji içine de nüfus etmiştir. Bunu da bilime tarihsel bir perspektif kazandırmasıyla bilim tarihinin önemini vurgulayan ünlü bilim felsefecisi Thomas Kuhn yazmış olduğu *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı eseriyle gerçekleştirmiştir. Tarihin bilimsel anlamda çok büyük etkileri bünyesinde barındırdığı fikrini ortaya koyan Kuhn, diğer düşünürler gibi bilimsel araştırmaların tek bir dayanağı olmadığına inanır, fakat aynı zamanda onların bilimsel araştırma yöntemlerinin eleştirel bir şekilde değerlendirilmesini de gerekli görür. Ama tarihsel anlamda onun düşüncelerinde de tarih büyük öneme sahiptir. Çünkü onun için tarih, bize birçok şeyi verebilecek zenginliktedir. Araştırmalarda bütün alt yapıları etkileyen koşulların net bir biçimde tarihte ortaya çıkacağını vurgular. Kuhn özellikle *Bilimsel Devrimlerin Yapısının*'da; "Tarih yalnızca bir zaman dizimi ve anlatı deposu olarak görülmediği takdirde, şu anda bize egemen olan bilim imgesinde esaslı bir dönüşüme yol açabilir" (Kuhn, 2015: 39) ifadesiyle tarihsel arkaplanın önemini anlatmaya

çalışır. Böylece mevcut bilimsel faaliyetleri belirleyen birincil imgelerin değişmesi noktasında oldukça etkili bir hamlede bulunmuştur.

Bilim ve bilim tarihine olan ilgisi hem Kuhn için hem de bilim dünyası için oldukça etkili ve çarpıcı bir değişime sebebiyet vermiştir. Kuhn'dan önce benimsenmiş ve kabul görmüş bütün geleneksel bakış Kuhn ile beraber farklı bir tasarım halini almıştır. Kendisinden önce Viyana Çevresi olarak adlandırılan mantıkçı pozitivistimin hâkim olduğu bu alanın bilim tasarımının etkisini ortadan kaldırarak bilime yeni bir bakış açısı ve yaklaşım kazandırmıştır. Yaptığı çalışmalar da bu bakışı açısını oldukça yoğun bir şekilde yansıtmıştır. Kuhn *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı eserini yayınlamadan önce fizikçi olarak yetişirken tarihsel yorumlamayı ifade ettiği böyle bir kitap yazma isteğinin çok önceden içinden geçtiğini dile getirir. Bir fizikçi olarak ilgilendiği bilimi bir anlamda bırakıp artık bilimin tarihiyle ilgilenmek istediğini vurgulamıştır. Çünkü ona göre bilim ve bilimsel yollarla elde edilen bilgiler kafasının içinde onu meşgul eden sorunlara çözüm getirememektedir. Kuhn'un kendi ifadesiyle; “bir fizikçiyken de aklım hep bunlarla doluydu ve hep bir tarihselliğe yönelikti, yani aklım hep bu yöneydi. Bu yüzden anlayışımı değiştirdim hatta anlayışımı değiştirdim derken bir anlamda zanaatımı değiştirdim diye bir ifade kullanır” (Kuhn, 1994: 8). Kuhn onu bilimi tarihsel olarak yorumlamaya götüren şeyin bunca zaman içerisinde yapılmış yanlış okumaların farkına varmak olduğunu söyler. Bilimin tarihi onu köklü bir inceleme alanına itmiş ve var olan bütün verilerin tekrar inceleme nesnesi haline getirmesine sebep olmuştur. Kuhn bilim felsefesi görüşlerini “paradigma” kavramı üzerinden aktarmaya yönelmiştir.

Paradigma Kuhn'un kullanarak günümüze kadar popülerlik kazandırdığı önemli bir kavram olmuştur. Bilim felsefesini bu kavram ve uzantıları üzerinden kuran Kuhn için paradigma bilimsel çalışmalarda temel kavramdır ve *Yapısı* adlı kitabının önsözünde, “belli bir bilim çevresine belli bir süre için olan ve belli bir süre model sağlayan, yani örnek sorular ve çözümler temin eden evrensel olarak kabul edilmiş bilimsel başarılar” olarak tanımlanır (Kuhn, 2015: 63). Kuhn bilim felsefesinin temeline oturttuğu bu kavramın iki ana kullanımı olduğunu söyler. Bunlardan ilki “model” diğeri de “örnek” olarak adlandırılabilir. Bu anlamların ilki

daha geneli ifade ederken ikincisi bu genel tanım içindeki daha özel bir anlam yüküdür. Genel anlamı; belli bir topluluğun üyeleri tarafından paylaşılan inançların, değerlerin, tekniklerin bütününe kapsarken, özel anlamı da model ya da motif anlamında kullanılarak daha çok somut başarıları ifade eder (Çüçen, 2016: 92).

Bu kavramla geleneksel bilim anlayışlarını eleştirerek mevcut anlayıştan farklı olarak Kuhn, bilimin birikerek ilerlediği ve yalnızca duyu verilerinden elde edilen olgularla değerlendirilmesi gerektiği anlayışının eksik olduğunu iddia etmiştir. Bilim felsefesinde bu düşüncelerini “paradigma” kavramı üzerinden ortaya koymuştur. Bu paradigma kavramı özellikle bilim dünyası içinde bilim adamlarının bakış açılarını şekillendiren, onlara yorum gücü kazandıran ve belli bir bilimsel yöntem çerçevesi belirleyerek bir yapı çizen ve içinde bulunulan dönemde egemen olan düşünüş biçimini ifade eder. Aynı zamanda bu paradigmlar bir düşünce geleneğinin oturabilmesi için öncelikle bilim adamları tarafından iyice benimsenmesi gerekmektedir. Kabul gören paradigmlar yayılmaya başlayarak güç kazanır.

Bilim adına yapılan bu yöntem değiştirme girişiminde bilim, bilimsel bilgi, devrim, ilerleme veya sıçrama gibi tanımlanacak ve adlandırılacak her türlü hareketlilik Kuhn’un felsefesinde paradigma başlığı altında yer almıştır. Bu anlamda onun bilim felsefesine kazandırdığı paradigma kavramı tam bir tanımlaması yapılamayacak kadar geniştir. Bilim adına söylenecek olan her şey de bu alanla ilgilenen kişiler de dahil olmak üzere herkes bir şekilde Kuhn’un eserleriyle kaçınılmaz olarak karşılaşır. Çünkü onun eserleri ve özellikle de *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, bilimin tarihindeki bütün önemli değişimlere, dönüşümlere ve devrimsel hareketlenmelere değinmiştir.

Kuhn, bilimsel bunalım ve bilimsel devrim gibi birçok yeni kavram ile mevcut bilimsel yapıların ve geleneklerin sorgulanmasına yol açan bu eserde, bilimsel çalışmaların doğasında rasyonalitenin ve olgulara yönelik geleneksel metodolojinin yanı sıra, tüm bunlardan daha önemli birtakım unsurların da bulunabileceğini iddia etmiştir. Bu iddialarını da yabancı olmadığı bilim tarihinden örnekler vererek ispatlamaya çalışmıştır (Daştan, 2013: 95). Söz konusu örnekleri Kuhn, bilimsel bilginin doğası hakkındaki temel felsefesi sorular bağlamında ele almış ve bunu hali hazırdaki bilim anlayışını sorgulamak üzere kullanmıştır.

Kuhn'un bu sorgulaması özellikle de bilimin birikimsel değil de devrimsel işlediğine ilişkin düşüncesi yalnızca bilim çevrelerinde değil sosyal alanlarda da ciddi bir yankı bulmuştur. Nitekim paradigma kavramı artık dünyayı belli bir biçimde anlamanın en Kuhncu kavramı olarak akademik dilin terminolojisine girmiştir.

Kuhn bu kavram ışığında bilimsel faaliyetleri belli dönemlere ayırarak değerlendirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bilim belli aşamalardan geçerek ilerlediğinden özellikle ortaya çıktığı dönemin koşulları dahilinde bilimsel çalışmaların değerlendirilmesini gerekli görür. Bilimsel çalışmalar üç döneme ayrılarak incelenebilir. Bunlardan ilki belli bir bilim çerçevesinin olmadığı "Paradigma Öncesi Dönem veya Olağan Bilim Öncesi" dönemdir. Daha sonra herhangi bir paradigmanın benimsenmesiyle oluşan "Olağan Bilim" dönemi gelir. Bu aşamaların ardından Kuhn için asıl önemli olan ve bilimsel ilerlemenin gerçekleştiği dönem olan "Bilimsel Devrimler" dönemidir. Şimdi sırasıyla bu dönemleri değerlendirerek bilimsel ilerlemenin geleneksel anlayıştan farklı olduğunu anlatmaya çalışacağız.

2.1.1.PARADİGMA ÖNCESİ DÖNEM

Bilimsel bilgi üç aşamalı bir süreçten geçerek ortaya çıkar. Bunlardan ilki olan paradigma öncesi dönem bilimsel çalışmaların tümü için bir ön hazırlık süreci olarak kabul edilebilir. Bu dönemde ister bilimsel değeri olsun ister olmasın bilgi elde etme noktasında birden fazla ve birbirinden farklı yöntemler kullanılabilir. Bilimsel faaliyetlerde bir bilimsel çalışma için dikkate alınacak belirlenmiş kuralların ve ilkelerin olmadığı dönemi ifade eden bu aşama henüz herhangi bir paradigmanın ortaya çıkmadığı ve kabul edilmediğini ifade eden süreçtir. Bilim çevresini kendi etrafında toplamayı başaran, onlara yol gösterici özellikleri olan bir bilimsel başarının henüz ortaya çıkmadığı dönemi ifade eder. Bu dönemde yapılan bilimsel faaliyetlerin tümü belirlenmiş kuram ve bu kuramın ilkelerine dayanarak sonuç vermezdi. Olgular gerçekleşir ve birbirini üzerine yığılarak birikimsel bir şekilde ilerlediği anlayışı söz konusuydu. Çünkü bu dönem içerisinde bilimsel faaliyetleri birbirinden ayırt edecek herhangi bir ölçüt belirlenmiş değildi. Bundan dolayı bu

süreç bir anlamda olgu toplama sürecidir. Paradigma öncesi dönem yapılan tüm bilimsel faaliyetler sadece olup biter, bunları değerlendirecek kurallar söz konusu değildir. Bir olgu biriktirme dönemi olan olağan bilim öncesi dönem bilimsel anlamda çokluk dönemi olarak görülmesine sebebiyet vermiştir (Topdemir, 2002: 48). Kuhn'a göre olguların birbiri üzerine yığılmak bilimi ortaya koymaz, bunun yanında bilimsel olguları ayırıştırmak ve yorumlamak için bir kuram olması gereklidir. Olgular ancak bu kuram dahilinde bilim değeri kazanır.

Kuhn bu anlamda yerleşik bilim imgesinin aslında olduğundan farklı nitelikte olduğunu ve yetersiz olduğunu özellikle vurgular. Çünkü ona göre bize bilim adına veriler sağlayan her olay ve de olgu ayrı zamanlarda farklılaşır. Bu anlamda her bir dönemin kendi içerisinde değerlendirilmesi ve dönemin içinde bulunduğu kavramsal çerçevelerin dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Nitekim dönemsel meydana gelen her değişim imgeleri de etkilemiştir. Kuhn'a göre paradigmanın olmadığı bilim tam anlamıyla henüz bir olgunluğa erişmemiş bilimdir. Bu paradigma öncesi dönemde farklı kuramları savunan birbirinden farklı okullar bulunmaktadır ama bu okulların bulunduğu ortak bir payda niteliğinde bir paradigma bulunmamaktadır (Metcan, 1993: 53-54).

Kuhn bu yüzden gelenek haline gelmiş yaygın bilim anlayışlarının daha doğru bir şekilde anlaşılması için bilim tarihi çalışmalarına bakılmasını gerekli görür. Çünkü bakıldığı zaman yer etmiş düşünceler üzerinden bilimin nasıl işlediğine ulaşılmış olunacaktır. Bakıldığında görünür ki bugüne dek yerleşmiş iki akım ve etkileri göze çarpmaktadır. Kuhn'un geliştirmiş olduğu yeni bilim imgesine kadar bilim tarihi boyunca bu iki düşünce yapısı etkisini sürdürmüştür. Bunlardan ilki kesintisiz bir şekilde bilimin ilerlediğini ve sürekliliği olduğunu savunan görüştür. Bilim birbirinin devamını sağlayan olgularla devam eder ve bu şekilde ilerleme meydana gelir. İkincisi de halen kısmen etkisinin olduğu düşünülebilecek bilimsel anlamdaki düşünce sistemidir. Bu akımın öncüleri genellikle kendi uzmanlık alanlarını vurgulayarak yazan bilim adamlarıdır. Bir anlamda kendi bilimsel faaliyetlerinin tarihini yazan bu kişilerin amacı kendi bilimsel etkinliklerinin yapısını bir gelenek haline getirip dışarıdan onu dikkat çekici bir yapıda göstermek ve mevcut geleneksel yöntem ve bilim etkinliklerini korumak olmuştur. Kuhn da işte tam da bu yerleşik geleneksel bilim anlayışlarını yıkmak için yeni bir bilim imgesi ortaya

çıkartır. Bunu da kendi görüşlerini ifade ederken çok sık kullandığı paradigma ve bilimsel topluluk kavramlarını kullanarak yapar. Paradigma ile yeni bir bilim imgesi geliştirir ve bu yeni bilim imgesinin geleneksel bilimlere eleştirecek tarza olduğunu dış etkenlerden daha uzak ve daha kendi içinde olması gerektiğini vurgular. Dolayısıyla geliştirilecek olan bu yeni bilim imgesini ifade etmek için Kuhn geliştirdiği bilim tarihi modelini olağan bilim dönemi olarak açıklar. “Olağan bilimi ortaya çıkarken, bilimsel zeminde bulunan tüm görüşlerden farklı olarak tek bir görüş etrafında toplanmaya başlar. Bu tarihsel süreçte, gelişmekte olan görüşler ortak kabullerle bir ortak norma ulaşmış olur” (Kuhn, 2015: 92). İşte bu paradigma öncesi dönem tam olarak bu olağan bilim sürecinin hazırlık aşaması olarak görülebilir. Bu dönemde belirgin ve benimsenen kavramsal bir şemanın ve inanç bütünlüğünün olmaması durumu, yapılacak tüm yeni bilimsel araştırmalarda en başından işe başlamak zorunda olunmasına neden olur ve bilim adamlarının işini zorlaştırmaktadır. Bu dönem içerisinde paradigmanın olmaması durumu, birden fazla bakış açısının da ortaya çıkmasına sebep olur ve bilimsel araştırma birbirinden farklı yorumlara da maruz kalabilir. Kuhn’a göre, her kuram mutlak anlamda gözlem yüküdür. Paradigmalar bilim adamlarını tamamen etkisi altına alan, bilimsel faaliyetlere yaklaşma yollarını onlara empoze eden bilimsel kuramlardır. Bu yüzden kuramdan bağımsız herhangi bir gözlem de deney dili de asla olanaklı olamaz (Kabadayı, 2006: 41-42).

Paradigma öncesi dönemde ortaya atılan yorumlar her biri ayrı görüşlere dayandığından birbirine karşı üstünlük sağlamak için birer yarış halini almış, rekabet içerisine girmeye başlar. Bu süreç içerisinde başarılı olan, üstün gelen görüş bilimsel çalışmalar yapılırken dikkate alınan bir kuram özelliği kazanarak hakim paradigma olarak işlerlik kazanmıştır. Böylece paradigma seçimi gerçekleştirmiş olur ve olağan bilim dönemi de başlamış olur.

2.1.2.OLAĞAN BİLİM DÖNEMİ

Kuhn için olağan bilim döneminin geçiş benimsenen paradigma ile başlangıç sağlamış olur. Olağan bilime giden yolda; yaptıkları araştırmaları ortak bir paradigma üzerine kurulu olan insanlar bilimsel uygulamada aynı kurallara ve

ölçütlere bağlı kalırlar. Bu bağlılık ve bunun sonucu ortaya çıkan fikir birliği, olağan bilimin, yani başka bir deyişle, belli bir araştırma geleneğinin doğması ve süregitmesinin ön koşullarıdır (Kuhn, 2015: 80). Olağan bilim Kuhn için, eleştirel düşünce tarzının tam anlamıyla bir yana bırakılmasıyla işleyişin devam ettiği sürecin kendisidir. Böylelikle bilimsel çalışma alanında bu geçiş sağlandığı andan itibaren eleştiriler son bularak daha silik izler halini alır. Eleştiriler ancak çalışma alanında tehdit ve tehlikeler olduğu zamanlarda tekrar gün yüzüne çıkmaya başlar (Kuhn, 1994: 326).

Olağan bilim faaliyetinin başlamasıyla elde edilen olgular bilim adamını çepeçevre saran paradigmanın alanı içerisinde anlam kazanabilir. Olağan bilim, yani çoğu bilim adamının kaçınılmaz olarak hemen hemen bütün zamanını içinde harcadığı etkinlik alanıdır. Bu etkinlik alanı içerisinde bilim adamı benimsediği paradigmanın ilkelerine sıkı sıkıya bağlıdır. Olağan bilim dönemi bu tür bağlılıkların olduğu ve beraberinde ürettiği problemlere çözüm bulan bir nitelik taşır. Kuhn'un görüşüne göre paradigma bir anlamda bilim adamlarının doğa ile uyumunu yakalayabilmek için gerekli olan aletlerin çalışma prensiplerini belirler ve bu anlamda kendi ana ilkelerini esasta sarsıcı bulduğu temel yenilikleri bastırmaktan da kaçınmaz (Kuhn, 2015: 73-74).

Olağan bilim döneminde bilimsel araştırmalarda başarının sağlanmasının en önemli nedeni paradigmalara olan inançtır. Bilim toplulukları dünyanın gerçekte nasıl olduğunu bildiği varsayımı üzerine, gerektiğinde düşüncelerini savunmak için hatırı sayılı bedeller ödemeyi de göze almaları kararlılıklarının bir göstergesi olmaktadır (Kuhn, 2015: 73). Kuhn, olağan bilim dönemine geçmeden önceki evrede düşünürlerin bilimsel çalışmalarda genellikle tek bir inceleme alanıyla ilgilendiklerini, uzmanlaşma adına bilimsel bir çabanın söz konusu olmadığı iddia ederek paradigmaya bağlılığın olağan bilim döneminde belirgin bir biçimde hissedilir.

Bilim adamının bir alan üzerine yoğunlaşarak uzmanlaşma derecesi yükseldikçe kullandığı yöntem ve tekniklerde buna paralel olarak değişir ve paradigma daha da bağlayıcı nitelik kazanır. Paradigmasını oluşturup bilim çevresince dikkat çeken bilim Kuhn'a göre olağan bilim özelliği kazanmış olur. Olağan bilimsel faaliyetin en belirgin özelliği de genel olarak kabul gören bilimsel

başarılarla sonuçlanan araştırmaların bir anlamda rafine edilmesidir. İlk başlarda olgu biriktirme işlemi daha sonraki bilimsel gelişmelerde görülenden çok daha fazla şansa bırakılmış bir etkinlik olur. Toplanan bu olgu birikintilerinin arasında, yeniden ortaya çıkabilecek veriler bulunabilir (Kuhn, 2015: 86). Bu yüzden bilim adamları bilimsel çalışmalarını bizzat çalışma alanlarında bulunarak yaparlar, çünkü olağan bilimin bir diğer özelliği de uygulamanın birebir gerçekleşmesidir. Olağan bilimsel araştırmalar olgusal ya da kuramsal anlamda yenilik peşinde koşmayan bir çalışmayı kapsar, çünkü bu dönemde amaç var olan ve ulaşılmış bilimsel başarılardan hareket ederek yine aynı noktaya dönen sonuçlara ulaşmaktır. Bu uygulama sırasında paradigma bir bakıma temizlik işine girilerek ayıklama yoluna da gider. Bu da bir tür bulmaca çözümü gibi bir yöntemle yapılabilir.

2.1.2.1. Olağan Bilimde Bulmaca Çözümü Ve Paradigmaların Önceliği

Olağan bilim ile bulmaca çözme birbiriyle iç içe geçmiş bir şekildedir. Kuhn bu bulmacayı çözmek için bu alanla ilgilenen bilim adamına gerekli tüm araç ve gereçleri de paradigma içinde sunar. Böylece artık bulmaca çözümü bilim adamına ve onun bulmaca çözme yeteneğine kalmıştır. Eğer bulmaca çözümlenirse bilim adamı başarılı olmuş ve bunu ispatlamış olur. Ama eğer bulmaca çözümü gerçekleşmezse bu ne paradigmanın yapısında kullanılan araçların suçudur, bu sadece bilim adamının yetersizliğidir. Çünkü bir paradigma çözümler üretebilme potansiyeliyle oluşmuştur. Bu anlamda olağan bilimsel faaliyetler sırasında sınanan paradigmanın kendisi olamaz bizzat bu alanda uğraş halinde olan bilim adamı sınanmış olur. Olağan bilimi bu bulmaca çözücü yapısı, bilimsel anlamdaki yöntemin birikimci olduğunu gösterir. Çözümler ve bulgular bu birikimin olduğunu gösterir. Olağan bilim bu anlamda bilgi alanını genişlemek adına yenilik kazandırmaz. Kuhn için bu genişleme bir ilerlemeyi değil bir yığılmayı ifade eder.

Bulmaca çözme ile yapılan herhangi bir girişimin vardığı sonuç olağan araştırmacının dar kapsamı içinde bir yerde değilse, hüküm gayet basittir. Başarısız bir araştırma. Yani buradaki kusur doğa da değil, bilim adamının bizzat kendisindedir. Olağan bilimsel araştırmalarda başarıya ulaşan kişinin bulmaca çözümedeki ustalığı

kanıtlanmış olursa ve bilim adamının çalışma azmini kamçılayan bulmacanın zorluğu sonuç verirse paradigma geçerlilik kazanır (Kuhn, 2015: 110-112).

Paradigma, geçerliliğini koruduğu sürece bir yanıt olduğunu bildiğimiz tüm soruları seçmeye yarayan bir ölçüttür. Bilim adamı da bu tüm sorulara çözüm bulması iddiasından hareketle bir kez araştırmaya girmekle birlikte amacı olduğundan başka bir nitelik kazanır. Bilim adamının artık tek düşüncesi, becerisini yeterince kabullenebilmesi halinde, kendinden önce hiç kimsenin çözemediği ya da onun kadar çözemediği çetin bir bulmacayı çözeceği iddiası ve inancıdır (Kuhn, 2015: 114). Bu iddiasının arkasında da asla bir yenilik yattığı söylenemez, çünkü burada yeni bir buluş elde etme gibi bir durum söz konusu olmaz.

Olağan bilim bir bulmaca çözmeye etkinliktir ve bilim topluluğu da sahip olduğu paradigma sayesinde eldeki bulmacayı çözer. Hatta paradigma geçerliliğini koruduğu sürece cevabını bildiği soruları dahi kendisi belirler. Bu bir bakıma olağan bilim boyunca çözüm bekleyen bulmacaların paradigmaya dayalı olarak çözülebileceğini bizlere göstermektedir. Kuhn'a göre, bir sorun bulmaca olarak sınıflandırılacaksa, elde bir çözümü olmasının yanında hem kabul edilebilir çözümlerin niteliklerini hem de bunların hangi aşamalardan geçerek elde edileceğini sınırlayan kurallar olmalıdır. Bilim adamının bağlandığı kurallar olağan bilimi bulmaca çözmeye yan yana getiren metaforun ana kaynağıdır (Kabadayı, 2011: 144).

Bu bağlamda olağan bilim bulmaca çözmeye özdeşleştirilince bilim adamını inatla bulmacayı çözmeye isteğine iten sorunun çözümünün zorluğudur. Olağan bilim bu noktada oldukça belirgin ve belli sınırları olan bir etkinlik alanını ifade eder. Belli bir paradigma benimsenmesiyle birtakım kurallar da bu paradigmalardan türetilerek araştırmaya yön verilir. Fakat kurallar paradigmalardan türetilmediğinden kurallar olmadan da araştırma paradigma tarafından yönlendirilebilir. Paradigmalar bu bağlamda önceliklidir. Çünkü paradigma olağan bilimi geliştirebilir, kuralların müdahalesi olmadan da belirleyici olabilirler. Yani paradigma, bilimsel araştırmalarda bulunacak olan bilim adamı için soruları belirgin hale getirir ve bu soruların cevaplarının var olduğunu da kesin bir biçimde sunar. Bilim adamı paradigma içerisinde cevabı belli bulmacalar üzerinden hareket eder ve bununla

uğraşır. Bilim adamının başarısı burada doğru soruyu bulmasında ve ona uygun cevabı keşfetmesinde yatar.

“başlangıçtan beri gördüğümüz gibi, bilim adamları kavramları, yasaları ve kuramları hiçbir zaman ayrı ayrı ve soyut olarak öğrenmezler. Tersine, ilk karşılaştıkları zaman bu zihinsel araçları gerek eğitim açısından gerek tarihsel açıdan önceliği olan bir birim içerisinde uygulaması ile birlikte bulurlar. Bir kuramı öğrenme süreci uygulamaların incelenmesine doğrudan bağlıdır ve buna hem laboratuvardaki araçlarla hem de kağıt kalemle yapılan problem çözme alıştırmaları dahildir. Eğer Newton dinamiği okuyan bir öğrenci, güç, kide, mekan ve zaman gibi terimlerin anlamlarını öğrenebiliyorsa, bunu kitabında bulduğu eksik fakat sırasında yardımcı birtakım tanımlamalar sayesinde yapmaktan çok bu kavramların problem çözümlerinde uygulamasını gözlemlemesi ve bu tür çalışmalara katılması sayesinde yapabilmektedir” (Kuhn, 2015: 124-125).

2.1.2.2. Aykırılıklar ve Bunalım

Olağan bilim bulmaca çözücü bir etkinlik olarak ele alındığında tam manasıyla olgu biriktirme sürecini kapsamaktaydı. Temel amacı da bilimsel bilgi alanının hem genişlemesini hem de daha düzenli olmasını sağlamak olmuştur ve bu amacına da ulaşmıştır. Bu anlamda olağan bilim ne olgusal anlamda ne de kuramsal anlamda bir yeni keşif peşinde olmamıştır. Hatta onun bu yenilik arayışının olmaması durumu onun başarısını sağlayan da bu yönüdür. Fakat buna rağmen bilimsel çalışmalar sırasında bir takım yeni görüngüler ortaya çıkmaktadır. Çünkü paradigmalara dayalı olarak yapılan her bilimsel araştırma bir anlamda yeni paradigmanın da oluşmasının en etkili aşamasını oluşturmaktadır. Kuhn’un ifadesiyle; olgu ya da kuram düzeyindeki emel yeniliklerin yaptığı da tam anlamıyla budur. Bir dizi kural içinde oynanan bir oyun sırasında istenmeden ortaya çıkan bazı yenilikleri benimsemek için başka bir dizi kural geliştirmek gerekmektedir. Böyle bir bilimsel çabanın içerisine giren bilim adamı da artık bu sürecin işleyişi dışında da hareket edemez (Kuhn, 2015: 131).

Bilimsel çalışmalar içerisinde yeni kuralların ortaya çıkması yeni keşiflerin doğmasına sebep olur. Fakat bu keşif bir anlamda var olan paradigmadan farklı nitelik gösterdiğinde bir anlamda aykırılık başlamış olur. Çünkü keşif, bir aykırılığın farkına varılmasıyla başlar ve bu da demek oluyor ki olağan bilim boyunca kuşatıcı

bir güç olarak varolan paradigmadan beklentilere aykırı bir takım sonuçlar meydana gelmektedir. Böylece paradigma içinde çalkantılı süreç başlamış olur ve bu süreç hakim paradigmanın istediği sonuçları elde etmesine kadar genişleyerek devam eder. Bu süreci son bulması ve yeni keşiflerin tam anlamıyla bilimsel bir olgu sayılması için bildik bir nesne haline gelene kadar değiştirilmesiyle mümkün olur (Kuhn, 2015: 132). Bu genel anlamda bilim adamının da artık alışkın olduğu bakış açısını bırakıp doğayı farklı bir şekilde görmesi demektir.

Kuhn bu bulmacayı çözmek için bu alanla ilgilenen bilim adamına gerekli tüm araç ve gereçleri de paradigma içinde sunar. Böylece artık bulmaca çözümü bilim adamına ve onun bulmaca çözme yeteneğine kalmıştır. Eğer bulmaca çözümlenirse bilim adamı başarılı olmuş ve bunu ispatlamış olur. Ama eğer bulmaca çözümü gerçekleşmezse bu paradigmanın yapısında kullanılan araçların suçu değildir, bu sadece bilim adamının yetersizliğidir. Çünkü bir paradigma çözümler üretebilme potansiyeliyle oluşmuştur. Bu anlamda olağan bilimsel faaliyetler sırasında sınanan paradigmanın kendisi olamaz bizzat bu alanda uğraş halinde olan bilim adamı sınanmış olur. Olağan bilim bu bulmaca çözücü yapısı, bilimsel anlamdaki yöntemin birikimci olduğunu gösterir. Kuhn için bu genişleme bir ilerlemeyi değil; bir yığılmayı ifade eder.

Olgu biriktirme ve sürekli aynı sorunlar ve çözümleri etrafında ilerleyen olağan bilim için bu yeni keşiflerin ortaya çıkması demek, belli bir alanda uzmanlaşmış ve bakış açısı olarak dar bir kalıba girmiş bilim adamlarının paradigma değişikliğiyle karşı karşıya kalmaları anlamına gelmektedir. Bir paradigma içerisinde böyle aykırılıklar karşılaştıklarında bilim adamları direniş gösterme eğilimde olurlar. Paradigmanın yönlendirilmesiyle bilim adamları ilgili oldukları alanlarda olağan bilimin en ince ayrıntısına kadar inerek gözlem ve kuram arasında net bir uyum ve tam bir kesinliğe ulaşırlar. Bu sırada aykırılıklar iyice baş göstermeye başlar ve aykırılıklar yine paradigmanın içerisinde ortaya çıkar. Paradigma ne kadar kapsayıcı olursa, ne kadar geniş olursa paradigma içinde aykırılıklar ve paradigma değişimi zorunluluğu da o kadar belirgin olur (Kabadayı: 2011: 146-147). Bilim adamı için inanç haline gelen paradigmanın aykırılıkla karşılaşıyor olması tam manasıyla bir buhrana sebep verir.

Bir paradigma içinde yetişen bir bilim adamı karşılaştığı sorunlar karşısında çözüm üretilmiyorsa paradigma içinde çalkantılar oluşmaya başlar. Bir anlamda paradigmanın öngördüğünden farklı bir durumla karşılaştıklarında aykırı bir durum ortaya çıkmaya başlar. Bu aykırılık paradigmada bazı aksaklıkların oluştuğunu ve kendi dönemi içerisinde yetersiz olmaya başladığını gösterir. Olağan bilim bir anlamda bu aykırılığı giderme çabasıdır fakat bu çaba karşısında direnç gösteren yapıların etkisiyle olumsuz bir havanın oluşmasına neden olur. Bu durumda bilimsel anlamda bir bunalımı tetikler. Ortaya çıkan yetersizliklerin yarattığı bu bunalımla beraber ortadan kaldırma girişimlerine başlanmış olur. Gerek kavramsal olarak gerek de gözlem düzeyinde aykırılığın üzerine gidilmeye başlanır. Amaç bunalım döneminden kurtulmaya çalışmaktır. Kuhn, bunalımın yeni kuramların ortaya çıkması için gerekli bir ön koşul olduğunu öne sürer. Bilim adamlarının kendilerini bunalıma sürükleyen paradigmayı kolay kolay terk edemezler. Fakat daha güçlü bir paradigma bilim adamını kendine çekmeyi bir şekilde başarır. Oysa ki keşifler için de önceden kabul edilmiş bir paradigmanın olması da zorunludur. Kuhn'un verdiği Leyden kavanozu örneği de bunu en iyi gösteren örneklerdendir.

Leyden kavanozunun bulunması bütün bu özelliklerin daha önce gözlemlenenlerin de sergilendiği bir örnektir. Bu arayış başladığı zaman elektrik alanındaki araştırmaları yönlendiren tek bir paradigma yoktu, aksine hepsi de kolay erişilebilir görüngülerden türetilmiş bir sürü kuram rekabet halindeydi. Bunlardan hiçbiri elektrikle ilgili görüngüleri bütün çeşitliliği içinde bir düzene sokmayı başaramamıştı. Leyden kavanozunun bulunmasına zemin hazırlayan aykırılıkların kaynağı da bu başarısızlıktı. Rekabet halindeki bilim okullarından bir tanesinde elektriğin sıvı olduğu görüşü egemendi ve bu görüş uyarınca bazı bilim adamları bu sıvıyı şişelemeye çalışıyorlardı. Yapılan işlem şöyleydi; Su doldurulmuş cam bir imbik elde tutuluyor ve su, aktif bir elektrostatik jeneratörden çıkartılan bir iletkenle değdiriliyordu. Kavanozun makine ile bağlantısı kesildikten sonra suya (ya da suya bağlı iletkenle) serbest elini değdiren her araştırmacıyı şiddetli şekilde elektrik çarpmaktaydı. Leyden Kavanozunun bazı aykırı etkilerin farkına varılmadan neden olan incelemeler sonucu ortaya çıktığı açıktır” (Kuhn, 2015: 143).

Doğaya bakış açımızı belirleyen bir ilk paradigma bulunduktan sonra, artık paradigma olmadan araştırma yapmak diye bir şey söz konusu olamaz. Dolayısıyla bir paradigmanın reddi, bir diğerinin yerini almasıyla eşzamanlı olmazsa, reddedilmiş olan paradigma değil sadece bilim olur. Bilimi reddetmek de paradigmanın değil bilim adamının işidir. Böyle bir bilim adamı meslektaşları

tarafından beceriksizlikle suçlandığında tıpkı bir marangozun aletini suçlaması gibi kendi aletine suçu yükler. Kuhn'un kullandığı atasözü olan; “kötü marangoz aletini suçlar” ifadesi tam da buraya uygundur (Kuhn, 2015: 166-167).

Farkına vardığı her aykırılığı incelemeye kalkan bilim adamı asıl önemli işlerini bitirmeye de zaman bulamaz. Fakat paradigmaya değişimime karşı direnç devam ettikçe, paradigmada artık yavaş yavaş değişmeye başlar. Paradigmaların hiçbiri bir diğerine benzemez. Bilim çevresi de zaten birbirinin aynı olmayan ve genel bir başarıyı kapsamayan çok farklı değişiklikleri ayaküstü uygulamalar olarak görür (Kuhn, 2015: 170-171). Ortaya çıkan aykırılık durumu çözüme kavuşamayınca mevcut paradigmanın kural ve genellemeleri sorgulanmaya başlar. Aykırılıklar tespit edilip çözülmeyince artık yeni bir paradigma ortaya çıkar. İşlevini kaybeden paradigmalarda belirsiz bir yapı haline gelmeye ve kurallarının da esnekleşmeye başlamasına sebep olan bu bunalım ancak üç şekilde son bulabilir. Bunlardan ilki paradigmanın kendi içerisinde değişikliklere gidilmesi yani bir anlamda paradigma karşılaştığı sorunu çözmek için esneklik sağlamaya gidebilir, ikincisi bunalımın çözülemediği durumlarda onu görmezden gelinmesi ve bir anlamda sorunun arşivlenip gelecek kuşaklar için bir tarafa bırakılır, üçüncü ve son durumda kuvvetli bir direnişin olmasına rağmen eski ve yıpranmış paradigmanın terk edilerek yeni bir paradigmanın kabul edilmesidir (Kuhn, 2015: 172). Özetle; önce paradigma içinde ortaya çıkan aykırılık algılanmalı, daha sonra bu aykırılık önce kavram düzeyinde sonra da yavaş yavaş gözlem düzeyince elle tutulur hale gelerek yepyeni bir paradigmanı ortaya çıkması gerçekleşir. Kuhn'un ifadesiyle; önemli bilimsel yeniliklerin çoğu kez aynı anda birçok laboratuvar ortamında birden fazla ortaya çıkması olağan bilimin hem ne düzeyde güçlü bir geleneksel yapısının olduğunu, hem de aynı geleneksel çabanın ne düzeyde eksiksizce kendi değişimini hazırladığını iyi yansıtan bir göstergedir (Kuhn, 2015: 147).

Böylelikle bunalımın ardından bir bilimsel faaliyet değişikliği meydana gelerek, paradigma değişikliği gerçekleşerek bir anlamda bilimsel devrim gerçekleşir.

2.1.3.BİLİMSEL DEVRİM ve İLERLEME

Kuhn'a göre bir paradigmanın bırakılarak başka bir paradigmaya geçme isteğini doğuran sebep, var olan paradigmanın işlevini yitirmesi, zayıflamaya başlaması ve geçerli olduğu dönem içerisindeki sorunlara artık çözüm üretemiyor olmasıdır. Bu durumda beraberinde yeni paradigma arayışı doğar. Paradigmanın yaşadığı bu sorun her paradigma için geçerli olabilir niteliktedir. Çünkü değişen süreç ve bilimsel çalışmalarının devamlılığı daima yeniliğe ihtiyaç duyar. Paradigmanın karşılaştığı karmaşa ve yetersizlik başlangıçta küçük veya önemsiz gibi görünür, fakat bu sorunlar yığın halini almaya başladıkça paradigma çıkmaza girmeye başlar. Bu durum paradigmanın etkisini zayıflatarak güvenilirliğini sarsar. Yeri sarsılan paradigma kendini yenilemeye başlar ve girdiği çıkmazda tıkanınca bunalımdan çıkmanın yollarına başvurur. Kuhn da bilim adamlarını daha önce kabul edilmiş olan bir kuramı reddetmeye götüren muhakeme işleminin aynı zamanda bir başka paradigmayı da kabul etme kararını doğurduğunu vurgular.

Bunalımdaki paradigmadan bağlarını kopararak yepyeni bir olağan bilim süreci içerisine girerek bir başka paradigmaya geçiş klasik olağan bilimin olgu biriktirme anlayışından daha farklı bir süreç olarak işler. Daha önceki olağan bilim faaliyetinde birikimsel bir yapı söz konusu olduğundan var olan paradigma üzerinden sürekli geliştirme çabası söz konusuydu, fakat burada eski paradigmayı geliştirme gibi bir amaç yoktur. Bunun aksine bilim dalının dahi temelden yeni bir şekilde inşa edilmesi söz konusudur. Bu yeni kurulacak bilimsel yapı birçok önemli kuramsal genellemelerle beraber paradigma yöntemini de kökten değiştirir. Paradigma değişikliği sırasında meydana gelen geçiş yüksek derecede bir çakışmanın olduğu süreci kapsar. Geçişin mutlak olarak tamamlanmasının ardından artık bilimsel bilgi farklı bir bakış açısıyla incelenmeye başlar. Kuhn bu süreci bir tarihçinin bir yazısından hareketle şöyle ifade eder; “sopanın öbür ucundan tutmak”bu ifadesiyle süreci betimleyen yazarın, “eskinin aynı olan bir veri topluluğunu ele almakla beraber, onların aralarında çok farklı ilişkiler kurar, onları yeni bir sisteme yerleştirir ve hepsine yepyeni bir çerçeveye oturtur” (Kuhn, 2015: 173). Bu da paradigma geçişinin en iyi ifadesi olarak görülebilir. Yaşanan bu yeni paradigmaya geçiş bilimsel anlamda bir devrimdir.

Kuhn bu bağlamda bilimsel devrimler olarak nitelendirdiği paradigma değişikliğini özellikle *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı eserinin dokuzuncu

bölümünde “birikimci olmayan ama gelişimci bir sürecin parçaları” olarak kabul ettiğini ifade ederek bizlere yeni bir araştırma alanının da açılmış olduğunu belirtir. Kuhn’a göre burada hemen akla bazı sorular gelmektedir: Paradigma değişikliği neden devrim olarak sayılsın ve siyasi gelişmelerle bilimsel gelişmeler arasında nasıl bir benzerlik söz konusu olabilir? (Kuhn, 2015: 181).

Kuhn’a göre siyasi devrimleri başlatan sebepler tıpkı paradigmanın kendi içinde yaşadığı aykırılıklar gibi kendi var ettiği kurumların işlerliğinin istendiğinden farklı hareket etmesinden kaynaklı meydana gelir. Kurumlar kendi yarattıkları sistem içerisinde yetersiz olmaya başlamasından kaynaklı olarak değişimle ve köklü sorunlarla karşı karşıya gelir. Bu tıpkı bilimsel faaliyetlerdeki gibi hâkim paradigmanın belirlediği kurallar ve yöntemler dahilinde gerekli çalışmalar karşısında yetersizliğinin artmasına benzediğinden paradigmadan yeni bir paradigmaya geçiş bilimsel devrim olarak görülmüştür. Dolayısıyla gerek siyasi gerek bilimsel gelişmelerde gerçekleşen devrimin ön koşulu, var olan düzenin bunalıma varan düzeyde işlerliğini kaybetmesi sonucu ortaya çıkan çalkantılı durumların belirginleşmesidir. Kuhn’un da ifadesiyle yeni bulgunun yapılabilmesi için ilk önce olağan bilimde bir şeylerin aksaması lazımdı (Kuhn, 2015: 181-182).

Bilimsel ilerlemenin birikerek değil paradigma değişiklikleriyle gerçekleşeceği düşüncesi doğrultusunda bilimsel devrimler olumlu nitelik taşımaktadır. Politik devrimlerde amaç, siyasi kurumları, yine bu kurumların yasakladıkları üzerinden değiştirmeyi gerçekleştirmektir. Rakip siyasi kurumlar arasında yapılan tercih gibi, birbirine rakip olan paradigmalarda arasındaki tercih de birbirinin zıttı olan görüşlerin çatıştığı döngüsel bir zemini inşa eder. Fakat Kuhn bu olağan bilimin olgu biriktirme faaliyetinin aksine daha yenilikçi, değişebilir ve gelişime açık bir ilerleme modelinin olduğunu savunur.

Kuhn bilim tarihinde ilerleme fikrinin önemli ve sorgulanabilir olduğuna dikkat çekmiştir. Geleneksel bilim anlayışındaki ilerlemeyi eleştiri odağına koyan Kuhn ilerlemeyi bir anlamda tahrif etme olarak görür. Çünkü birbirini doğrudan takip eden bir dizi halinde sürekli ve kesintisiz bir şekilde devam eden hiç bir gelişme bir ilerleme olamaz bu sadece gerilemeye sebep olacaktır. Kuhn, ilerlemenin özellikle bilim tarihinde sabit bir biçimde değil, kesintilere ve kopmalara uğrayarak meydana geldiğini savunur. Bunu da devrim olarak nitelendirir. Birbiriyle çatışma ve

rekabet halinde olan bilim görüşleri yeni bir paradigmanın temellerini oluşturur ve ilerleme de bu şekilde kabul edilir.

Devrimle birlikte yenilenen paradigma beraberinde bilim adamları için onların benimseyecekleri araçlar ortaya koyarak dünyaya bakış açılarını değiştirirler. Hatta daha önce baktıkları yere yine aynı açıdan farklı bir paradigma içinde yönelmeleri sağlanır. Kuhn'un ifadesiyle; sanki bilim topluluğu tamamen bambaşka bir gezegene taşınmış ve bu gezegende de her zaman için emin olduğumuz ve tanıdığımız nesnelere farklı bir şekilde ve bilinmeyen başka nesnelere bir arada bulunuyor. Fakat aslında bu tam olarak paradigmatik geçişin bir ürünü olmuştur. Çünkü paradigma değişiklikleri gerçekten de bilim adamlarının, araştırma ile bağlanmış oldukları dünyayı farklı şekillerde görmelerine neden olur. Aynı zamanda bu dünya ile olan ilişkileri yalnızca gördükleri ve yaptıkları ile sınırlı kaldığı ölçüde, bilim adamlarının bir devrimden sonra farklı bir dünya ile ilişkileri kurulmuş olur (Kuhn, 2015: 203). Bunun en betimleyici örneği tavşan ile ördek figürü üzerinden verilmiştir. Bu örnekte kişinin ne gördüğü ve algıladığı, neye baktığı ve daha önceden edindiği deneyimleri ve kavramlarıyla bir nesneyi nasıl göreceğini öğrendiği aktarılmaktadır. Kişinin algılamasına göre değişen tavşan ya da ördek figürü bilim adamının paradigma üzerinden gerçekleştirdiği bilimsel yöntemi de ifade eder (Kuhn, 2015: 206).

Dolayısıyla bilimsel devrim, bilim tarihinde büyük bir kopuş noktası olarak ortaya çıkar. Devrimlerle birlikte gelen kopuşlar, klasik bakış açısından bilimsel bilgiye bir ilave olarak görülmekte, Kuhn'a göre bu görüşün temelinde ise, bilimsel devrimlerin varlığı ve önemini sistematik bir şekilde, kısmen de son derece işlevsel nedenler yüzünden örtmeye çalışan bizzat yetki sahibi bir takım kaynaklar bulunmaktadır (Çüçen, A. K., 2016: 108).

II. BÖLÜM

1. MICHEL FOUCAULT ve GENEL FELSEFESİ

Michel Foucault 1926 yılında, Poitiers'deki bir muayenehanede doğmuş olup o dönemdeki herhangi bir öğrenciden farksız bir eğitim almıştır. Olgusalcılık, Marksizm ve Hümanist akımlarla büyümüş, Sartre ve Merleau-Ponty ile meşgul olmuş, Heidegger ve Nietzsche okumuştur. Bachelard, Canguilhem ve Dumezil'in çevresinde kendisine bir yer edinmiş ve kısa süre içinde kendi düşünsel zeminini oluşturmuştur. Foucault bu düşüncesiyle beraber özellikle tarihe yönelik, bitmek bilmeyen akınlar gerçekleştirmiştir. Bu akınlar psiko-patoloji, tıp ve hukuk ile ilgili olup, hastane ve hapisane gibi kurumsal mekânları da kapsamıştır. Ama yazma ve çalışma dürtüsü, bununla da yetinmemiştir. Kendi fikirlerinden emin olmak için, Bataille, Blanchot ve Roussel gibi yazarların zor anlaşılır ve edebi nitelikli, sınırlar ötesi düşüncelerine, ayrıca Magritte'in resim, işaret ve gerçeklikle ilgili zorlu çarpışıklıklarına müracaat etmiştir. Buna ilave olarak, siyasete, hedefini bilen seyahatler gerçekleştirmiş, hapisane mahkûmlarıyla yapılan temel çalışmalara dahi katılmıştır. Foucault'nun düşünceleri ve edimleri, Fransa Solu'nun yön değiştirmesinde önemli bir pay sahibidir. Kurumsal mekânı, Merleau-Ponty ve Hyppolite'in halefi vasfıyla, College de France olmuştur. Burada (ilk önceleri sonuna kadar açık kapılar ardında ve kamuoyunun katılımıyla) 1970 yılına kadar ders vermiş ve araştırmalar yapmıştır. Son senelerinde kendisini meşgul eden ve Antik yaşam sanatının izlerini sürmesini sağlayan, cinsellik tarihi araştırmaları, etrafına sessizlik çökmesine sebep olmuştur. 1984 yılında ani bir ölüm kendisini çalışmalarının ortasında yakalamıştır (Fleischer, 2004: 294-295).

1926-1984 yılları arasında yaşamış olan çağdaş Fransız düşünür Michel Foucault'nun bir "Düşünce Sistemleri Tarihçesi" olduğu felsefi görüşlerinin geneline bakıldığında bilinebilir (Urhan, 2000: 9). Foucault hem felsefesi hem düşünceleri hem de ilgilendiği, etkilediği alanlar itibariyle tek bir gelenek içinde sınırlandırılmayacak kadar önemli bir düşünce adamıdır. Yoğun olarak etkisinin ve edimlerinin olduğu 20. Yüzyıl bir anlamda "Foucault Çağı" olarak da adlandırılır (Cevizci, 2012: 1250-1251).

Foucault, “filozof, tarihçi ve kültür eleştiricisi de olarak, belki de savaş sonrası ünlü yapısalcı programdan kuramsal dünyaya adım atarak önemli ve güçlü etkide bulunan tek kuramcıdır” denilebilir (Bozkurt, 2003: 453). Foucault’nun araştırmalarıyla düşüncesinin, biri yapısalcı diğeri de post-yapısalcı olan iki ayrı evreye ayrıldığı kabul edilir. Fakat daha çok postyapısalcı gelenek içerisine dahil edilir. Bunların birincisinde, yüzey ve derinlik ayrımı üzerinden yapısalcılığın dilini kullanan Foucault, yöntem olarak da arkeolojiden faydalanır. Arkeoloji yönteminin ondaki işlevi, çeşitli söylemlerden veya pratiklerden meydana gelen yüzeyin, gerideki derin yapıları gözler önüne serme amacı doğrultusunda, şifresini çözmektir. Onun bu dönemde beşeri bilimlerin önermeleri veya bildirimlerine doğruluk, yanlışlık veya anlamla ilgili bütün değerlendirmelerden bağımsız olarak yaptığı vurgu, ancak böyle bir yapısalcı çerçeve içinde anlaşılır olabilmektir.

Foucault her ne kadar postyapısalcı düşünce geleneği içinde yetişmiş bir filozof olarak algılansa da aslında birçok gelenek ve düşünceden ve düşünürden farklı boyutlarda ve farklı alanlarda etkilenmiş aynı zamanda etki de bulunmuştur. Özellikle Canguilhem, Bachelard, Althusser, Nietzsche gibi düşünürlerin fikirlerinden kendi payına bazı katkı sağlayacak şeyler almıştır. Cevizci’nin ifadesiyle; “çoğu zaman “normal” ve “patolojik” kavramsal olarak değişken olduğunu söyleyerek birçok alanda yer aldığını söyleyen Canguilhem, Foucault’un adeta bir “tıbbi rölativist” gibi davranmasına özellikle etki etmiştir” (Cevizci, 2012: 1251).

Canguilhem biyoloji, felsefe, tıp alanlarının felsefi alanla ilişkilerini temele alarak düşüncelerini oluşturmuş önemli bir isimdir. Temel tezi bütün bilgi niteliği taşıyan unsurların yalnızca mekanik veya kimyasal süreçler içerisinde bir işleyişi olmadığı üzerindedir. O tıpkı canlı bir organizma gibi karşılıklı etkileşimin ürünü olarak bilginin ortaya çıktığı düşüncesiyle araştırmaların yapılması gerektiğini vurgular. Canguilhem, yaşam ve yaşama dair her şeyin yaşamdan hareketle anlaşılabilir olduğunu savunur. Alexandre Koyre, Gaston Bachelard gibi düşünürlerin başında geldiği bilim tarihi ve bilim felsefesi geleneği içinde değerlendirilebilecek olan Canguilhem diğer düşünürlerden ayrı olarak daha çok yaşam bilimleri üzerine yoğunlaşmıştır. Ona göre Bachelard’ın ifadesiyle “bilim, bir tarih olmayan ve bir tarihe sahip olmayan nesnelere bilimiyken, bilim tarihi bir tarih

olan ve bir tarihe sahip olan nesnenin-söylemin- tarihidir” (Bachelard, 2013: 23-24). Bu da bilim tarihi ile bilimin nesnesinin tamamen birbirinden ayrı ve farklı olduğunu gösterir. Bachelard için “felsefenin yeni görevi hakikat üretim politikalarının tarihsel gelişimini çözümlenmekti, Canguilhem için ise epistemenin görevi kavramsal ilerlemenin düzenini tesis etmek olmuştur” (Bachelard, 2013: 25-26). Bachelard’a göre; “bilimsel felsefe açısından ne mutlak gerçeklik ne de usçuluk vardır ve bilimsel düşünceyi yargılamak için de genel bir felsefi tavırdan yola çıkılmaması gerekir”(Bachelard, 2008: 8). Bu düşüncesi kendisini takip eden diğer düşünürler için de geçerli olmuştur. Özellikle Foucault’nun tarihsellik düşüncesinin tamamına etkisi olmuştur. Bu anlamda Foucault, Bachelard ve Canguilhem’in bilim felsefesi adına ortaya koydukları iddiaların birçoğunu desteklemiş ve doğru olarak görüp kabul etmiştir. Bu kabul ettiği tezlerin başında, bilimin tarihsel bir yapısının olduğu ve epistemolojik kopuş ya da süreksizliklerin merkezi rolü ile ilgili iddialar bulunmuştur. Cevizci’nin ifadesiyle; Bachelard bilginin psikanalizinden bahsetmesi gibi, Foucault da kendi düşüncelerini eserlerinde bizim bilginin bilinçdışını keşfetmesi yönünde bir çaba olarak tanımlar (Cevizci, 2012: 1254).

Foucault’nun düşüncelerini etkileyen düşünürlerden bir diğeri de Althusser’dir. Althusser Bachelard’dan aldığı epistemolojik kopuş kavramını, açıkça tanımlanan bir olay yerine bir işleyiş biçimi olarak görür. Kopuşu daha çok Marksist bir düşünce geleneği içinde kavramsallaştırarak kullanır. İdeolojilere karşı açılan savaşlar sonucunda meydana gelen bölünmeleri ve kopmaları açıklamak için “makas ayağı” terimini kullanır. Althusser Marksist gelenek içinde fikirlerini geliştirerek ortaya koyan, aynı zamanda Frankfurt Okulu’nda oldukça etkin rol almış bir düşünür olmuştur. Marksizm ve yapısalcılığı bir ilişki içine koymuştur. Dolayısıyla Cevizci’nin ifadesiyle; “Althusser, Marx’ın düşüncelerini yapısalcıların bakış açısıyla yeniden yorumlamaya kalkışan yapısalcı Marksizm hareketinin lideri olmuştur” (Cevizci, 2012: 1197). Althusser, felsefesinin temeline Bachelard’ın bilim felsefesinde kullandığı epistemolojik kopuş öğretisini kullanarak toplumun ekonomik altyapısı ile kültürel alt yapısı arasında karşılıklı bir etkileşim bulunduğu ortaya koyarak Foucault’nun düşüncelerinin sosyal bilimsel bir yapı kazanmasına etkiye bulunmuştur.

Batı felsefesinin önemli isimlerinden biri olan ve modern anlamda felsefenin başlangıcı olarak kabul edilen Descartes, yaptığı epistemolojik ve ontolojik yeni başlangıçla felsefenin yönünü belirlemiş ve çağdaş felsefenin kurucularından biri olması sebebiyle Foucault'un fikri temellerini de oldukça etkilemiştir. Güven'in ifadesiyle; "Descartes'ın modern anlamda özneyi merkeze yerleştiren görüşüyle insanın evrene göre değil, evrenin insana göre tanımlanmasının gerekli olduğunu öne sürmüştür. İnsanı bu anlamda evrendeki düzeni inşa eden biricik varlık olarak göstererek moderniteyi başlatmıştır" (Güven, 2008: 7). Bu başlangıç Foucault'un önemli kavramlarından biri olan öznenin de tanımının temellerini oluşturmuş, aynı zamanda Foucaultcu iktidar, güç ve epistemelinin başlangıç noktası olmuştur. Çünkü bir anlamda modern öznenin tanımı, iktidarı birebir bünyesinde barındıran ve ona bağlı olan iktidarın kaynağını ifade eder.

Foucault daha sonraları bazen varoluşçu olarak nitelendirilen 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında etkili olmuş Alman düşünür Nietzsche'nin çalışmalarından, bakış açısından çok fazla ve açıkça etkilenmiştir. Foucault bu etki ışığında varoluşsal gelişmenin düzenini dinamik bir ilerleme olarak değil, birden çok süreksiz değişim olarak görür ve bunu soy kütüğü olarak tanımlar. Althusser Marx'ın tarih anlayışını süreksizlik kavramı altında yeniden yorumlar ve Foucault önceki yapı içindeki tüm mevcut konumlar ömrünü tamamladığında, yerlerini yeni düşünce yapılarının (epistemelerin) aldığı vurgulayan yapısalcı bir düşünceler tarihi anlayışı geliştirir. Bu tarih anlayışı söylem analizi adı altında yer alan birçok farklı araştırmanı kimlik ve öznellik hakkında bir başka düşünce biçiminin üretilmesini sağlamıştır. Özneleri yaratanlar epistemeler, büyük söylemler değil, kriminoloji, psikoloji ve sosyoloji gibi sosyal bilimlerin söylemleri, akıl hastalığı ve cinsellik teorileridir. Onlar bu anlamda daha önce var olmayan insan tipleri belirler, sınırlandırır ve tanımlarlar. Foucault'nun ana temalarından bir, modern dünyada toplumsal düzenin içsel disiplinine daha fazla dayandığıdır (Benton, 2012: 209-210).

Batılı bir düşünce adamı olarak Foucault, batı dünyasında yer edinmiş birçok gelenek ve düşünce sisteminden farklı şekillerde etkilenmiştir. Etkilendiği alanları açıklamak ve aynı zamanda etkilediği düşünce geleneklerini ifade etmemiz kolay bir iş olamayacağından onun en önemli özellikleri üzerinden felsefesi kısmen

de olsa açıklanmaya çalışacağız. O, özellikle Descartes'la başlayan modern felsefeyle bu felsefenin düşünce geleneğiyle birlikte ortaya çıkmış birçok kavram ve yapı üzerinden değerlendirmelerde bulunmuş ve mevcut geleneğin yönünü büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu anlamda Foucault birçok gelenek tarafından tarihçi, siyaset bilimci, filozof, sosyal bilimci olarak kabul edilmiş ve bu alanlardaki etkisi de sürmüştür. Onun bu kadar çok alanla ilişkili olarak tanımlanmasının en önemli sebebi çalışmalarının hem çok kapsamlı olması ve geniş bir alanı etkisi altında almış olmasıdır. Nitekim çalışmalarında bilgi, özne, öznellik gibi kavramları kullanmasıyla felsefeye, yönteminde arkeoloji ve soy kütük olarak kullandığı terimlerle ve güç unsuru olarak tanımladığı iktidar yapısıyla da tarih ve siyaset bilimine yakın olmuştur. Çalışmalarını incelerken insanda uyanan merak ve sorgulama isteği Foucault'nun felsefesinin bu çok yönlülüğünü de gözler önüne sermektedir. Onun sosyal bilim anlayışının da bu anlamda oldukça farklı ve önemli bir yapısının olduğu söylenebilir.

Foucault bu anlamda bakıldığında entelektüel dünyada, 20. Yüzyılın en önemli biri Fransız düşünürdür de denilebilir. Çalışma alanları ve yöntemleri ve ilgileri dolayısıyla filozof, tarihçi ve kültür eleştirmeni olarak Michel Foucault, belki de bakıldığında yapısalcı kuram geleneğinden kurumsal olan dünya geleneği postyapısalcılığın ilk adımı atan ve bunun güçlü bir etki uyandırmasını sağlayan tek düşünür ve kuramcıdır da denebilir. Çağdaşları daha fazla bütün düşünce okullarından esinlenmiş, bilim filozoflarını, yazın eleştirmenlerini, sosyologları ve kültür tarihçilerini kendi söylem çözümlemesini ayırt edici biçimi içinde bir araya getirmiştir. Foucault'nun büyük yapıtlarından ilki sayılan "*Deliliğin Tarihi*", ortaçağ boyunca normal olarak karşılanan ve gündelik yaşamda deliliğin daha sonraki dönemlerde artık tehlikeli bir davranış bozukluğu olarak algılanıp diğer normal sayılan insanlarla aralarına net bir şekilde bir ayırım yapıldığı süreci inceler. Onun *Kliniğin Doğuşu* adlı yapıtı ise yeni tip bir gözlem üzerinde odaklanan benzer arkeolojik bir projedir. Burada ilk modern tıp öğretimi yapan hastanelerde doktorun hasta başında sürekli gözlem (müşahede) yaparak ve hastanın sağlık durumunu izleyerek tanı ve iyileştirmeye (teşhis ve tedaviye) yönelen yeni bir yöntem anlatılır. Foucault'nun eleştirel ününün yerleşmesini sağlayan *Kelimeler ve Şeyler* (1966) adlı yapıtı ise, 17. yüzyıldan bu yana psikiyatri, tıp, biyoloji, lügüistik ve ekonomi gibi

disiplinlerin kendi konularını nasıl belirlediklerini, dünyayı nasıl bir düzen içine soktuklarını, kontrol edebilir birimler halinde, katı ve değişmez bir yapıya her birinin nasıl dönüştüğünü araştıran genel bir çalışmadır.

Foucault bu ilk yapıtlarına egemen olan yöntemi *Bilginin Arkeolojisi*'nde (1969) belirlemiştir. Bu eserde ortaya kona arkeolojik şema ile hapishanenin ve biyosiyasetin doğuşuna ilişkin çalışmalar arasında birebir örtüşmenin oldu söylenmese de yapılan vurgu noktasında aynı alana işaret eder ve aynı zamanda Arkeolojide görülen söylemsel formasyonların görece özelliklerine ve tartışmacı formlara yönelik yöntembilimsel bir ilerleme hakimdir (Çüçen, 2016: 590). Kendi yaklaşımını genel tarihçilerden ayıran Foucault, süreksizlik kavramı üstüne yoğun biçimde eğildi. *Disiplin ve Cezalandırma: Hapishanenin Doğuşu* (1975) adlı yapıtında Foucault, feodal rejimler altında yaşayan suçluların kaba tedavisinden modern toplumdaki daha yaygınlaşmış ve daha etkili toplumsal denetleme biçimlerine doğru bir dönüşümü betimler. Foucault'un ölümü nedeni ile tamamlayamadığı son büyük projesi *Cinselliğin Tarihi* idi. Basılmış üç cildin ilkinde o, modern çağda seks hakkındaki tartışma özgürlüğünün Kraliçe Viktorya'nın baskı ve suskunluk döneminden köklü ve pozitif bir kurtuluşu dile getirdiğine olan yaygın inancın ve o dönemdeki baskı hipotezinin temellerini çürütmeye adan kendini (Bozkurt, 1990:454-455). Özellikle bu eseri çok kapsamlı bir incelemeyi temsil etmektedir.

Foucault bütün çalışmalarında olduğu gibi yine toplumsal ve tarihsel ayrıntılarda gizlenmiş bir takım unsurları irdelemeye koyulmuştur. Bu amacına yönelik yaptığı ilk araştırma başlangıçta toplum içinde normal olarak görülüp daha sonraları anormal olarak nitelendirme nesnesi haline gelen delilik" üzerine olmuştur. Başlangıçta gündelik yaşamda sıradan bir davranış olarak algılanan deliliğin ortaçağ boyunca normallik başlığı altında varolduğunu fakat daha sonraki dönemlerde artık bir hastalık damgası vurularak tehlikeli sayıldığını ve bununda tamamen dönemlerde değişen algı ve bakış açılarının eseri olduğunu vurgular. Deli ile deli olmayan diye bir ayırım yapılarak normal ve anormal kavramlarının ortaya çıktığını ve artık insanlar arasında ötekileştirme hareketinin başladığını söyler. Bu anlamda Batı'da deliliğin arkaplanındaki nedenlere ulaşmak için arkeolojik bir çalışma içine girer. Bunu da *Deliliğin Tarihi* adlı eserinde gözler önüne serer.

Foucault, delilik üzerine araştırmalarda bulunurken öncelikle “deli” kavramının bizde çağrıştırdığı anormallik algısının sebeplerini incelemeye çalışır. Bize “deli”yi anormal olarak algılatan toplumsal düşünüş biçimlerinin olduğunu ve bizimde algımızın bu düşünüş biçimlerinde algıladığını söyler ve bunu göstermeye çalışır. Epistemolojik bağlamda her dönemin kendine özgü düşünce ve kavrama normlarının bulunduğu üzerinde durarak bir kavram üzerinden başka bir kavramın da algılatıldığını ispatlamaya çalışır. Bu nedenle Foucault *Deliliğin Tarihi*’nde toplumdaki anormal davranış sahibi deli’nin oluşum koşullarını sorgularken diğer bir yanda da akli davranışların yani normalin tanımını da ortaya çıkarmaya çalışır. Çünkü onu için diğer tüm alanlarda olduğu gibi bir kavram ancak kendisi gibi olmayanlar bağlamında tanımlanır ve kendi zıttı ile anlaşılır. Yani “deli” üzerinden “akıllı” tanım bulmuş olur. Foucault; “pozitif rasyonalite sistemi algılanırken, negatif dışlama sistemi incelenemez mi” diye bir soru sormuş ve deliliğin nasıl dışlandığını, delilik ile akıl arasındaki sınırı belirlemeye çalışmıştır (Foucault, 2016; 213). Belli bir dönem boyunca normal olarak algılanan deli davranışlarının sonradan kavramsal olarak başka bir boyuta geçerek önce bir ötekileştirme hareketi devamında bir suç olarak algılanmasıyla artık bir hastalığa indirgenmiştir. Yazdığı bu eserinde de Foucault, delilik söylemi üzerinden batı düşüncesi üzerinde egemen olan ve özellikle belli bir dönemden sonra ortaya çıkan dışlama ve düzenleme nesnelere üzerine yoğunlaşmıştır. Bu nesnelere birlikte deliliği söylemsel anlamda belirleyen koşullara ulaşmak için ilişkiler ve bağlantılara yönelmiştir. Toplumsal ilişkiler üzerinden bu bağlara ulaşmayı hedefleyen Foucault; “bir toplumu tanımlayabilmek için en iyi yolun toplumun kendi içinden dışladıkları şeylerle mümkün olabileceğini söyler. Toplumların dışladıkları ve benimsedikleriyle yani, evet dedikleri kadar hayır dediklerinin doğrultusunda”(Foucault, 2015; 7) bir tanıma sığdırılabileceğini özellikle vurgular. Bu anlamda Foucault da toplumda tanınmış değer görmüş ve benimsenmiş şeylerin aksine ötekileştirilmiş şeyleri araştırmaya yönelmiştir. Deliliği böyle bir dışlama mekanizması olarak gördüğünde de bunun üzerine yoğunlaşmıştır (Foucault, 2016; 213).

Söylemler üzerinden okumaya çalıştığı delilik ve algılanış biçiminin değişimini yine epistemelerin dönemselleri üzerinden değerlendiren Foucault, değişim ve dönüşümün daima var olduğunu ve bunun açık bir şekilde göz önünde

gerçekleştirdiğinin altını çizer. Bunu da Foucault; “birbirinin zıttı olan kavramların üzerine gidilerek” gerçekleştirmenin doğru olacağını söyler” (Foucault, 2015; 8). Toplumlara kavramları yükledikleri anlamlarla gerçek manada çözümlemek olanaklı olacaktır. *Deliliğin Tarihi* de toplumsal bağlamda bir kavramın ortaya çıktığı konumu itibarıyla ne düzeyde etkilendiğini ve “deli” kavramını irdeler. Epistemolojik anlamda Foucault; “her çağın bilimi ve bilgisinin toplumsal imgeleminden nasibini alarak söylemsel çerçevesini oluşturduğunu iddia eder” (Foucault, 2015; 8).

Kitabında Foucault, çözümlenmeye çalıştığı delilik kavramını deliliğin dünyasına girerek anlamaya çalışır. Çünkü bir şeyi en iyi şekilde anlamanın ve kavramanın onun bizzat kendi içine girerek gerçekleşebileceği düşüncesini benimser. Buradan hareketle bize her dönemin epistemisinin birbirinden nasıl farklı olduğunu ve ne oranda değişip dönüştüğünü gösterdiğini savunur. Bu anlamda Foucault, bilimin ve insan düşüncesinin kesintisiz ve bir bayrak yarışında olduğu gibi bir aşamadan diğerine geçerek ilerlediğini düşüncesini ifade eder (Foucault, 2015: 11).

Deliliğin de dönemlerde farklı algılandığını iddia eden Foucault Klasik Çağın da Ortaçağın da deliyi ve delilik olgusunu kendi döneminde hakim bilgilerce algılandığını ve her çağın kendine ait ütopyasının olduğunu söyler. Foucault’ya göre; “her çağ kendini ütopyası içinde saflaştırır, arındırır, idealize eder, zaten her çağı çağ olarak algılamamıza izin veren nokta da onun kendi hakkındaki hayalinden itibaren ortaya çıkar” (Foucault, 2015; 13). Delilik tanımlanmaya başladığı andan itibaren bir sonu olmayacak nitelik taşıdığı da beraberinde anlaşılacaktır. Dönemsel anlamda hep bir bilgi değişiminin olması durumu, delilik tanımının da sonsuz sayıda olabileceği görüşünü doğruracaktır. Başlangıçtaki deli tanımı ve algısı daha sonraları bir hastalık hali olarak görülecektir. Bir hasta kişi olarak tanımlanan delilik olgusu artık tedavi altına alınmak için oluşturulmuş tımarhaneler kapatılarak toplumdan iyice dışlandırılmıştır. Ötekileştirilen deli artık dönemin koşullarının değişmesiyle tehlikeli bir boyuta geçmiştir.

Her dönem deliliği farklı bir nitelik kazandırarak algılatmıştır. Ortaçağ boyunca delilik artık daha toplum dışı bir kavram niteliğinde değişim ve dönüşümleri de bünyesinde barındırarak var olmuştur. Deli artık anormal davranışlar sergileyen ve olumsuzluk içeren bir anlam içine sıkıştırılmıştır. Bu anlamda ortaçağda cüzzam

olarak karşılık bulan delilik toplumsal yaşam için bir tehdit unsuru olarak algılanmıştır. Bu cüzzamların topluma karşı olumsuz davranışlarını engellemek ve onları kontrol altında tutabilmek için modern dönemde tımarhane olarak adlandırılan miskinhaneler kurulmuştur. Delilik, Ortaçağ ve Rönesans boyunca insana dair alternatif bir varoluş biçimiyken 17.yüzyılın ortalarında artık daha farklı bir boyuta geçerek sadece insana özgü bir özellik olarak aklın zıttı olarak tanımlanmıştır. Delilik, özellikle ortaçağın sonuna doğru batı kültürünün ufkuna aniden tırmanan koskoca bir kaygı simgesi olmuştur (Foucault, 2015; 31). Bu kaygıyı ortadan kaldırmak ya da en aza indirmek için açılmış kontrol altına alma mekânları büyük kapatma olarak adlandırılmıştır. Bu büyük kapatmalar kurumlar üzerinden gerçekleştirilerek aslında olumsuz davranışların önüne geçmekten çok onların varlığını sürdürmelerine sebebiyet vermişlerdir. Foucault bu “kapatmanın anlamının, bir grup içerisinde kendi açısından türdeş olmayan ve zararlı olan unsurları yok etmek amacı taşıdığını söyler” (2015; 135). Bu anlamda kapatmayla bir tedavi etme yöntemi ortaya konulmaya çalışılarak toplum dışlıkları ayırıştırarak birleştirme yoluna gidilmiştir.

Özetlenecek olursa genel bir bakış açısıyla incelendiğinde Foucault, özellikle batı dünyası üzerine gerçekleştirdiği incelemelerini toplumda önemli bir yeri olan kavramlar üzerinden gerçekleştirmiştir. Tarihsel bir perspektifle gerçekleştirdiği çalışmalarında irdeleyici bir araştırma yöntemiyle batı kültürü boyunca ortaya çıkmış ve dönüşüm geçirmiş tüm unsurların ele alınmamış alt yapılarındaki aslında belirleyici olan unsurlara yönelmiştir. *Deliliğin Tarihi*'nde de delilik üzerinden toplumsal davranış değişikliklerinin ne oranda değişim yaşayarak dönüşüme uğradığını ve bu dönemsel bilgi algısının devrimsel niteliğini ortaya koymaya çalışmıştır.

Foucault, kendinden önceki geleneklerden etkilenmesinin yanında ortaya koyduğu eserler ve düşünce sistemiyle de kendinden sonrakileri kimi düşünürler için oldukça derin izler bırakmıştır. Eserlerinde de sık sık vurgulamaya çalıştığı modern öznenin modernite ve tahakküm araçlarının kendinden önceki yapıların söylemleri etkisiyle ortaya çıktığı görünür. Foucault, Descartes'la başlayan modernitenin ve devamında Kant'ın yer aldığı aydınlanma söyleminin, toplumsal hayat üzerinde yarattığı etkiyi ve sonuçlarını eleştirir. Foucault, gözden kaçırılmamalıdır ki bu

eleştirisini tam bir aydınlanma karşıtı olarak değil, sadece aydınlanmanın olumsuz sonuçlarına işaret etmek ve onu yeniden yorumlamak için yapmıştır. Aydınlanma, Kant'ın ifadesiyle, insanın kendi iradesi dışında aklını bir başkasının kullanımına bıraktığı durumdan kurtulmasıdır. Bu durum tam anlamıyla olgunlaşmamışlık durumu ve başkasının otoritesini kabul etmektir. Çünkü ona göre aydınlanma ancak insanın kendi aklını özgürce kullanabildiği zaman mümkün olacaktır. Bu da bir çeşit akıl yürütmeyele gerçekleştirilebilir. Kant aydınlanmanın ne olduğunu sormasıyla aslında sürekli güncel olan bir soruyu ilk defa sormuş oldu. Bu soru bir anlamda tarihsel bir çözümlemenin girişimi olarak da adlandırılabilir. Foucault için, Kant'ın başlattığı şey tarihsel bir analiz, şimdiyi yakalama çabası ve modernitenin bizzat kendisidir. Bu anlamda diyebiliriz ki modernite ile aydınlanma aynı çatı altında incelenmekte, bir bütün olarak algılanabilmektedir. Çünkü aydınlanmayla birlikte modernite, temel dayanak noktası olarak rasyonelleşmeyi temele almış, öznenin de bu kaynak üzerinden kurulumu söz konusu olmuştur. Bu da başta Frankfurt Okulu olmak üzere birçok düşünür tarafından eleştiri nesnesi haline gelmiştir. Bunu eleştirenlerden biri de Foucault olsa bile o bu eleştirilerden kısmen yararlanmış; çünkü o eleştirileri yaparken yıkmak veya tamamen yok etmeyi değil, bir anlamda aydınlanmanın tanımladığı özneyi aşındırmayı amaçlamıştır. Onun bu çabası tamamen rasyonelite düşmanlığı olarak algılanmamalıdır. Çünkü o, bir bakıma rasyonelitenin kendisini değil şekillendirip yarattığı özneyi çözümlenmeye çalışır. Foucault'ya göre, Frankfurt Okulu düşünürlerinin yaptığı eleştiri de bir bakıma rasyonelleşme sürecinin incelemesidir. Ancak bu analiz ve inceleme rasyonelleşmenin bütününden ziyade sadece belli bir rasyonelleşme çeşidini ele alır. Bu anlamda, Foucault'ya göre; “rasyonelleşmenin genel gelişiminden ziyade, onunla beraber gelişen farklı deneyim şekillerine odaklanmak gerekir” (Foucault, 2005: 27).

İlk başta Frankfurt Okulu çizgisinde ilerleyen Foucault daha sonra daha geniş bir inceleme alanına girerek güç ve denetim üzerine yoğunlaşmış ve aklın modern anlamda tahakküm ürünü iktidarın işleyiş biçimine bağlı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu işlerliğinde Foucault daha sonradan sıkça kullanacağı söylemler aracılığıyla devam ettiğini savunur. Foucault, 18. ve 19.yüzyıllarda yaşadığı dönem itibariyle toplumların hayatlarında hakim olan düşünce ve yapıları incelerken “disiplin

toplumları” kavramını kullanır. O toplumları sonraki yüzyıllarda zirveye ulaşmış birtakım otoriter yapılar olarak görür ve birbirinden ayırt edebilmek için bu kavramları ortaya koyar. Foucault, bilginin üretim aşamasında dönem içinde toplum üzerindeki baskın yapıların belirleyici olduğunu, güç ve o güç ilişkilerinin tahakkümleriyle oluşan ve inşa edilen yapıların var olduğunu düşünür ve eleştirilerini de bunlar üzerinden gerçekleştirir. Gücü elinde bulunduran yapı, aynı zamanda her şeyi hem seçen hem belirleyen hem de ona sınırlarını da çizen yapılardır. Bilgiyi elinde tutan, güç sahibi etkisini her alanda da hissettirir. İşte bu bireyin toplumsal dayanağı olan bir özne olmaktan çok bir nesne konumuna geçtiğinin de göstergesi olur. Otoriteler söylemlerle güçlenmiş ve kendiyile beraber bireyleri de yaratarak uygulama alanlarını var etmişlerdir. Nitekim güç, sürekli üretilen, dönemsel olarak var olan ve özellikle de söyleme içkin olan bir şeydir.

Güç anlayışını Nietzsche’den esinlenerek oluşturan Foucault, bu esin sayesinde klasik felsefenin dışına çıkarak kalıplaşmış tüm dogmatik değerlerden kurtulmaya ve dogmatik doğruları yıkmaya çalışır. Bir anlamda Nietzsche’nin açmış olduğu yoldan ilerlemeye çalışmıştır. Bakıldığında Nietzsche de kendilerini ulaşılması gereken en yüksek değer ve gerçek anlamdaki hakikat olarak kabul ettiren tüm dogmatik inançlardan kurtarmaya ve Batı düşüncesi boyunca yerleşmiş tüm büyük bağlılık nesnelere yıkılmaya çalışmış bir düşünür olmuştur. O, bu anlamda bireyin kendi öz gerçekliği olan ruhu ve bu ruhun coşkulu yönünü zayıflatmış olduğunu ve sadece aklın önemsendiğini vurgulamıştır. Sadece akıl eksenli bir bilincin yaratıldığına işaret ederek eleştirmiştir. Bu anlamda Güven’in de aktarımıyla denilebilir ki Nietzsche’nin “putları yıkalım” ifadesi Foucault’da “olduğumuz şeyi reddetmek”, yani bireye dayatılan güce karşı direniş göstermek olarak ele alınabilir (Güven, 2008: 15). Bu anlamda bu eleştiri, Foucault’nun insan bilimlerine de böyle bir tavırla yönelmesine ön ayak olduğu söylenebilir. Böylelikle egemen olan tüm yapılar ve değerler sorgulanmaya, aynı zamanda tahakküm oluşturan tüm yapılar birey üzerindeki dönüştürücü yönleri bakımından irdelenmeye başlanmıştır.

Özetlemek gerekirse; Foucault bu tespit ve eleştiriler ile beraber 20. Yüzyılın da düşünce tarzının şekillenmesine sebebiyet vermiştir. Etkisinin bu denli yoğun olup geniş alanlara yayılarak hissedilmesinin en önemli nedeni tarih boyunca baskın olan bazı düşünce geleneğinin tam karşısında duruyor olmuştur. Hatta belki de Batı

karşısında oluşturulmuş en önemli ve sert tavır olarak bile gösterilebilir. Bu karşı duruş Nietzsche ve Heidegger'in yanı sıra Foucault'a önemli noktalarda kaynaklık etmiştir. Foucault insanı ve insan doğasını hedefine koymuş incelemelerini de bunlar üzerine yoğunlaştırarak gerçekleştirmiştir. Bu sebepten dolayı antropolojizm başlığı altında insan doğasının felsefi alanda incelenmesin isteyerek çalışmalarını da bu yönde ilerletmiştir.

Foucault'un felsefesini ve yöntemini anlayabilmek adına bilim anlayışını ve metodolojisini daha anlaşılır kılacak kavramlarını da iyi anlamak gereklidir. Foucault'un düşüncelerinde yer alan kendisine özgü kavramlar oldukça fazladır. Bu kavramlar yine onun kendi tartışmalarının da içerisinde yer alan kavramlar olmuştur. Şimdi de çalışmamız adına bu önemli kavramlara değineceğiz.

1.1.FOUCAULT'UN TEMEL KAVRAMLARI

Foucaultcu kavramlar onun kendi düşünce geleneğine özgü anlamalar içeren ve düşünme süreçleri içerisinde anlam kazanan terimlerdir. Onun kavramlarını metodolojisini anlayabilmek ve bir nebze de olsun açıklayabilmek adına birebir olmasa da tanımlamaya girişeceğiz. Kavramlar yazılarında değişken bir yapı içerisinde işlediğinden bu kavramların net bir tanımının olmaması durumu bizi onu bulunduğu alanlarla ilişkilendirerek açıklık kazandırmamıza yöneltecektir. Bunlar episteme, söylem, bilgi, güç ve güç ilişkileri, iktidar ve bunların arasındaki ilişkileri ifade eder.

Foucault, çalışma alanlarının kendine özgü bir işleyişe sahip olduğunu ve yine kendi tarzında bir yöneliminin olduğunu bu anlamda diğer modern bilimlerden ayrı olduğunu savunur. Bu sebeple, çalışmalarının belli bir bilim ya da disipline veya düşünce kalıbında değerlendirilmemesi gerektiğini, dar bir alandan çok geniş bir bağlamda incelenip, yaptığı çalışmaların bir analiz çabası olarak ele alınması gerektiğini dile getirir. Bu analiz tamamen insan etkinlerini anlamlandırmaya ve bu etkinliklerin kaynaklarına ulaşmaya ve ortaya çıkarmaya yönelik bir girişimdir.

1.1.1. Episteme ve Söylem

Foucault düşüncelerini ortaya koyarken kendisinin anlam yüklediği ve tasarladığı kavramları kullanır. Yazdığı bütün yazıları, eserleri de kendi özel analizleriyle ilişkilidir. O, düşüncelerinde birden fazla anlam yüklediği söylem ve epistemeyi de çoğu zaman birbiriyle ilişkili olarak kullanır. Hemen hemen bütün düşüncelerinde yer alan ve düşüncelerinin temelini oluşturan bu iki kavramın belirli bir sınırı ve tanımını da bulmak oldukça güçtür. Bu bağlamda her iki kavram, kendi tasarımı olduğundan dolayı kimi zaman ilişkilere göre değişebilen nitelikte özel bir metodolojik kavramlar statüsünde değerlendirilmelidir. Foucault'nun felsefesinde önemli yere sahip olan bu iki kavram onun düşünsel gelişimi de tarihsel bir perspektif benimsediğini göstermektedir. Tarihsel olana yönelerek her şeyin bu tarihsellik bağlamında yeniden incelenmesi gerektiğine vurgu yapar. Tarihte kabul görmüş tüm olay ve olguların görünenin aksine bir süreksizlik halinde oluştuğunu öne sürmüştür. Tarih üzerine yönelimini söylem üzerinden geliştirmiş, her olayın ve olgunun aynı zamanda bir söylem niteliği taşıdığını ortaya koymuştur.

Felsefi anlamda ilk yönelim tarih boyunca hep bir bilme istencinden doğmuştur. Platon'dan başlayarak sürekli değişim ve ilerleme göstermiş olan bu bilgi ve kaynakları Foucault'un da eleştirilerinin odak noktasına yerleşmiştir. Bu anlamda epistemolojinin bir sorun olmakla beraber, tarihsel bağlamdaki kesinlik ölçütü esas sorun halini almıştır. Tarihsel olguların bilinç dışı olgular olduğunu ve sorgulanacağı güne kadar apriori bilgiler olduğunu kabul edilmiştir. Foucault'nun ifadesiyle; “tarihsel aprioriyle ifadelerin ortaya çıkış koşullarını, onların başka ifadelerle birlikte varoluş yasasını, var olmak kiplerinin özel biçimini, kendilerine göre var oldukları, dönüştükleri ve ortadan kayboldukları ilkeleri ayırt etmek söz konusu olmalıdır” (Foucault, 2016: 165). Bu anlamda tarihsel tüm apriori kabuller Foucault'nun episteme kavramına giden yolun başlangıç sebebi olmuştur. Onun bu episteme görüşünü bilgi ve yöntemi ele aldığı temel eseri olan *Bilginin Arkeoloji*'nde görebiliriz. Bu eserinde Foucault epistemeyi, “her türlü bilimin ötesine geçebilen nitelikteki, bir öznenin, bir aklın ya da bir çağın yüksek birliğini gösterecek olan bir bilgi biçimi veya rasyonellik tipi değil, söylemsel düzenlerin seviyesinde çözümlendikleri zaman, bilimlerin arasında, belli bir çağ için, keşfedilecek olan

ilişkiler bütünü olarak (Foucault, 2016: 246) tanımlar. Nitekim bu ilişkilerin tarihsel düşünce sistemlerinin belirli koşulları içerisinde belirlenen bir takım söylemler aracılığıyla ortaya çıktığını belirterek, Foucault söylemin de epistemelerin gücünü besleyici ön koşullar olduğunu vurgulamaya çalışır. En genel anlamda söylem, dilbilimde baştan kurumsal bir konumu olan davranışsal birliktir; söylem bilinebilir herhangi bir olayı kuran sözcüklerin topluluğudur (Çotuksöken, 2002: 168).

Söylem kavram olarak Foucault'da tanım ve kullanım olarak yepyeni bir boyut kazanmıştır. O söyleme ve söylemin temelini oluşturan bilgi ve düşünceye, tarihsel, kültürel ve ideolojik bir tavırla yaklaşır. Bunu da *Bilginin Arkeolojisi*'nde değerlendirerek ifade eder. Burada özellikle Foucault, Doltaş'ın aktarımıyla "tarihin ve bilginin birer bilim dalı olmaktan çıkıp tarihselleştiklerini öne sürer" (Doltaş, 2003: 50). Bu anlamda tarihe diğer disiplinlerden ayrı bir anlam yükler ve özel bir önem verir. Çünkü o tarihi, bütün bağlantı ilkelerini kendinde bulunduran dönem ve evreleri gibi büyük birliklerin birbirine eklemlendiği bir oluşumlar toplamı olarak değerlendirir. Bu bağlamda hakikatin kaynağına ulaşmak için tarihsel olguların geçmişteki izlerini sürmek yerine, olguların içinde buldukları zaman içerisindeki konumlarını derinlemesine incelemeyi önemser. Foucault için tarihin temel problemi gelenek ve iz sürme değildir bunun aksine tarihin asıl görevi; söz konusu olan dönemlerde meydana gelen serileri, kopuklukları, sınırları, iniş ve çıkışları, dengeleri ve eşikleri yeniden gözden geçirmek ve arkeolojik bir çözümlemeye tabi tutmaktır (Foucault, 2016: 18).

Foucault için söylem, epistemenin toplumsal ilişkilerin bulunduğu her alana yayılmanın biricik aracıdır. Epistemenin kuşatıcılığı ve biçimlendirici etkisi dahilinde söylem yapıları belirlerken aynı zamanda sınırlayıcıdır da. Dalmış'ın ifadesiyle; "Söylem, kendine karşı koyanı dışlayacak biçimde kuşatmaktadır. Söylem oluşturduğu çerçevede öznenin kişi olarak varolabilmesi için ve bu varolmayı devam ettirebilmesi için söylemi sınırları içinde kalması gereklidir. Bu anlamda söylem sınırlayıcıdır. Bunun en somut yansıması, yasalar, tabular ve yaptırımlardır" (Dalmış, 2012: 44). Bu kural koyuculuğun en bariz ifade biçimi olan yasalar ve sınırlar aslında sınırsız ve sonsuz görünen söylemin mutlak anlamdaki sonluluğunun göstergesidir. Dolayısıyla söylem ancak ve ancak kendisini var eden epistemenin belirlediği

çizgiler dahilinde yayılım sağlayabilir. Epistemenin izin verdiği ölçüde söylem kurumsal anlamda yer bulabilir.

Toplumsal ilişkiler ve işleyişlerin tüm yapılarını belirleyen ve şekillendiren söylem, hem insan etkinliklerinin bir anlamda bir parçası hem de insan etkinliklerini ve pratiklerini değiştirip dönüştüren tüm eylemlerin sebebidir. Dolayısıyla söylem bireysel eylemlere yön veren ve onları şekillendiren tüm kalıpların işlevini gerçekleştirmenin biricik aracıdır. Bu anlamda her alana nüfus etmiş olay ve olguların tamamı söylemsel pratikler ve onları şekillendiren epistemelerin etkisiyle oluşmuştur. Kısaca söylem, bir dönem içinde kabul edilmiş epistemeleri ve bu epistemelere ait insanların bir konu veya durum karşısında neyin söylenip neyi söylenmemesi gerektiğini belirleyen yaygın bir kontrol mekanizmasıdır. Bu anlamda Urhan'ın aktarıyla; "Foucault'nun en önemli çözüm aracı olarak gördüğü kavram olan söylem, kapsayıcı olan ve doğru yanlış algısının ne olduğuna ulaşma ve bunu çözümlenme aracıdır. Bu belirlenmiş ölçütler mevcut genel geçer kabul edilmiş ve bir dizi kuralın ne olduğunun gösterilme biçiminin anlaşılmasıdır. Bu kurallar dizisinin tamamı dönem içerisinde her türlü yapı, kurum ve toplumu belirleyen nitelikteki bir güçtür" (Urhan, 2000: 19-21). Bu güç en önemli yansımasını otoriteler ve yönetim biçimlerinde açığa çıkar. Nitekim Bozkurt'un ifadesiyle; Foucault'ya göre bir "söylem", metinlerin bir matriksi olup verilmiş bir alanı belirleyen ve bu alanda işlem yapan iktidar ilişkilerinin ağlarını ve özelleştirilmiş dillerini içerir. O daima çoğu kez aynı yola çıkan demek olan bilgi ile iktidar arasındaki ilişkiye dönüp gelmiştir" (Bozkurt, 2003: 453). Söylemin özellikle epistemenin gücünü taşıyıcılığını yaptığı aynı zamanda beslendiği yapılar genel çerçevede kurumlardır. Çünkü tek tek bireyler üzerinden güç gösterisini yapmak ve bunu yaymak meşakkatlidir. Ama kurumlar bunun aksine daha çok bireye etki edebilen ve onların hayatlarında daha çok alana ve zamana el koyabilen yapılar olduklarından söylemin en kolay yolu kurumlardır. Bu kurumlar genellikle okullar, iş yerleri, fabrikalar, hastaneler, cezaevleri gibi toplu ortamlardır. Bu gibi alanlarda gücü elinde bulunduran için kurumları şekillendirip bir kalıp içinde günlük hayata varana dek belirleyici olmak daha kolaydır. Dolayısıyla Dalmış'ın ifade ettiği gibi; Foucault, "bilgiye yönelirken, kendi tercihimizle odaklandığımız sandığımız şeye aslında odaklanmaya itildiğimizi söyler" (Dalmış, 2012: 44).

Foucault bunu en temel eserlerinden biri olan epistemeleri ve bu epistemelerin dönüşümlerini ifade etmek için yazdığı *Kelimeler ve Şeyler*'de epistemelerin nasıl yeniden yaratıldığını ve bunu elinde bulunduranın da gücü kullanan olduğunu ifade eder. Bu eser toplumsal anlamda bir dizi bilginin belli bir episteme çerçevesinde ortaya çıkıp şekillendiğini ve yine belirlenmiş söylemler aracılığıyla verildiğini bunun da iktidarın her şeyi kendi tekelinde yönettiğini belirten bir eserdir. Bu da gösteriyor ki Foucault'ya göre; "bir kültürün temel kodları; onun diline, algılama şemalarına, alışverişine, tekniklerine, değerlerine, uygulamalarının hiyerarşisine hükmedenleri daha işin başında, her insan için, karşılaşıacağı ve kendini onların içinde bulacağı tüm ampirik düzenler belirlenmiş olarak verilir" (Foucault, 2016:18).

1.2.KAPSAYICI VE KUŞATICI GÜÇ OLARAK EPİSTEME

Foucault'nun felsefesinin temel taşı oluşturulan ve kendisinin yepyeni anlamlar yükleyerek bir anlamda yeni baştan icat etmiş olduğu episteme kavramı oldukça geniş bir alana yayılır. Episteme sahip olunan ölçütlerin tamamını kapsayan ve hatta onları belirleyen kendinde içkin olarak mevcut bulunan kavramdır. Tüm sisteminin mihenk taşıdır. Bu kavram Foucault'nun kendi içerisinde kurduğu en önemli kavram olması bakımından diğer tüm kavramlarını da kapsayan bir nitelik taşır.

Foucault, epistemeyi oluştururken kendinden çok önce ortaya çıkmış bilgi görüşlerini eleştirmekle işe başlar. Bu bağlamda tarihsel olarak bilginin olanaklılığını belirlemeye çalışır. Epistemenin kesinliğinin her alanda sorunsallaştığını ve sorgulanması gerektiğine işaret eden Foucault, tarihsel bağlamda kesin yargıların bulunabilmesinin söz konusu olmayacağını da özellikle vurgular. Çünkü o tarihsel alanda gerçekleşen ve devam eden olguların bulunduğunu ve bu olguların bilinç dışı öğelerle meydana geldiğini savunur. İşte tam da bu bağlamda farklı çağlarda farklı epistemelerin olduğu, tarihsel anlamda a priorielerin olmadığını açıklamaya çalışır. Bu düşünceleri ışığında epistemelerini ayrıntılı bir biçimde açıklama yoluna gider. Epistemeyi açıklarken onun bir bilgi ve yöntem olduğuna vurgu yapar. *Bilginin Arkeolojisi* adlı eserinde Foucault şöyle tanımlar;

“Episteme, her türlü bilimlerin ötesine geçtiğinden, bir öznenin, bir aklın ya da bir çağın en yüksek birliğini gösterecek olan bir bilgi biçimi veya bir rasyonellik tipi değildir; söylemsel düzenlerin seviyesinde çözümledikleri zaman, bilimlerin arasında, belirli bir çağ için, keşfedilebilecek olan ilişkiler bütünüdür” (Foucault, 2016: 121).

Episteme, bu anlamda Foucault’da her alan için söz konusu olan ve bütün dönemlerde farklı öğelerle egemen olan yapının tamamını kapsayan özelliktedir. Bu kapsayıcı olan güç niteliğindeki episteme hem bilgi hem de insana dair tüm etkinlikler noktasında belirleyici ve etkin rol oynar. İnsan yaşamı alanı içerisinde bir takım sınırlar çizen ve belirgin sınırlar belirleyen ve bu çizgilerin dışına çıkmayı da yasaklı hale getiren bir öğe olarak episteme mutlak güçtür. Foucault epistemeyi;

“Dünya hakkında bir vizyon, bütün bilgilerde ortak ve her bir bilgiye aynı yasaları ve aynı postülatları empoze edecek olan bir tarih dilimi, aklın genel bir evresi, bir çağın insanların kendisinden kaçıp kurtulamayacağı belli bir düşünce yapısı –genel bir el tarafından herkes için yazılmış bir yasalar toplumu- gibi bir şey” (Akt. Urhan, 2000: 46).

Foucault’nun kavramsal olarak görüşlerini ifade ettiği tüm alanlarda kullandığı episteme tanımlarından da anlaşıldığı üzere oldukça geniş bir tanımdır. Tanımın ilk kısmında yer alan “dünya hakkında bir vizyon, bütün bilgilerde ortak ve her bilgiye aynı yasaları ve aynı postülatları empoze edecek olan bir tarih dilimi..” gibi ifadeler daha çok toplumsal ilişkilerde birey üzerinde epistemenin belirleyiciliğine değinilmek istenmiştir. Toplumsal ilişkilerde etkileşim içinde olunan tüm yapılar özneyi kendi içine hapseder ve bir takım standartların içinde özneyi eritir. Episteme bu bağlamda bilgi noktasında tam manasıyla sınırları belirlenmiş kalıplara uygun biçimselliği ifade eder. Bunun yanında Foucault’nun epistemeyi tanımlarken en çok vurguladığı kısım, “bir dönem içinde var olan kişinin yaşadığı dönemin etkilerinin ürünü olduğu ve asla bundan kendisini alıkoyamadığı” noktasıdır. Foucault’nun modernizme olan eleştirisi de dikkate alındığında özne olarak asla bireyin kendini tam manasıyla yaratamadığını hatta bunun tam tersine daha da bastırılmış bir kişilik yapısıyla varolduğunu iddia eder. Dolayısıyla Foucault için episteme işte tam da bu sebeplerden ötürü son derece etkili ve kuşatıcı bir güçtür. Epistemenin bu gücü ve belirleyiciliği öznenin olması gerektiği kalıpları ona yükleyen bir yapıda ilerleme gösterir. Özne olması gerektiği gibi olmak durumuyla

istemsizece karşı karşıya kalır hatta bir anlamda bu duruma maruz kalır tamamen kişi olma niteliği hezeyana uğrar. Diğer yandan tanımın son kısmındaki “herkes için yazılmış yasalar toplamı” ifadesi toplumu şekillendiren ilkeleriyle beraber kültürün de nasıl yaratıldığını ve biçimlendiğini ifade eder. Bunu da söylem üzerinden gerçekleştirir.

Foucault episteme anlayışını özellikle Batı düşüncesinin kalıplaşmış dar kalıplarına karşı geliştirmiştir. Batı düşüncesinin benimsediği ilerleme anlayışı ve bu anlayışı ortaya koyan epistemeleri detaylı bir biçimde aktarmaya ve eleştirmeye koyulur. Bunu en iyi aktardığı eseri *Kelimeler ve Şeyler*'dir. Bizde tezin asıl konusunun episteme olması dolayısıyla bu eser üzerinden epistemelerin nasıl dönemler üzerinden değişim ve dönüşüm geçirdiğini göstermeye çalışacağız. Bu eserde üç döneme ayrılan düşünce gelişimi aynı zamanda epistemelerin de üç farklı yapıya ayrıldığını gösterir. Bunlardan ilki Ortaçağ ve Rönesans Epistemesi olarak adlandırılan dönemdir, ardında gelen dönem ise Klasik Episteme dönemidir ve en son olarak modernizm ile beraber oluşmuş olan ve Foucault'un da en çok üzerinde yoğunlaştığı dönemin epistemesi olan Modern Episteme'dir. (Tekelioğlu, 1999: 83).

1.2.1. ORTAÇAĞ VE RÖNESANS EPİSTEMESİ

Belli bir dönemde egemen olan görüş biçimi olarak episteme ortaya çıktığı andan itibaren farklı şekillerde anlam kazanmıştır. Foucault'nun ise ilk olarak varlığını dile getirdiği episteme bu dönemi kapsayan epistemedir. Bu anlamda Ortaçağ ve Rönesans dönemi ulaşılmış çağın en gerisini ifade eden dönemdir. Bu dönem epistemelerin en zayıf ve anlamsız bir şekilde varolduğu ve işleyişinin de yine bu doğrultuda gerçekleştiği dönemdir. Klasik epistemeden önce olan Ortaçağı yansıtan epistemenin hakim olduğu, tek bir hakikat gerçeği ve yönetim biçiminin doğrunun ölçütünü belirlediği kabul edilen dönemdir. Foucault burada vurguladığı ve kendi ifadesiyle nesne ve gösterge ayrımının olmadığı, hatta böyle bir ayrımın söz konusu bile olmayacağı düzeyde dönemin nesnellik bir yönünün olmadığını savunur. Yani mevcut tek düze yapı, bütün her şeyi tekelinde barındıran ve sorgulanmayan bir sistemdir. Bir sürekliliğin hakim olduğu bu dönem aslında değişimi reddetse dahi varlığından kaçamamıştır. Foucault için bu dönem tam olarak benzerliklere

dayanamaktadır ve benzerlik Batı kültüründe 16. Yüzyılın sonlarına kadar etkili olmuş episteme türüdür. Bu anlamda Foucault'ya göre; “Rönesans dönemi karmaşık bir dönemdir. Dilsel bir belirsizlik söz konusudur. Rönesans sonuyla birlikte ortadan kalkacak olan bu karmaşıklık bir tür oyundur” (Foucault, 2017: 74).

Tarih sahnesi Foucault için önüne geçilememiş her türlü değişim aslında bir statikliğin değil dinamikliğin var olduğunu ve sürekli aynı işleyişteki yapıların değil de bir süreksizliğin olduğunu göstermektedir. Süreksizliği tanımlarken tarihsel bağlamda da olduğu gibi bir şeyden başka bir şeye geçme, dönüşme eylemi aynı zamanda bir şeylerin artık farklı algılanması, tanımlanması, sınıflandırılması ve açıklanması gerektiğini gösterir. Dönemler arasındaki bu değişiklik aynı zamanda bilgi anlamında değişimin ta kendisini ifade eder. Rönesans'tan Klasik döneme geçerken bu bilgi değişimi bir anlamda bir kaymaya, anlam karmaşasının yaşanmasına sebebiyet verir. Bu da gösteriyor ki, Foucault bu üç dönemden ilki olan, Rönesans döneminin geleneksel Batı düşüncesinin temelini oluşturacak nitelikte bir dönem olduğunu işaret eder. Çünkü döneme bakıldığı zaman asla bir ayırımın söz konusu olmadığı bunun tam tersine şeylerin tamamen benzerlik yoluyla ilişkilendirilerek oluştuğuna mutlak bir bağlılık söz konusudur. Bu dönemin bilgisi Foucault'a göre; “kendini hep aynı şeyi bilmeye ve bunu belirsiz bir güzergahın asla ulaşılamayan bitiminde bilmeye mahkum etmiştir. Dolayısıyla dünya şifreleri çözülmesi gereken işaretlerle kaplıdır, bilmek de bu anlamda bu işaretleri yorumlamaktır. Çünkü bizzat benzerlik kendini kendisi gün yüzüne ışığına çıkarmakta ve kıvılcımlarını kendi ışığının içinde çakmaktadır” (Foucault, 2017: 62).

Bu dönem itibariyle bilgi benzerlik ve doğruluk ölçütlerince düzen içerisine sokulmaya başlanmıştır. Benzerlik, Batı kültürünün bu dönemin sonuna kadar yapıcı bir rol oynar. Metinlerin çözümlenme ve yorumlanmalarına büyük ölçüde benzerlik egemen olmuştur; simgeler oyununu düzene sokan, görünen ve görünmeyen şeylerin bilgisine izin veren, onların temsil etme sanatına rehberlik eden de o olmuştur. Böylelikle benzerliğin dört biçimi ortaya çıkmaktaydı (Foucault, 2017: 45-46). Bu dönemi temsili olan benzerliğin bu dört biçimine sırasıyla kısaca değinelim.

1.2.1.1.Convenientia (yakınlık);

Bu dört benzerlik biçiminin ilki olandır ve yakınlık anlamına gelir. Her türlü etkileşim ve iletişim bu yakınlık ile gerçekleşerek kurulur. Burada temas şeklinde gerçekleşen bir yakınlık söz konusudur. Bu kelime tam olarak yerlerin birbirine yakınlığını benzerlikten daha güçlü bir şekilde işaret eder. Birbirlerine yaklaşan, bitişen şeyler “yakın”dırlar; birbirine temas etmekle, kenarları birbirine karışmakta, birinin sonu diğerinin başlangıcını belirlemektedir. Dolayısıyla bu sayede de hareket arasında iletişim kurulmakta, etkileşim söz konusu olmaktadır. Böylelikle bir yakınlık kurularak, şeyler arasında ortaya bir benzerlik çıkar (Foucault, 2017: 46). Buradaki yakınlık mekân içinde gerçekleşen bir benzerliğin bağlantısıdır. Böylelikle;

“dünya, şeylerin evrensel yakınlığıdır; yeryüzünde ne kadar hayvan veyahut doğa veya insan tarafından üretilmiş nesne varsa, denizde de o kadar balık vardır; suda ve yeryüzünde ne kadar varlık varsa, gökte de o kadar varlık vardır ve bunlar birbirine denk düşmektedirler; son olarak da, yaratılmış her şeyin içinde “Varoluş, İktidar, Bilgi ve Aşk tohumları eken” Tanrıdan bir parça vardır. Böylelikle dünya benzerliğin ve mekanın sağladığı bağlantıyla, benzeri komşu kılan ve yakınları özümleyen bu yakınlığın gücüyle, dünya kendi kendine zincirlenmektedir” (Foucault, 2017: 47-48).

1.2.1.2.Aemulatio (doğa yasalarına bağlı olmayan yakınlık)

Benzerliğin ikinci biçimi olan bu kavram yine bir yakınlık ilişkisini ifade eder fakat bu kez birincisinden farklı olarak temassız yakınlıktır. Burada mekandan uzak bir biçimde ve mesafeli bir şekilde hareketsiz bir şekilde gerçekleşen yakınlık ilişkisini ifade eder. Bir anlamda uzaysal boşluktaki hareketlilik halinde bir nevi bağları kopmuş zincirin halkaları arasında kopuk fakat yine de aynı çemberde temassız bir benzerlik ilişkisi içinde hala bağlantılı gibi bir ilişki söz konusudur. Bir bakıma rekabet ilişkisi içinde şeyler bir bağlantı şeklinde yakınlık kurmaktadırlar.

“Rekabet’in (anmulatio) içinde, yansımaya ve aynaya ilişkin bir şey vardır: dünyaya yayılmış şeyler, onun aracılığıyla birbirine cevap vermektedir. İnsan yüzü, uzaktan gökyüzüyle, Tanrının bilgeliğiyle yetersiz bir şekilde rekabet etmektedir; aynı şekilde, iki göz sınırlı parlaklıklarıyla, geniş ve aynı gökyüzünün yaydığı büyük aydınlığı yansıtmaktadır. Şeyler bu rekabet ilişkileriyle evrenin bir ucundan

diğerine, aralarında bağlantı ve yakınlık olmadan birbirlerini taklit edebilir: dünya, aynada yeniden ikili hale gelmesiyle, kendine özgü olan mesafeyi ilga etmektedir; bu sayede, her şeye verilmiş olan bağlantıyla üste gelmektedir. Bir anlamda benzer, benzeri kapsamakta, o da kendi hesabına onu kuşatmaktadır” (Foucault, 2017: 48-49-50).

Bu benzerlik biçimi şeylerin birbiri arasında bulunan doğal ikizliğe vurgu yapar ve burada yeryüzü ile gökyüzü, birbirinin aynasıdır; iki şey arasındaki rekabet aynı zamanda birbirini var eden ve yeniden üreten niteliktedir.

1.2.1.3. Kıyas

Üçüncü benzerlik biçimi olan kıyas diğer iki benzerlik biçiminin içinde yer aldığı ve çakıştığı noktadır. Kıyas, hem ikinci benzerlik biçimi gibi benzerliklerin mekan içerisinde birbirleriyle çarpışmalarına olanak vermekte hem de ilk benzerlik biçimi gibi bağlamlar ve eklemlemeleri ifade eder. Bu benzerlik biçiminin gücü muazzamdır,

“...çünkü ele aldığı benzerlikler, bizatihi şeylerin görünen ve kitlesel benzerlikleri değildir; ilişkilerin daha ince benzerliklerinin bulunması onu için yeterlidir. Böylece yükü hafiflemiş olarak, aynı bir noktadan itibaren, belirsiz sayıda akrabalık kurulabilir. Örneğin, yıldızların içinde parladıkları gökyüzüyle olan ilişkileri aynı zamanda ot ile yeryüzü, canlılar ile oturdukları dünya, madenler ve elmaslar ile içine gömüldükleri kayalar, duyu organlar ile harekete geçirdikleri çehre, deri lekeleri ile gizlice damgaladıkları vücut arasında bulunmaktadır. Bir kıyas, bu yüzden tartışılır hale gelmeksizin, kendi üzerinde tersine dönebilir. Bitki ile hayvan arasındaki eski kıyas için; bitki, başını aşağıda tutan, ağzı –veya kökleri- toprağa gömülü olan hayvandır” (Foucault, 2017: 51).

Foucault benzerlik noktaların bu önemli kısmını kapsayan kıyasın ayrıcalıklı bir nokta olduğunu dile getirir ve bu noktada kıyas yeterince doyuma ulaşmıştır. Bu nokta Foucault için insanın olduğu noktayı temsil eder. İnsan burada bir arada olduğu bitkiler ve hayvanlarla aynı şekilde yeryüzü ve gökyüzüyle bir oran içindedir.

1.2.1.4. Sempatiler

Dördüncü ve son benzerlik biçimi ise sempatilerdir. Bu bütün benzerlik bilimlerinin içinde bulunduğu bir oyun niteliğindedir. Burada da yakınlık söz konusudur, fakat diğerlerinden farklı olarak tesadüflere kurulan bağlantılarla oluşan

bir yakınlık söz konusudur. Bu benzerlik biçimde önceden belirlenmiş herhangi bir yol, bağlantı, ilişki biçimi yoktur.

“Sempati, dünyanın derinliklerinde, serbest durumda yer almaktadır. En geniş mekanları bir anda aşmaktadır; sempati, gezegenden, hükmü altındaki insana şimşek gibi inmektedir; tek bir temastan doğabilir. Fakat gücü o kadar fazladır ki, tek bir temastan fişkırmakla ve mekanları aşmakla yetinmemektedir; şeylerin dünyadaki hareketlerine yol açmakta ve en uzaktaki yakınlaşmalarını harekete geçirmektedir: ağırları yerin ağırlığına ve hafifleri ağırlıksız boşluğa doğru çekmektedir; kökleri suya doğru itmekte ve günebakanın büyük sarı çiçeğini güneşe doğru döndürmektedir. Bundan da daha fazlası, şeyleri dış ve görünebilir bir hareketle birbirine doğru çekerek, gizlice bir iç harekete yol açmaktadır..aynı zamanda sempati dönüştürücüdür; şeyleri varoldukları şeylere yabancılaştırarak aynı'ya etki eder” (Foucault, 2017: 54).

Bir oyun olarak sempatiler dünya üzerindeki şeylerin benzerliklerini koruyarak, üç benzerlik biçimi ele alınarak daha açıklanmış olur. Dünya benzerlikler her ne iseler o şekilde benzeşmeye devam ederler ve burada “Aynı, aynı olarak ve kendi üzerine kilitlenmiş olarak kalmaktadır” (Foucault, 2017: 56). Bir anlamda şeylerin biricikliğini ortadan kaldıran benzerlik biçimi olarak ifade edilebilir.

Bütün bunların sonunda “imza” ortaya çıkar. Bu bütün benzerlik biçimlerinin verdiği farklı olarak vermediklerini bizlere sunar. Benzerliklerin nerede olduğunu ve nasıl görünür olduklarını gösterir. Çünkü “imzasız benzerlik yoktur ve benzerin dünyası, ancak işaretlenmiş bir dünya olabilir” (Foucault, 2017: 58). Bütün benzerlikleri kapsayan bu imza aynı zamanda benzerlikleri aşık kılar. Buna göre; her şeyin içinde gizlenmiş benzerliklere işaret eden, adeta insana ipucu veren bir öğedir imza. Bu imzaları keşfetmek ve verilen ipuçlarını anlamak demek dünya üzerindeki benzerlikleri görmeyi ve dünyayı okumayı sağlar; ..“Sessiz yansımalar, onları işaret eden kelimelerle ikizlenmişlerdir. Ve diğer hepsini kapsayan ve onları tek bir dizinin içine kapatan sarmal bir benzerlik biçiminin sayesinde, dünya konuşan bir insanla karşılaştırılabilir..”(Foucault, 2017: 58-59). Benzerliklerin bilgisi bu imzaların dökümüne ve onların şifrelerinin çözümüne dayanmaktadır.

Ortaçağ ve Rönesans dönemini kapsayan benzerlik ögesinin bu biçimleriyle, bu dönemin epistemesi için dünya, işaretler ile birlikte tıpkı konuşan bir insan gibi konuşur. Şeylerin söylemek istediklerini doğrudan değil daha dolaylı imzalarla ifade

edilerek verir. Örneğin; hangi bitkinin hangi hastalığa iyi geldiğini için bile benzerlikten hareket edilerek verilen işaretlere bakılması gerekir. Bitki ve besinlerden şifacıların ürettiği karışımlar bile bunlara örnek olabilir. Foucault'da onların yaptığı gibi ceviz ve insan beyninin şekilsel olarak benzerliklerinden hareketle cevizin beyne iyi geldiği ve zekayı kuvvetlendirdiği düşüncesine varılabilir. Aynı şekilde benzerlikten yola çıkarsak fasulyenin böbreğe iyi geldiğini de söylemek olanaklı olabilir. Demek ki dünya üzerindeki şifre ya da işaretler benzerliğin sonuçlarını ifade eder (Dalmış, 2012: 47).

Özetlenirse, en genel çerçevede içinde 16. yüzyılın episteme'si bu şekildedir. Benzerliklere dayalı olarak ifade edilen dünya, 16. Yüzyıl epistemelerinin çizdiği sınırlar dahilinde dünyadır aynı zamanda benzerlikler elbette değişebilirler. Çünkü aynı kalmaları için sabit olmaları ve tüm dünyaca sınanmaları gerekir. Fakat bu sonsuz olmayan bir işlem olacağından mümkün olamayacaktır. Foucault için bu dönemin bilgisi, belirgin olmayan istikamet üzerinde sürekli aynı şeyi bilmeye mahkum edilmiş episteme türüdür.

1.2.2. KLASİK EPİSTEME

Rönesans'tan geleneksel bilgi görüşünün hakim olduğu Klasik döneme geçerken değişikliğe uğrayan epistemeler artık benzerlikten uzaklaşmaya başlar. Çünkü bu dönemde artık benzerlik yanlışlığa sebebiyet verir. Her bir disiplinin tüm bilgilerimizin kendileriyle örgütlendiği düşünce koşullarına ilişkin disiplinler ötesi olarak zihinsel tutumlarla desteklendiğini savunan Foucault, söz konusu tutumların genel farklılık, benzerlik ve temsil anlayışlarımıza geldiğini düşünür. Bu bağlamda her epistemelerin kendi çağındaki bilgiyi tanımlayan bir yapıda olduğuna ve bu bilginin onu bütünleştirip birleştiren bir nitelik taşıdığına inanır. Foucault'ya göre batıdaki işaretler sistemi, ilk dönemi kapsayan stoacı dönemden beri üç ögeden oluşuyordu, çünkü bu dönemden itibaren işaret eden, işaret edilen ve "konjonktür" ayrımı yapılıyordu. Buna karşılık olarak da 17. Yüzyılı kapsayan Klasik dönemden itibaren işaretlerin konumu artık ikili olmuştur. Bu dönem epistemeleri artık işaretin işaret ettiği şeye nasıl baktığına ve nasıl bağlantı kuracağına odaklanacaktır (Foucault, 2017: 79-80).

Klasik dönem, Foucault'ya göre genel olarak, Rönesans'ın benzerlik temelli bulanıklığının yerine farklılığın geçtiği dönem olmuştur. Artık yavaş yavaş değişimlerin gerçekleştiği daha esnek bir anlama tarzına geçilmiş, şeyler artık farklı özelliklere sahip olarak algılanarak yorumlanmıştır. Tek tek şeyler, artık benzer yönleri üzerinden değil benzer olmayan yönleri üzerinden karşılaştırılmış ve bu aynı olmayan yönleri üzerinden belirlenmiştir. Bu dönem tamamen bilimsel olarak doğa bilimlerini temel almış bir dönemdir. Foucault açısından Klasik dönem artık daha bilimsel verilerin kullanıldığı ve değişikliğin kanıtlanabilir olduğu yöntemlerin uygulandığı dönem olmuştur. Daha ayrıştırıcı nitelikte ölçütler kullanılarak mevcut klasik aklın ve düşüncenin yorumlanması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu dönem de artık daha çok deney ve gözlemlere dayalı veriler elde edilmeye, araştırılan şeyler üzerine daha nesnel ve tarafsız bir tutumla gidilmeye başlanmıştır. Başlangıç itibarıyla nesnelere üzerine olan bu yönelim ve araştırma yöntemi daha sonrada özneler üzerine de yönelmiştir.

Klasik çağ işaretin işaret ettiği şeye nasıl bağlandığı sorusuna temsil çözümlemesi aracılığıyla cevap verecektir.

1.2.2.1. Temsil Etmek

Foucault, klasik epistemeyi Cervantes'in ünlü eseri Don Quichotte eseri üzerinden anlatmaya çalışır. Don Quichotte yaşadığı dönem içinde kahraman olmayı arzulayan ve çevresindeki nesnelere benzerliğinden hareket ederek kendini anlamlandırmaya çalışır.

“Don Quichotte delibozuk biri olmaktan çok, benzerliğin bütün işaretleri önünde mola veren özenli bir hacıdır. O, Aynı'nın kahramanıdır. Tıpkı dar ve küçük taşrasında olduğu gibi, Benzer'in etrafında yayılan bildik düzlükten uzaklaşmayı başaramamaktadır. Farklılığın net sınırlarını asla aşmadan, ne de kimliğin kalbine ulaşmadan, buraları sonsuza kadar kat etmektedir. Oysa kendisi de bizzat işaretlerin benzerliğinde yer almaktadır” (Foucault, 2017: 83).

Romanın kahramanı olarak tamamen romanda mahsur kalmış, benzerliklerin sınırının dışına çıkamamış ve dil, metin, kağıt arasında sıkışmış bir varlık olmaktan öteye gidememiş. Yaşadığı her olay, her macera açığa çıkardığı işaretlerin benzerliğini ortaya koymakta, dünyadaki bu benzerlikler arasında başıboş

dolanmasına sebebiyet vermektedir. Bir anlamda bu eser özellikle Rönesans dünyasının olumsuz etkisini resmetmektedir; benzerlikler ve işaretler arasındaki uyum ve anlaşma son bulmuştur, benzerlikler yanıltıcı bir hal almıştır.

1.2.2.2. Düzen

17. yüzyılın başında barok olarak adlandırılan bu dönemde, düşüncede artık benzerlik üzerinden hareket etmekten kopmuştur. Benzerlik artık iyi bir yön olmaktan ve bilginin biçimini vermesinden öte maruz kalınan bir tehdit olarak görülmüştür. Bir anlamda Benzer'in çağı kendi üzerine kapanmaktadır. Mutlak anlamda değişen bir epistemenin olduğu gözler önüne serilen bu dönemde benzerliğe dayalı bilgi göz boyamasından başka bir şey değildir ve yanıltıcılığa sebebiyet vermekten öteye geçememektedir. Foucault bu benzerlik eleştirisini Descartes ve Bacon'ın düşünceleri üzerinden aktarmaya çalışır. Descartes için benzerlik üzerinden hareket ederek bir sonuca ulaşmak bizlere alışkanlıklardan doğacak bir hatadan başka bir şey vermez. Aynı düşünce paralelinde Bacon için de benzerlikler üzerinden sonuç elde etmeye çalışmak yanıltıcılığa sebebiyet verir, çünkü bu temkinsizce atılmış bir adım olacaktır. Bacon'da benzerlik eleştirisini şöyle bize anlatır; “*mağara putları ve tiyatro putları, şeylerin öğrendiklerimize ve bizi biçimlendiren teorilere benzediklerine inandırırılar*” (Akt. Foucault, 2017: 91). Çünkü insan zihni, şeyler arasında olduğundan yoğun bir şekilde benzerlik ve düzen bulunduğuna inanma eğilimdedir. Oysa ki doğa da birden çok istisna ve birçok farklılık bulunmasına karşın insan zihinsel olarak uyumu yakalama eğilimde olur ve düzen ve benzerlik ilişkisini kurar.

“ *Bütün bunlar Batı düşüncesi üzerinde büyük sonuçlar yaratmıştır. Uzun süren bilginin temel kategorisi olmuş olan –bilginin hem içerik hem biçimi- benzerlik, özdeşlik ve farklılık terimleri içinde yapılan bir çözümlenmenin içinde erimiştir; üstelik karşılaştırma, ölçünün aracılığıyla dolaylı ve dolaysız olarak kolayca düzene taşınmıştır; son olarak da, karşılaştırma artık dünyanın düzenini ifşa etmek gibi bir role sahip değildir; düşüncenin düzenine göre yapılmakta ve doğal olarak basitten karmaşığa doğru gitmektedir* (Foucault, 2017: 94-95).

Batı kültürünün tüm epistemesi böylece, temel konuları itibariyle değişmiştir. Eski episteme görüşüne göre sonsuz benzerlik yerine artık basit karmaşıklıktan düzene doğru giden bir anlayış oturmuştur. Düzen klasik dönem boyunca esas düşünce olarak yer edinmiştir. Bilgi artık kıyas ve benzerlik üzerinden

değil, farklılık ve ayırtırmadan elde edilmeye başlanmış. Bu dönemin bilgisi artık yakınlık ve birleştirme yoluyla değil, ayırma yoluyla anlaşılır. Artık bilmenin yolu ayırmaktan geçmektedir.

1.2.2.3.İşaretlerin Temsili

16. Yüzyıl da işaretler üst üste yığılmış gizli bir biçimde keşfedilmeyi bekliyordu. 17. Yüzyılda ise bu gizemin üstündeki örtü kaldırılmaya çalışılmıştır. İşaret eden ile edilen arasındaki bağlantılar düşünceler arasında gerçekleştirildiğinden episteme bağlamdan bilgiyi ortaya çıkarmıştır. Çünkü klasik dönem epistemesinde işaret ya işaret ettiği şeyin parçasıdır ya da işaret ettiği şeyden ayrıdır. Benzerlik artık tamamen dünyanın bir figürü olmaktan çıkmıştır. Klasik dönemde işaretlerin durumu üç değişkene göre tanımlanmıştır, bunlar; bağlantının kökeni, bağlantının tipi ve bağlantının kesinliği olarak ifade edilmiştir. Bu tanımlamanın ilki ona *bağlantının kökeni*; bir işaretin direk mi yoksa tıpkı bir aynadan yansımayla mı ortaya çıktığını kapsar. İkinci olarak tanımlanan *bağlantı tipi*; işaret edenin işaret ettiğinin bir parçası mı yoksa tamamen ondan ayrı olarak varolduğu üzerine yapılmıştır. Üçüncü olan *bağlantının kesinliği* ise; bir işaretin işaret ettiği şeyin kesinliğinin olması ya da tamamen olasılıklara dayanıyor olmasıdır.

Klasik dönemde işaretlerden yararlanmak daha önceki dönemlerdeki gibi sonsuza kadar geçerlilik taşıyacak bir benzerliği taşımaktan çok işaretlerin düşünceye hükmetmesini kapsamıştır. İşaretler sisteminin klasik düşünceye egemen olduğu aletler olarak tanımlandığı bu dönemde bilginin içine olasılık, birleştirme ve meşrulaştırılmış keyfilik dahil edilmiştir (Foucault, 2017: 106).

1.2.2.4 Mathesis ve Taxinomia

Klasik epistemenin en temel amacı ve onun bütününe mümkün kılan şey, düzen anlayışıyla bilginin ilişkisidir. Özdeşlik ve farklılıkları bulmak için başvuru olan ilk kavram *mathesis*'dir ve bunu sınıflandırmak için kullanılan kavram da *taxinomia*'dir. "Basit doğaları düzene sokmak söz konusu olduğunda, evrensel yöntemi cebir olan bir *mathesis*'e başvurulmaktadır. Karmaşık doğaları düzene sokmak söz konusu olduğunda ise *taxinomia* oluşturmak gerekmektedir" (Foucault, 2017: 118-119).

Klasik episteme için önemli olan düzen için bu ikisi yanında oluşumsal bir çözümlemenin olması da gereklidir. Böylelikle bilgiler, 17. Yüzyılda bu biçimde düzene sokulan ve uzun yıllar boyunca devam edecek bir bilgi tanımlaması anlayışının önünü açacaktır.

17. yüzyıldan, yani Urhan'ın ifadesiyle “Klasik çağdan itibaren derin uykusundan uyanan aklın her yerinde düzensizlikle karşılaştığını ve toplumsal dünyayı rasyonel bir biçimde düzenlemeye giriştiğini, tüm yaşantı biçimlerini bilginin ve söylemin sistemleştirilmesi yoluyla sınıflandırmaya ve kurallara bağlamaya çalıştığını öne sürer” (Urhan, 2010: 44-45). Klasik epistemenin değişiminin başladığını en iyi gösteren yön dilin temsilci olduğu yapısının artık yok olmasıdır. Her şey artık yeniden tanımlanmaya başlandı (Öztürk, 2013: 156). Klasik dönemde Rönesans dönem içinde hâkim olan ortaçağ etkisi artık tamamen ortadan kalkmış ve daha farklı ve birden çok ölçüt belirleyici olmuştur. Foucault'nun ifadesiyle bilgi eski algılama biçimiyle akrabalığını işte bu dönemde koparmıştır.

1.2.3. MODERN EPİSTEME

Foucault, bundan önceki dönemlerin tam anlamıyla modern episteme döneminin yolunda gösterilen ilerleme ve adım evrelerini olduğunu ifade etmiştir. Bu dönem modernizmin ortaya çıkıp yayılmasıyla modern anlamda insana birey olarak büyük anlam ve değer yüklendiği dönem olarak görülür. İnsan aklının ön planda tutulduğu ve yüceltildiği, hümanizmin en üst noktalara ulaştığı dönemi ifade eden Foucault'nun en çok üzerinde durduğu epistemleri kapsar. Bu dönemi diğer dönemler ayıran nitelik genel manada insan varlığının artık tüm yönleriyle her alandahakim olmasıdır. Çünkü diğer dönemlerde insanın özne olarak bizzat kendisi görmezden gelinmiştir. Rönesans ve ortaçağ döneminde hakim olan benzerlik epistemeleri iken Klasik dönemde yerini farklılık ve özdeşliğe bırakmıştı. Modern dönemle birlikte artık bütün bunlar tamamen yıkılmış, bilgi noktasında artık daha farklı ve yeni mekanlar oluşturulmuştur.

Foucault, yoğun etkisinin olduğu 20.yüzyılın başlangıcının modern dönemi ifade ettiğini söyler. Bu dönemle beraber merkeze oturtulan öznenin de etkisiyle birçok yapı değişiklikten öte tamamen kalkmıştır. Bu dönemin epistemolojisi daha

baskın, daha güçlü ve daha akılcı olmuştur. Artık yorumlanacak her şey için farklı düşünce alanları açılmış, belirgin ölçütler kaldırılmıştır. Birçok döneme şahitlik etmiş birçok düşünür de bu dönem içinde daha belirgin fikirler inşa etmiş ve yön değişikliklerine uğramışlardır. Bütün genel olarak kabul edilmiş baskın kuralların dışına çıkılarak nefes almış ve daha evrensel bir episteme alanı yaratılmıştır. Modern dönemle birlikte insan artık merkeze alınmıştır. Foucault'ya göre modern dönem ile “aynı sorulara anlam ve anlam verme aracılığıyla cevap verilmeye” başlanmıştır. Tamda bundan dolayı yazı artık bir temsilden ziyade bir anlam verme alanına girmiştir (Foucault, 2017: 93).

Aklın biricik doğru ölçütü olarak kabul edilmesiyle beraber etkisini sürdüren bir bütünü kapsayıcı şekilde normlar belirlenmiştir. İnsan artık merkezde özne konumundayken bir bağlamda yine belli belirlenmiş kurallar ölçüsünde aklın ilkelerine uygun işlemiş dolayısıyla nesneleşmiştir. Her dönem kendi epistemeleri dâhilinde söylemler üzerinde kendi yapılarını oluşturmuş, şekillendirmiştir. Her yüzyıl bu anlamda kullandığı kavramları noktasında değişiklik gösterir. Böylelikle diyebiliriz ki bir anlamda birlikte varoluşa sahip tüm kurumlar ve varlık alanları da zorunlu olarak bir ön kabule dayalı olarak oluşur. Bu bağlamda düşünce tarihindeki değişimler ve dönüşümler bu anlamda bilgi noktasında kırılma, kopma olarak ortaya çıkar. Artık daha bilimsel temelli bir düzen ortaya çıkmış olup, dilsel anlamda şeffaflık ve tarafsızlık içerisinde epistemeler ifade edilmiştir (Foucault: 2017: 91).

Modern dönem, söylemlerin üstünde de söylemlerin bulunduğu, söylemlerin işaret etme, temsil etme gibi görevlerinden daha başka hedefe ulaşmaya dönük işlevler kazandığı daha çok gösterişli bir hal aldığı kuşatıcı bir sahne niteliği taşımaktadır. Bu yeni görevleri yükleyerek yeni roller için sahneye yeni bir oyuncu getirilmiştir. Bu da kendi kendini yaratacak olan Özne'dir. Bu anlamda modern öznenin kurulum aşamalarını ifade eden modern episteme modern dönemin epistemeleri olarak tüm alanları kapsar. Dalmış'ın ifadesiyle; “bu bir yönüyle aslında yazanın, okuyanın, oynayanın, izleyeninin ve dinleyeninin de öznenin kendisi olması göz önüne alınırsa bir çeşit oyun içinde oyundur” (Dalmış, 2012: 69).

Modern episteme söylem üzerinden bu öznenin etkinlik alanları üzerinden etkisini var edip sürdürmeye başlar. Modern epistemenin söylem alanları insanı kuşatan alanı genel bir çerçeve çizilerek ayrıştırılabilir. Bunlar öncelikli olarak

bireyin çalışma alanlarını kapsayan ekonomik söylem, ikincisi biyolojik söylem bir diğeri de konuşmasını dahi etkileyecek olan dilbilimsel alandaki söylemdir. Modern epistemede insan, dönem içindeki tüm yapı ve söylemlerin içinde yer almaktaydı, yapılar ve yasaların içinde sıkıştırılarak hapsolmuş bir varlıktır. İnsan yaşam alanını kapsayan tüm yapılar içinde yer aldığından varlıklar alanında canlı bir organizma, ekonomik tabanda üretim aracı, dilsel alanda da kelimelerin taşıyıcılığını üstlenir. Bütün bunlar sonsuz fakat bunların yanında da insan sonlu bir varlıktır ve her türlü bununla yüzleşmek durumunda kalacaktır. Bizler de Foucault'nun üstünde durduğu gibi bu modern dönemin kuşatıcı episteme görüşünden söz ederken daha çok insan bilimleri üzerinde durmaya özen göstereceğiz.

1.2.3.1. İnsan Bilimleri

Klasik düşüncede, temsil için temsil eden kişi orada asla kendini mevcut bir biçimde var edemiyordu. İnsan, Foucault için 18. Yüzyılda henüz keşfedilmemiş bir nitelikteydi ve bu nedenle modern epistememin merkezi sorunu halini almıştır. Foucault, özellikle modern dönem epistemelerini ifade etmek için kitabının kapağına yerleştirdiği Las Meninas'ın ünlü tablosundan hareketle temsil edilen ama varolmayan üzerinden insana vurgu yapar. Bu tabloda anlatılmak istenen tam manasıyla hem nesne hem de özne olan kişidir, yani insan. Unutulmuş ya da gözden kaçırılmış olan insan aslında her koşulda açık olarak durmaktadır.

“Klasik episteme'nin içinde “doğa” ve “insan doğası” işlevlerinin terimi terimine zıtlıklarını kaydetmek gerekmektedir: doğa, gerçek ve düzensiz bir çakışmanın işleyişiyle, varlıkların düzenli sürekliliği içindeki farklılığı ortaya çıkarmaktadır; insan doğası ise, temsillerin düzensiz zinciri içindeki özdeşliği ortaya koymakta ve bunu imgelerin sergilenmesi yoluyla yapmaktadır. Doğa ile insan doğası arasındaki pozitif ilişkinin zıtlığına rağmen veya daha doğrusu, bu zıtlık boyunca resmoldüğü görülmektedir” (Foucault, 2017: 431).

Modern dönemle beraber varolan insan, artık modern epistememin kuşatmasıyla beraber hem özne hem de nesne niteliğinde yer kaplayan ve özel bir konum kazanan varlık halini almıştır. Daha önceki dönemlerde insan, insan olduğunun bilincinden uzak insan varlığının bilincine ulaşmamıştı. Diğer varlıklardan hiçbir farklı olmayan bir nesne olarak insan değer ve güç kazanmıştır (Urhan, 2000: 66). Modern epistemeye Foucault'nun vurgulamak istediği de insan

bilgisinin doğasını ortaya koymak olmuştur. Temel soru olarak insan gerçek manada var mıdır yoksa yok mudur'a cevap aranır.

1.3.EPİSTEMESİNDE METODOLOJİ

Foucault, amacının tamamen geleneksel yapıda işlemiş ve kabul görmüş sistemleri ve bu sistemler içerisinde şekillenmiş insanın nasıl bir özne olarak yaratıldığını vurgulamak ve açığa çıkarmak olarak belirlemiştir. Çünkü ona göre modern dönemden önceki dönemseller her şey klasik dönemin geleneksel yapısının özetidir. Geleneksel yapıdaki toplumlar sadece toplumsal değişimin var olduğunu düşünen ve buna kendilerini inandıracak bir epistemenin tahakkümünde yaşayıp ilerleyememişlerdir. Bu yüzden, Foucault, özellikle tarihsel bağlamda yeniden bir yorumlamanın ve incelemenin yapılmasını istemiştir. Çünkü ona göre tarih sahnesinde gerçekleşmiş her olay ve her olgu diğer bütün alanları da etkilemiş ve ilerleyişlerine yön vermiştir. O, bu anlamda tarihe ve tarihsel olana yönelmiş, gerçekleşen tüm olay ve olguların derinliklerindeki etki mekanizmalarının incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Epistemeyi oluştururken bu amaca hizmet adına metodolojik bağlamda her olayın etki boyutunun önemine dikkat çekmiştir. Kullandığı kavramların çoğunluğu da bu tarihsel arka plan incelemesine yönelik oluşturulmuştur.

Geleneksel yapıların tümü tarihsel anlamda sadece veri toplamayla yetinerek belli sınırlar içerisinde incelemede bulunmuştur. O ise bunun yetersizliğini vurgulayarak tarihin tozlu sayfalarındaki ince ayrıntılara da yoğunlaşılması gerektiğini ifade eder bir tarih analizine girişmiştir. Bu bağlamda etkileşim içerisinde olayların biçimlendiğini ve daha derin yapıların söz konusu olduğunu göstermeye yönelir. Seçtiği yöntemle de bu alana hizmet eden nitelikte olmuştur.

1.3.1. Arkeoloji

Foucault arkeoloji kavramını daha çok bir disiplini veya bir yöntemi değil bir araştırma alanı gösteren bir toplumdaki bilimleri, felsefi düşüncelerin, günlük kanılarının yanı sıra; belli bir bilgiye bütünüyle bağlı olan kurumları, ticaretle ve güvenlikle ilgili uygulamaları, töreleri de içine alan bir kavram olarak tanımlar (Urhan, 2000: 38).

Arkeoloji, Foucault için yalnızca tarihsel bir okuma niteliğinden ibaret olmayan bir yöntemdir. Arkeolojik bir analiz yaparken Foucault'nun nihai hedefi; bilgiyi yaratan ve besleyen unsurları öğrenip, bilgiyi mümkün hale getiren şartları belirlemek olmuştur. Foucault'un tarihi duyulan ve sadece yaşanan kısmıyla alıp yorumlamayı değil onu incelemeyi ön görür. Yani var olan bilgiyi olduğu gibi alıp değerlendirmez. Yazı yoluyla belirlenmiş metinleri alır inceler ve bu metinleri sadece birer belge olarak görmez, tıpkı eski kalıntıları inceler tarzda gözden geçirir. İlgilenilen şey incelenmekte olan nesne değil, metnin kazılıp çıkarıldığı alanın bütünsel yerleşimidir. Bilgiyi bir nesne olarak ele alıp inceleyen ve bu yöntemini diğer tüm alanlarda uygulayarak kullanan Foucault böylelikle pek çok alanla da uğraş halinde olmuştur.

Foucault, çalışma alanlarının bir biriyle ilişkili olmasında ötürü metodolojisini belli bir çerçeve içinde anlamak ve açıklamak oldukça zordur. Ama arkeolojiyi kullanma şekli onun tamamen bir tarihsel verilerin yazımına bir eleştirinin yoluna gidildiğini gösterir. Arkeoloji dışarıdan sadece verili belge niteliğindeki olgular üzerinden yapılan inceleme olarak görüldüğünden yüzeysel olarak algılanabilir. Fakat Foucault sadece bu dışsal kalıpla ilgilenmez bunu yeterli görmez daha derin ve görünenin iç yüzüne inmeye çalışır, incelemelerini de böyle yapar. Bir çözümlenme mekanizması kullanır. Yani yalnızca neden ve sonuçlara odaklanmaz bunları neden kılan ve sonuç yapan koşulları irdeler.

Foucault bir arkeolog olarak, klasik bir arkeolog gibi sadece biçimsel bir yaşam tarzını aydınlatmak ve yorumlamaktan çok, insanları şekillendirici yönlerine yoğunlaşır ve salt sebeplere iner. Bunu da genel kabulleri göz önünde bulundurarak yapar (Cevizci, 2012: 1256). Böylelikle arkeolojik bir yöntemle olguların ilk ve en özgün yanlarını ortaya koymaya çalışır. Bu bir anlamda toplumsal verileri şeyler niteliğinde ele almak tarihselliği kemikleştirmektir.

Bu arkeolojik betimleme diye de nitelendirebileceğimiz çalışma yine belli pratik yapılar kullanılarak yapılır. Bu bir bakıma karmaşık ve ussal olmayan bir sonuç doğurabilir. Çünkü geçmiş zaman ve koşullarda oluşmuş her türlü belge kendi dönem koşullarıyla kaleme alınmışken o zamanı şimdi yeniden anlamlandırarak yazmak oldukça zorlayıcı olacaktır (Foucault, 2016: 170-171).

Foucault, bunu yöntem olarak kullandıktan sonra arkeolojinin ne bir bilim ne de gelecek bir bilimin temelleri olarak sunulamayacağını söyler. O bilginin arkeolojisinin inceleme için, bilgiye dair verilerin elde edilebilmesi adına bir yöntem olduğunu fakat asla bir bilim niteliği taşımadığını söyler. Arkeoloji; ona göre bilimleri sınırlarla ilişkilendiren etkili olan geniş bir yöntemdir. Arkeolojinin bu disiplinlerle karıştırılmaması gerektiğini düşünür; çünkü arkeoloji diğer disiplinleri incelerken hiç birinin alanına dahil olmadan bunu yapar. Bu yönteminin uygulama noktasındaki bilgilerini “*Bilginin Arkeoloji*” adlı kitabında aktarmıştır. Burada, yaptığı arkeolojik çalışmaları veya değerlendirmeleri değil, yöntemini anlatır (Foucault, 2016: 11). Foucault için arkeoloji, bu yöntem ile birlikte belli dönem ve tarihlerin bilgi tarzını açıklayarak, gün ışığına çıkarmaya çalışmaktadır. Bu arkeolojik çözümlene sürekliliğe karşıdır. Foucault’un arkeolojik çözümlenmesi süreksizliği öngörür. Arkeolojik çözümlene en genel anlamıyla, söylemsel oluşumları belirleyip betimler. Bu anlamda arkeolojinin tanımlamaya çalıştığı bilim değil, bilginin alanıdır. Foucault da arkeolojinin temel görevinin söylemsel oluşumları, pozitiflikleri, ifadeleri, bunların oluşumlarını, özel bir alanı, arşivle birlikte ortaya çıkarmaktır (Urhan, 2000: 41).

Kısacası arkeoloji söylemlerin içinde gizlenen ya da bariz bir biçimde belirgin olan, görünen düşünceleri, temsilleri, imajları, temaları, saplantıları değil de bu söylemlerin bizzat kendisini tanımlamaya çalışır. Arkeolojinin bu anlamda temel problemi, söylemleri özellikleri içinde tanımlamak; kullandıkları kurallar oyununun başka hiçbir şeye indirgenemez olduğunu göstermek: iyice belirginleştirmek için onları yakından izlemektir (Foucault, 2016: 177-178).

1.3.2. Soykütüğü (Geneoloji)

Soykütük, Foucault'nun iktidar üzerindeki çalışmalarında karşımıza çıkan önemli bir kavramdır. Modern iktidar biçimlerinin kaynağını ve gelişimini analiz etmede soykütük önemli bir yöntemdir. Foucault'nun önceki dönemlerinde bahsettiği iktidar, ağırlığını bilgidan ve toplumsal hayatın dokusundan almış; son dönem eserlerinde ise iktidarın aydınlatıcısı arkeolojide değil soy kütüğünde aranmıştır. Arkeolojiden soy kütüğe geçiş ile birlikte vurgu teorikten de pratiğe, söylemden iktidara geçmiştir (Bozdoğan, 2013: 91).

Foucault'nun önceki analizlerinde sözünü ettiği iktidar, içkin olan bir iktidar modelidir. “*Hapishanenin Doğuşu*”nu izleyen yazılarda, bu iktidar biçimini anlatmaya çalışır. Öznelliğin tüm haklarını kendi eline alan, bireysel istek ve arzuların tamamını yöneten bir iktidar modelinin olduğunu ve bu iktidarın, bu tahakkümünün derinlere kadar indiğini vurgular. Burada arkeoloji yerine artık farklı bir kavram koyarak “soykütüğü” kavramı üzerinden araştırmalara başlar. Bitirilmeyen metni olan “*Cinselliğin Tarihi*” ve konuyla ilgili ilgili birkaç çalışmasında, insanların kendilerini ve isteklerini bir başka yapı üzerinden yarattığını ve belli yapıların ilkelerine göre şekillendiklerini anlatmaya çalışmıştır (Foucault, 2001: 26).

Foucault'ya göre soykütük söz konusu olan, bir bilginin “bilimsel” olma niteliklerini taşımadıkları için epistemolojik düzlemde dışlanan yerel, süreksiz, tarihsel, tikel bilgileri, doğru bilgi adına, hakikat arayışı çerçevesinde süzgeçten geçirerek sistematize etmektir. Dolayısıyla soy kütükler daha dikkatli ve daha kesin bilim biçiminde yapılan pozitivist düşünceler değildir. Soykütüğü bir tür tarihtir. Bu tarih geçmişin küllerine doğru bugünün yaşamına hizmet etmesi için derinlemesine yapılan bir araştırmadır, yaratıcı bir faaliyettir (Doğan, 2004: 4-5).

Soykütüğü; ideal anlamların ve belirsiz erekselliklerin açılımına, tarihsel anlatım birliğine ve kaynağının araştırılmasına ters düşen, her tek düze amaçlılığın dışındaki olayların tekliliğini araştırır. Soykütüğü, o halde çeşitlilikten ve dağılmadan, başlangıçların ve aksaklıkların rastlantısından hareketle çalışır. Hiçbir durumdan tarihin sürekliliğini yeni den kurmak için zamanı yeniden kat etmeye çalışmaz, tersine olayları tekillikleri içerisinde yeniden kurmaya çalışır. Soykütüksel yaklaşım, basit bir deneyimcilik değildir. Söz konusu olan gerçekte yerel, süreksiz, dışlanmış, meşru olmayan bilgileri doğru bir bilme adına elemek, sıralamak,

düzenlemek isteyecek olan birleştirici teorik dayatmaya karşı işlevsel hale getirmektir. Soykütüksel yöntem, tarihsel bilgileri serbest bırakmaya yani onların söylemin düzenine karşı çıkmaya ve onunla mücadele etmeye yetkili kılma girişimidir. Soykütük bizi artık olduğumuz şey olmamak, yaptığımız şeyi yapmamak ya da düşündüğümüz şeyi düşünmemek olanağına sahip olduğumuz olağanlıktan kurtarmaya çalışır (Revel, 2012: 112-112). Bunu da iktidar üzerimden gerçekleştirir. Daha özel olarak soy kütük, insan bilimleri içindeki bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyle ve bedenlerin düzenlenmesi, davranışın yönetilmesi ve benliğin oluşumuyla bağlantılı pratiklerle ilgilenir (Ritzer, 2013: 614).

Foucault'ya baktığımız zaman, o tarihsel sürekliliği reddederek, tarihsel süreçlerin kopuşlardan ibaret olduğunu söyleyip, soykütüksel yöntemle süreksizlik içindeki ifade dağılımlarını analiz etmeye çalışmaktadır. Onun soykütüksel anlayışı kronolojik ilerlemeci tarih anlayışına karşı çıkmaktadır. Foucault'nun bu yöntemi kullanmadaki amacı iktidarın farklı bilgi alanlarını kullanarak oluşturduğu söylemler sayesinde tahakküm kuran işleyişini ortaya çıkarmaktır.

1.3.3. Bilgi ve İktidar

Bilgi ve iktidar kavramları Foucault'nun bütün kavramları gibi birbiriyle oldukça bağlantılı olarak sürekli bir ilişki içerisinde. Episteme ve söylemlerle özneyi şekillendirici tüm yapılara bağlı olarak analiz edilen bu kavramlar, Foucault'nun incelemelerinin ana unsurlarıdır. Foucault bu anlamda bütün yönelimini bilgi ve bilgi temelli disiplinlerin nasıl oluşup ortaya çıktığını açıklamak için yoğunlaştırmıştır.

Bilgi Foucault'nun kendi yöntemi içerisinde iktidarı ifade etmek için kullandığı temel kavramdır. Çünkü onun bilgi olarak tanımladığı şey, bütün şeylerin kapsayıcısı, denetleyicisi ve düzenleyicisidir. Bilgiyi bir bilim yöntemi olarak kabul ederek Foucault, sosyal anlamda bilimin bilgisel olana karşı yönelimselliğini vurgulamıştır. Böylelikle tüm düşünce sistemlerinin de üzerine yoğunlaşarak arkeolojik bir yöntem geliştirmiştir (Foucault, 2016: 8). Daha önce pozitivism geleneği içinde tüm bilgiler ampirik ve zorunlu koşullar altında tarihsel anlamda bir

devamlılıkla birbirini sırayla takip etmiş bir yapıda ortaya çıkmış olarak kabul edilmişti. Fakat bunlar ispatı kesin olmamış yığınlardan başka bir şey değildi. Foucault'un kendi ifadesiyle; “kesin bilgi statüsü kazandırılmış, kazanabilmiş olan şeylerin bilançosunu vermedikleri gibi, kanıtsız, yeteri kadar kanıtlama olmaksızın kabul edilmiş ya da ortak inanç olarak kabul edilmiş, hayal gücüyle kazanılmış şeylerin bilançosunu da vermezler” (Foucault, 2016: 230). Bu bizzat pozitivist geleneğin niteliğini yansıtır. Çünkü pozitivist bilim anlayışı da tamamen sorgulamaya kapalı bilgilerin varlığını ve kesinliğini kabul eder.

Bütün pratikler düzenli ve belirlenmiş söylemler tarafından oluşturulmuş bilgilerin yaratımıdır. Bilgi burada hem söylemleri belirleyen hem de söylemlerin bizzat belirlediği şeydir. Bu bağlamda bir bilginin bilimsellik niteliği kazanabilmesi demek toplanmış tüm söylemlerin bilgi olarak tanımlanmasını gerektirir. Foucault için bilgi kendi ifadesiyle; öznenin yani “yaratıcısının söyleminde ilişkili olarak bulunduğu nesnelere söz etmek için pozisyon alabildiği alandır” (Foucault, 2016: 231). Dolayısıyla bilgi, bir anlamda oluştuğu ortamın hem kendisi hem de ürünüdür. Bilgi, tarafından gösterilmiş uyumlu olma olanaklarıdır aynı zamanda belirlenmiş söylemsel pratikler olarak da ifade edilebilir. Bu söylemsel pratikler ortaya çıktıkları dönemin bilgisine göre değişiklik gösterebilen bir yapıya sahiptirler. Dolayısıyla her alana yayılmış olan bilgi aynı zamanda gücü de ifade eder. İdeolojik olarak egemen bilgi bir kontrol mekanizması yaratır. Belli bir çerçeve içerisinde işlevini yerine getiren söylemler sadece bilgiyi değil, güç ilişkilerini de bünyesinde barındırır. Dolayısıyla bilgi sadece güç ya da otorite değildir, aynı zamanda gücü ellerinde tutarak uygulayan yapının kendisidir. Böylelikle Foucault, iktidar ile bilgi arasındaki ilişkiyi tam anlamıyla tersine çevirir. Bilgiyi özgürleştirici gören düşüncenin aksine o, bilgiyi yeni bir kontrol ve denetim biçimi, yani yeni bir iktidar biçimi olarak görür. Ona göre bilgi, insanların bir anlamda üzerine abanan bir iktidardır ve bu iktidara dayanarak başkalarını da belirler. Bu anlamda onun için bilgi, mutlak anlamda özgürleşmenin önünü keserek gözetlemeye, düzene sokmaya, disipline etmeye yönelik bir kip halini alır (Suğur, 2011: 226).

Slattery'e göre; bu karşılıklı etkileşim Foucault'a göre tamamen modern dönemin kendi iç dinamiğinde olan bir ilişkidir. Otorite, bir yandan gücünü

artırırken, kendi sınırları içerisindeki tüm sosyal ve toplumsal yapıları baştan bir tanım içine yerleştirir ve onları kendi denetimi altında tutarak bir kontrol mekanizması gibi düzenleyip denetlemek için yepyeni bilgi ve söylem biçimleri geliştirmeye çalışır. Güç ve bu gücü kontrol edebilme, biat ve başkaldırı arasında hassas bir denge durumu söz konusudur. Güç ya da bilgi, bu sebepten ötürü, modern toplumlarda temel yapı taşıdır ve bununla beraber belirleyici olan yaratım unsuru söylem, gücün, yaratılma, tartışılma, kontrol ve dağıtım için oldukça önemli bir araçtır. Otoriteyi elinde tutanlar söylemin gündemini kontrol ederler ve fiziksel unsurlara kadar her şeyi belirler. Foucault, bilgi-güç olgusunun modern toplumun ve söylemin özünü ifade eder (Slattery, 2010: 477-480).

Kontrol etme tekniklerinin gelişimi çok eski dönemlere kadar dayanır. Disipline edici iktidar yapılarının tümünde gücün gösterildiği ve uygulandığı farklı araçlar ve yollar söz konusudur. Onun güzünde bilgi mutlak gücün kendisidir ve aynı zamanda iktidarın yerini kuvvetlendiren asıl öğedir. Foucault hem bireylerden beslenen hem de bireylerin bilinçlerine varana dek tüm hayatlarını, yaşama biçimlerini ve ilişkilerini şekillendiren hem de onların bedenlerine müdahale hakkını elinde bulunduran bir iktidar biçimi olduğunu ortaya koyar ve bunu da biyoiktidar kavramına verdiği yeni bir ifade biçimiyle açıklar. Özellikle son çalışmalarında yoğun olarak değindiği bu iktidar biçimini ve onun bir nesne haline getirdiği özneyi ve bu öznenin yaratımını vurgulayarak göstermeyi amaçlamıştır. Foucault'ya göre, “bireyin dayatılmış bir kimliğe bağlanarak, özneleştirilerek denetim altına alınmasına karşı verilen mücadele, ekonomik sömürüye ve tahakkümün diğer biçimlerine karşı verilen mücadeleler içerisinde öne çıkmaktadır” (Foucault, 1992: 10-11-13).

Son olarak Foucault'ya baktığımız zaman bilgi ve bilgiyi elinde bulunduran iktidar ayrılmaz bir bağ ile içi geçmiş durumda var olurlar. İktidar, öznenin kendi kendini tanımladığı ve kendisine ait gerçekliğin yapısını ortaya koymayı amaçlar. Foucault, insanın kendisini ifade ettiği gerçeğin, kendisine kısmen zorla uygulanan iktidar ilişkilerinden geçerek bir özne olarak oluşturduğunu özellikle vurgular. Öznenin kendi gerçekliğini belirlemesi bu anlamda öznenin kendi başına deneyimleyerek yaşayıp oluşturduğu bir sonuç değil, tam tersine kendisine hâkim tüm öğelerin sonucudur. Özne ile iktidar arasındaki ayrılmaz ilişkinin altını çizen

Foucault'nun vurguladığı nokta da tam olarak budur. Özne olan her yaratım belli sistemin ürünüdür. Şimdi bu biyoiktidar ve özne kavramlaştırılmalarına bakalım.

1.3.4.Biyoiktidar ve Özne

Foucault, toplum üzerinde denetleyici, düzenleyici ve kontrol edici yapıda bir iktidar modelinin olduğunu vurgular. Modern dönemlerde cezaların uygulanma biçimi artık kurumlar üzerinden de yürütülmeye başlanmıştır. Her alan için ayrı bir kurum ve o kuruma ait güç mekanizmaları oluşturulmuştur. Bu güç mekanizmaları; mahkemeler, hastaneler vb. kurumlar gibi siyasi güçle kurulmuş yapılardır. İktidar bu şekilde bir kişinin diğeri üzerinde baskı kurulması olarak değil, bireylerin birleştirilmiş yapılarla otoriter bir şekilde yönetilmesini amaçlamıştır. Böylelikle iktidar, bireyleri belirlenmiş kalıplara göre yaşamlarını sürdürmeye ve belirlenmiş bir davranış biçimiyle hareket etmeye zorlayan, kurallar koyan ve bu kurallara uyulmasını sağlayan yaptırımcı bir güç olarak varlığını sürdürür. Dolayısıyla tek tek öznelerin söylemlerin nesnesi olması da kaçınılmaz olacaktır.

Foucault'nun biyoiktidar olarak kavramlaştırdığı bu iktidar modeli hem üreten hem de onu yöneten güç ilişkilerini ifade eder. Bu iktidar modeli özneleri yaratıp onların kendi hakikatlerini de kendilerinin bulmasını engelleyen ve aynı zamanda onlara ne olmaları gerektiğini söyleyen bir iktidar şeklidir. Bu anlamda insan bedeni kontrol altına alınmış olur. Biyoiktidar Foucault'da, var olma bilinci taşımayan, benlik bilincinden yoksun birtakım insanlardan meydana gelen bir toplum tipini yaratan güç sahibi mutlak öznedir. Benlik bilincinden mahrum kalan bu toplumun insanları yaşam biçimlerini ve bu yaşam biçimiyle zihinlerinde harmanladığı hakikati yine biyoiktidarın ayaklarına sermektedir. Güven'in ifadesiyle Foucault, "bu topluma yayılan adeta diyalektik haline gelen güç sahibi otoriteye, cinsellik ve öznellik arasında şekillenen özneyi gün yüzüne çıkarmayı amaçlar. Bedenler arasında olan istek ve arzular, bu boyutta ulaşılan hazlar Foucault'da göre biyoiktidara göre şekillenir. Öznellik bilincine sahip olan beden diğer bedenlerden özgürce haz alırken biyo-iktidarın zehriyle zehirlenen özgür benlik biyoiktidarın örtük esiri haline gelir" (Güven, 2008:33-34). Bu bağlamda Foucault iktidarın zihin üzerindeki etkisinin önemini de vurgular. İnsan zihnine hükmeden iktidar, zamanın

mahzenlerinden gelen politika ile etkileme biçimine devam eder. İktidarın ideolojisi olan politika, birey ve toplum arasında yayılır. Böylelikle bireysellik ve öznel hakikat ortadan kalkar. Çünkü hiçbir iktidar kendine bir antitez üretebilecek bir birey veya topluma sahip olmak istemez. Foucault, iktidarın politikasına dahil olan bilinçlerin sorgulama yetisinden yoksun kalıp, uygulanan iktidar politikasına boyun eğen bireylerden oluşan bir toplumun oluştuğunu öne sürer. Kendi hakikatine ve tekliğine uzaklaşan özne bir anlamda nesneleşir ve kendine yabancılaşır. Foucault'a göre, iktidara boyun eğen hiçbir öznenin bir nesneden farkı yoktur. Çünkü iktidarın nesnesi istediği politikaya uygun olarak bireyin zihnine enjekte edilmiş evrenselliştir ve bu evrensellik diğer özneler üzerinde etkisini gösterecektir.

Foucault özneyi de tıpkı iktidar gibi ilişkiler toplamı olarak görür. Bir bakıma onun için özne, kendi denetiminden uzak başka bir güce iradesini farkında olmadan devretmiş bir araçtır. Bu hem öznenin zayıflığını hem de iktidarın gücünün derecesini ifade eder. Otoritenin sahip olduğu güç yani iktidarın kendisi belli güç birliklerinin etkileşimini ifade eder. Bu güç ilişkileriyle özne yaratımı gerçekleşmiş olur (West, 1998: 235-237). Bu bağlamda özne ve öznel deneyim sorunların, Foucault'nun düşüncesinde önemli bir yer edinmiştir. Foucault, öznelğin herkes için ayrı özellikleri ifade ettiğini ve her bireyin tekliğinin söz konusu olduğundan belirlenmiş kalıpların içerisinde bir öznenin tüm öznelerle bir sayılıp yaşamasını beklemenin doğru olmayacağını özellikle ifade etmeye çalışır. Öznel deneyim biçimlerinin, “herhangi bir şeyi doğru ve yanlış oyununa sokan, onu bir düşünce nesnesi olarak kuran söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler bütünü” olarak tanımladığı sorunsallaştırma yoluyla oluşturduğu, geliştirdiği ve dönüştürüldüğü kanısındadır. Öznel deneyimlerin ve gerçeklerin sorunsallaştırma yoluyla tarihsel olarak kurulmuş olmaları, aynı zamanda onların olumsal olduklarını, sınırlarının aşılabilirliğini, dayattıkları bireyselliğin dönüştürülebilirliğini de gösterir. İktidarın işleyişinin öznelleştirme üzerinden tanımlanması, özgürlük kavramının değerlendirilmesini de biçimlendirmektedir. Böylelikle Foucault, “başkalarının eylemlerini yönlendirmek anlamında iktidar, özgür özneler üzerinde, özneler özgür oldukları sürece, farklı davranışların gerçekleştirilebileceği bir imkânlar alanında işleyebilir” (Foucault, 2004: 11-12-13-14).

Sonuç olarak, Foucault'nun bütün kavramları her biri ayrı bir nitelik taşımakla beraber düşünce sisteminin anlaşılması için oldukça önemlidir. Her kavram, kendi terminolojisinde yine kendisinin yüklediği anlamlarla açıklanabilir. Biz de genel olarak felsefesinin ana kavramlarını bir nebze de olsa açıklamaya çalıştık. Felsefesi boyunca bütün kavramlar birbiriyle ilişkili olarak bir bütün halinde Foucault'yu anlaşılır kılmaktadır.

SONUÇ

Paradigma ve episteme kavramlarının benzer nitelik taşıdıkları oldukça açıktır. Bu tez ile yapmak istenilen şeylerden biri, birbirinden bağımsız alanlarda düşünen her iki filozofun farklı kavramları arasında esasen önemli benzerlikler bulunduğunu göstermekti. Tezin ana kaynakları; biri bilimle ilgilenen ve yaptığı çalışmalarla bilim dünyasının merkezi problemlerini hareketlendiren Kuhn, diğeri ise giriştiği her alanda gösterdiği davranış ve geliştirdiği her farklı düşünce ve bakış açılarıyla kendinden sonraki dönemi etkisinde bırakan ünlü Fransız düşünür Foucault'dur. Her ikisi de felsefelerini kurarken sistematik bir biçimde kendilerine özgü anlamlar yükleyerek oluşturdukları paradigma ve episteme kavramları ile ayrı yollardan gidip ortak bir düzlükte karşılaşmışlardır.

19. ve 20. yüzyıllar bilim ve felsefenin artık hiç olmadığı kadar birbirine yaklaştığı ve birbiri ile ilişki içinde oldukları yüzyıllardır. Bilime felsefi etkinliklerin dahil edildiği ve felsefenin de bir takım sınırlamalara uğradığı bu dönemde, bilim felsefesi bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Bilim felsefesi daha çok bilimsel alanda kullanılan yöntem ve bilimsellik ölçütleri üzerine eğilim göstermiştir. Bilimin daha sosyal alanda yer almasının ilk adımı Pozitivizm akımı ile gerçekleştirilmiştir. Pozitivizm akımının en önemli özelliği mutlak olarak tek bir gerçekliğin olduğu inancıdır. Bu gerçeklik de yalnızca duyu verilerine dayalıdır ve metafizikten arınıktır. Bu anlayışa daha sonra antipozitivistler karşı çıkarak pozitivizmin yanlışlığına ve eksikliğine vurgu da bulunmuşlardır. Daha sonra ise Viyana Çevresi adı altında mantıkçı pozitivist olarak adlandırılan gelenekle beraber yeniden pozitivizm canlanmıştır. Bilim felsefecileri olarak ortaya çıkan düşünürlerce artık bilim tarihçiliğinde yeni bir boyut kazandırılmıştır. Bu gibi gelişmelerin ardından bilime devrim niteliğinde yeni bir giriş getirerek bilimin yapısının yanlış ve eksik anlaşıldığı noktasında Kuhn ve görüşleri gün yüzüne çıkmıştır. Kuhn için bilimsel faaliyetlerin arka planında yer alan unsurların sorgulanması gerekmektedir. Kuhn'un bu iddialı eleştirisini temellendirmek için yazdığı eseri olan *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* bilim camiasında büyük bir yankı uyandırmıştır. Kuhn burada geleneksel bilim anlayışının tamamıyla değişmesi gerektiğini dile getirerek eksik geleneksel anlayışa yeni bir bakış açısı kazandırır. Bu noktadan hareketle batı dünyasında yer edinmiş bilimsel gelişme ve ilerlemenin düşünüldüğü gibi birikimsel ve tek düze bir

çizgide ilerlemediğini, bu sürecin tam tersine büyük kopmalar ve kırılmalarla gerçekleştiğini söyler. Bu anlamda bilim süreklilik içinde işleyen bir disiplin olarak görülemez. Çünkü kırılma ve kopmalar bu sürekliliğin sıralanışını ortadan kaldırır. Bilim birbirinden farklı görüşlerin yer aldığı bir disiplin olarak incelenmelidir. Bu nedenle Kuhn, bilimin devrimsel bir ilerleme olduğu yolundaki iddiasını ifade etmek için bilimsel süreçleri birkaç döneme ayırarak inceler. Bunlar sırasıyla paradigma öncesi dönem, olağan bilim dönemi ve bilimsel devrim dönemidir. Paradigma öncesi dönem herhangi bir belirlenmiş bilimsel ölçütün söz konusu olmadığı dönemdir. Bu dönem de bilimsel bir ölçüt belirleyici herhangi bir paradigmanın henüz ortada olmadığı dönemdir. Bir anlamda diyebiliriz ki Kuhn'a göre bu dönemde herhangi bir kural ve ayıklayıcı unsur söz konusu değildi. Bu yüzden bu dönemdeki olguların tamamı birbiri üzerine yığılmış olgulardan başka bir şey değildi. Bilim adamı bu dönemde sadece basit gözlem ve deneylerle elde edilen olgularla ilgilenirler. Bir anlamda aynı olgular üzerinde çalışmalar yapılmaktaydı. Bilgi üretimi söz konusu olmayan bu dönemde aynı olgular üzerinde ortaya atılan düşünceler zamanla birbiri ile rekabet içine girmeye başlar. Bu bir bakıma daha fazla olgu biriktirenin galip geldiği bir rekabet gibidir. Galip gelen görüşe sahip ekolün düşüncesi ve önyargıları artık bilim dünyasına hakim olur. Olgular da bu düşünce biçimine göre incelenmeye başlanır ve artık tüm bilimsel faaliyetler bu paradigma diye adlandırılan fikir etrafında toplanır. Bununla beraber elde edilen başarılar yeni başarıların da elde edilebileceği umudunu beraberinde getirir. Artık kabul edilen paradigmayla beraber olağan bilim dönemi de başlamış olur.

Olağan bilim dönemi bir alanı çepeçevre saran ve sınırlarını belirleyen paradigmanın kabulüyle başlamış olur. Bu dönemde paradigma hem sorulara çözümler üretir hem de çözüme ulaşmanın yollarını gösterir. Bu anlamda bilim adamının da sınırları belirlenmiş olur ve onun dünyayı algılayışına yön verir. Bu dönemde artık sorunun ne olduğu tanımlanmaya başlar ve tıpkı bir bulmaca çözüyormüş gibi bilimsel faaliyetlerde bulunmaya başlanır. Kuramsal anlamda bir yenilik arayışının olmadığı da bu bulmaca çözüme biçiminden anlaşılmaktadır. Başarısı da zaten buna bağlıdır. Bilim adamının amacı bu dönemde bilgi üretmek değil, her tür bilginin alanını genişletmek olmuştur. Hakim olan paradigma bilim adamı için bir inanç halini alır. Fakat belli bir süreden sonra paradigma artık

yetersizliğini hissettirmeye başlar. Çünkü aynı paradigmayı benimseyenler içinden bazıları için artık paradigmanın iş göremediğini anlar. Bu başlangıçta daha sessiz dile getirilirken zamanla aykırılıklar yoğunlaşmaya başlar. Bu durum beraberinde bunalıma sebebiyet vermeye başlayınca artık paradigmaya bağlılık zayıflar. Zedelenen inanç aynı paradigma içindeki kişilerin görüş ayrılığına düşmelerine sebep olmaya başlayınca, bilim adamları artık farklı alternatifler aramaya başlamış bir bakıma bu bunalımdan kurtulmanın yollarını aramışlardır. Paradigmanın gücü azalmaya başladıkça paradigma terk edilmeye başlanır ve bu da yeni bir paradigmanın kabul edilmesinin ilk adımıdır. Bilim adamları ilkin paradigmayı bütünüyle reddetmezler çünkü bu aynı zamanda bilimi de reddetmek olacaktır. Daha ziyade çözümcü olduğuna inandıkları başka bir paradigmanın kabulüyle bilimsel araştırmanın ölçüt ve koşulları da beraberinde değişime uğrar. Bu paradigma değişimi diğerinin tamamen izlerinin de ortadan kalkmasıyla ortaya çıktığından Kuhn bunu bir devrim olarak tanımlar. Tıpkı siyasi devrimlerdeki kurumların işleyişinde meydana gelen köklü değişimler gibi biliminde de devrimsel bir hareketlilik bulunur. Kuhn, bilim topluluklarındaki paradigma değişiminin bilimsel devrim dönemiyle benzer nitelikte taşıdığını söyleyerek ilerlemenin bu şekilde mümkün olduğunu ifade eder.

Bilimsel devrimlerde eski paradigmada gerçek anlamda bir kopma ve kırılma söz konusudur. Asla eski geleneksel bilim anlayışından miras niteliğinde hiç bir şey devralınmaz. Dolayısıyla bilimsel ilerleme de bilim tarihindeki sert değişikliklerle meydana gelir ve bu asla birikimsel ve tek düze bir şekilde olmaz. Devimlerle birlikte artık dünya görüşleri ve dünyanın algılanış biçimleri de değişir ve bambaşka bir dünya algısı yaratılır. Kuhn'un ifade ettiği devrimler, kurumsal yapılar üzerine yaptığı çalışmalarla dikkatleri üzerine çeken ünlü Fransız filozof Foucault'un felsefesinde de episteme kavramı kapsamında benzer bir anlama sahiptir.

20. yüzyılın en önemli ve etkili fikir adamlarından olan Foucault genel felsefesi incelendiğinde her alanda düşünce geliştirerek günümüze kadar damgasını hissettirmiş bir filozoftur. Felsefeden sosyolojiye, tarihten psikolojiye, siyasete kadar birçok alanda ciddi eleştirilerde bulunmuş ve tartışmaların fitilini ateşlemiştir. Foucault felsefesinde birçok kavram geliştirmiş ve felsefesinin temeline de epistemeyi yerleştirerek kendine özgü bir tarzla düşüncelerini ortaya koymuştur.

Kendinden önceki birçok gelenek ve düşünce adamında etkilenecek onlardan aldıklarını daha ileri boyutlara taşımıştır.

Foucault tıpkı Kuhn'un paradigma kavramındaki gibi bir etkiye sahip episteme kavramına klasik tanımının dışında bir anlam yükler. Özellikle belli bir kültür geleneği içinde ve belli bir dönemde geçerli olan bilgilerin daha çok akla uygunluk koşullarını belirleyen bir nitelikte gördüğü epistemeyi genel ve kapsayıcı olarak nitelendirir. Belirli bir dönemin belirleyici etkeni olarak gördüğü epistemeyi gücün kendisi olarak görür. Bu anlamda Foucault için episteme Kuhn'nun paradigma tanımındaki gibi dünyaya bakışı şekillendiren ve kapsayan bir misyonda görülür. Episteme, içinde yaşadığı dönemin insanlarını tamamen kuşatarak içine hapseder ve insanlar asla bunun dışına çıkamadığı bir yapıdadır. Bu yapı bir dönemin içinde yer alan tüm ilişkileri kapsayan bütünlüktür. Paradigmalara en çok benzerliğinin olduğu noktalardan biri de budur. Nasıl ki bir dönem boyunca yenisi ortaya çıkana kadar tek bir paradigma hakimken Foucault içinde her dönemin kendine has epistemesi vardır ve bu belli bir zaman dilimi için geçerlidir. Bu zaman dilimindeki episteme bütün bilgileri belirleyen tek bir episteme vardır. Dolayısıyla bir çağın bilgi tanımlamasının biçimlendiren nitelikteki episteme ortak bilinç ya da bakış açısı olarak da algılanabilir. Her dönemde değişiklik geçirdiğinden bir süreklilik içine hapsedilemeyecek düzeyde süresizdir ve kaskatı kurallardan ayrıktır. Paradigma değişimleri gibi episteme değişimlerinin de söz konusu olduğunu ve devrimsel nitelik taşıdıkları da benzerliklerden bir diğeridir. Paradigmal geçişteki kırılma ve gelenekten kopma epistemeler içinde söz konusudur.

Foucault, Kuhn'un eleştirdiği batı geleneğinin bilimselliğinin yanında ilerleme anlayışına da aynı biçimde eleştiride bulunur. Batının ilerleme olarak adlandırdığı tüm gelişmelerin aslında yerinde saymak hatta bazen de geriye gitmek olarak görür. Tarihte süresizliğin olduğu ve olaylar arasında mantıksal zemine dayalı tek düze bir gelişimin olmadığı düşüncesini benimser. Bunu da yine epistemolojik kopmalar üzerinden ifade etmeye çalışır. Paradigmaların yetersizliğinde meydana gelen yeni paradigmayla birlikte yaşanan krizi aşmak için birtakım gelenekler terk edilir ve değişmek durumunda kalır. Bilgi noktasında da oluşan boşluk bilginin oluşum koşullarının da değişimi kaçınılmaz olur. Foucault bu anlamda episteme görüşünü *Kelimeler ve Şeyler* adlı eserinde belli dönemlere

ayırarak aktarır. Foucault, epistemeyi Rönesans ve Ortaçağ epistemeleri, Klasik dönem epistemeleri ve Modern dönem epistemeleri olarak dönemlere ayırarak değişimini betimlemeye çalışır. Bu dönemlerin her birinin epistemelerinin bir diğerinden farklı olduğunu dile getiren Foucault her dönemin farklı bir epistemeyi temsil ettiğini ifade eder.

Foucault için ilk dönem Ortaçağ ve Rönesans dönemini kapsayan epistemedir. Bu dönemin epistemeleri ortaçağdan başlayıp 16. Yüzyılın sonuna kadar hakim olmuştur. Bu dönemin hakim epistemeleri “benzerlik” üzerine inşa edilmiştir. Benzerlik bu dönemde düzen sağlayıcı bir özelliktir. Benzerlik, görünen ile görünmeyen şeylerin bilgisine ulaşma imkanı verir. Bir anlamda şeyleri temsil etme niteliği taşır. Benzerlik bu dönem boyunca tüm bilgileri şekillendirip düzenleyen bir episteme ilkesidir. Foucault, bu benzerliğin dört biçimi olduğunu söyler. Bunlar *convenientia*, *aemulatio*, *kıyas* ve *sempati*dir. İlk benzerlik biçimi olan *convenientia*, belli bir mekan içindeki yakınlıktan oluşmuş benzerliği ifade eder. Evrensel boyutta birbirine benzer ve denk varlıkların olduğunu söyleyen bu benzerlik biçiminde her şeyi kapsayan ve birbiriyle ilişkili olmasını sağlayan her şeyde imzası bulunan ortak bir birleştirici güç de söz konusudur (tanrı). Bu sebepten dolayı yeryüzü ile gökyüzünde varlıklar birbirlerine denktir. İkinci benzerlik biçimi olan *aemulatio* da *convenientia*’dan farklı olarak mekansal olarak bir yakınlığın bulunmadığını evrenin iki ayrı noktasın varlıkların olduğunu ve bunların da birbiri ile rekabet içinde olduğunu ifade eden benzerlik biçimidir. Bu benzerlik biçimi birbirinin aynası gibi birbiri üzerinden yansıyan şeyleri kapsar. Üçüncü olarak benzerlik biçimi her iki benzerlik biçimi içinde çakışmanın olduğu benzerlik biçimidir. Bu kıyas sayesinde ilk iki benzerlik biçiminin sahip olduğu benzerlikleri açığa çıkarır. Benzerliğin son biçimi olan *sempati* ise daha önce hiçbir şekilde belli olmayan ve hiçbir yolla ulaşılmayan, tahmin edilememiş ve bağlantı kurulamamış komşuluğu ifade eder ve bir bütünlük olarak görülür. Bu anlamda Rönesans ve ortaçağ döneminin epistemeleri benzerlik üzerine şekillenmiştir.

Klasik döneme gelindiğinde bu benzerlik epistemeleri tamamen değişerek bir dönüşüme uğramıştır. Bir anlamda Rönesans epistemeleri yerle bir edilmiştir. Foucault bunu Cervantes’in *Don Kişot* adlı romanıyla betimlemeye çalışır. *Don Kişot* romanda kendini şövalye olarak görme hayalinin peşine takılıp gezgin bir hayalperesttir.

Etrafındaki şeyleri düşüncesindeki şeylere benzeterek kendi kurduğu benzerlik ilişkisi üzerinden anlamlar katarak yaşayan bir karakterdir. Klasik epistemede Don Kişot için kurulan benzerlikler tam anlamıyla yanıltıcıdır ve hezeyana uğratar. Şeyler görüldüğünden farklı olurlar ve kelimeler de burada bir anlamda başıboş dolanırlar. Bu yüzden Klasik epistemeye göre benzerlik bize asla bilginin biçimini veremez tam tersine hataya sebebiyet verecek nitelikte de tehlikelidir. Dolaylı olarak Klasik episteme Rönesans epistemelerini yok sayar. Benzerlikten değil farklılıklardan ve ayrıştırmalardan hareket eder. Rönesanstan Klasik döneme geçişle beraber epistemelerde değişmiştir. Burada artık şeylerin benzerliklerin değil farklılıkların bilgiyi bizlere sunduğu anlayışı hakim olan epistemedir. İlk dönemdeki işaret eden, işaret edilen ve konjektür'ün yerini Klasik dönem epistemesinde işaret edenle işaret edilenin bağlantısı alır. İşaretlerin temsili de burada üç değişkenden oluşur. Bunlar; bağlantının kökeni, bağlantının tipi ve bağlantının kesinliğidir. Böylelikle işaret eden ile edilen arasındaki bağlantı bilgiyi veren değil bizzat bilginin içinden elde edilen olur. Yani bilgiyi ortaya çıkarmada işe yarayan araçlar olarak kabul edilen işaretler daha sonraları temsille beraber gelişir ve büyür.

18. yüzyıla gelindiğinde ise episteme ciddi bir kırılmaya uğrayarak yeni bir dönem ve episteme ortaya çıkmıştır. Bu dönem Foucault tarafından modern dönem olarak adlandırılmıştır. Bu dönemin epistemeleri diğer iki dönemdeki episteme özelliklerinin olmadığı bir dönemdir. Herhangi bir özdeşlik veya farklılık söz konusu değildir. Tam aksine bir bütünü ifade eden bir anlayıştan uzak bir episteme modeli bu dönemde karşımıza çıkar. Modern epistemeye göre bilginin kendine özgü alanları ve yerleri vardır ve birbirleri arasında bir bağlantı da söz konusu değildir. Bu bağlamda kopukluk vardır. Klasik dönemdeki düzen arayışı modern epistemede tarih olarak yer kaplar. Bu dönemin en önemli özelliği de artık insanın ve insan etkinliklerinin üzerinde durmuş olmasıdır. Daha çok insan üzerinden ifade edilen bu dönem epistemeleri bilginin kendinden özgünlüğün yoğun biçimde kavramlar üzerinden aktarıldığı dönemdir. Bu dönemde insan hem bilginin öznesi hem de nesnesi olarak kabul edilir. Klasik dönemde silik olarak geri planda kalan insan burada bir anlamda meydana çıkmıştır. Modernizmle beraber insan ve insan aklına büyük önem atfedilerek insan, bilginin hem belirleyicisi hem de belirleneni olmuştur. Özne olarak nesnel bir bakış açısıyla kendine yaklaşan bir insan modeli söz konusu olmuştur. Bu

dönemin epistemesi insan aklı ve biricikliğidir. Burada insanın sonluluğu da epistemenin belirlenimine vurgu yaparak insanın kendi aklıyla kendini sonlandırdığı imasını vermektedir. Özellikle postmodernizmle beraber özne olarak insanın ölümünün de gerçekleşeceğinin sinyallerini de verir.

Sonuç olarak, genel manada her iki düşünür incelendiğinde birbirine benzerlik ilişkisi bulunan paradigma ve epistemenin belli bir dönemde ve belli bir süre içerisinde tüm bilgi biçimlerinin belirleyici unsurları oldukları sonucunu çıkarabiliriz. Düşünceden, dile, yaşamdan, toplumsal hayata kadar her alanda hakim bir takım güç unsurları bazen örtük bazen açık ama asla sürekli olmamakla beraber hakimiyet kurar. Bunlar Kuhn'da paradigma Foucault'da episteme olarak adlandırılır. Paradigmalar değiştiği gibi episteme de değişir. Foucault Kuhn'dan etkilenecek sosyal bilimsel bir anlayış geliştirmiştir. Her ikisi de geleneksel anlayışın karşısında bir tavır takınarak klasik anlayışları zedelemiş yıkıma uğratmıştır.

Bu tez ile biz hem Kuhn'un paradigması hem de Foucault'un epistemesiyle, dünyanın bize kendini asla pozitif bilimlerin iddia ettiği gibi tekbiçimli sunmadığını, daha ziyade hep bir kavramsal belirlenmişlikle bize görüldüğünü ortaya koymaya çalıştık. Paradigma bilimin evreni anlama biçimini epistemeyse tarih ve kültürün dünyayı anlama biçimini temsil eder. Bu nedenle her iki kavram arasında, bir bakıma miyop gözün muhtaç olduğu türden bir zorunlulukla işleyen kimi benzerlikler bulunur. Bizim tez içerisinde göstermeye çalıştığımız hem bu tür benzerlikler hem de bu benzerliklerin tam olarak felsefi olarak betimlenmesinin koşullarını sağlamaktır. Tez de göstermeyi umduğumuz ise ister paradigma olsun ister episteme, her iki kavramın da düşünmenin dünyayı önceleyen bir yapı da dünyayı bize sunduğudur.

KAYNAKÇA

- Bachelard, G. (2008). *Yeni Bilimsel Tin*. (Çev. A. Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bachelard, G. (2013). *Bilimsel Zihnin Oluşumu*. (Çev. A. Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Benton, T. ve Lan C. (2012). *Sosyal Bilim Felsefesi*(Çev. Ü. Tatlıcan ve B.Binay). (2. Baskı). Ankara: Sentez yayınları.
- Bernstein, R. J. (2009). *Objektivizm Ve Rölativizmin Ötesi: Bilim, Hermeneoytik Ve Praxis*. (Çev. F. Yılmaz). (1. Baskı). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Bozdoğan, E. (2013). *Michel Foucault'da Söylem Bilgi Ve İktidar İlişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Bozkurt, N. (1990). *Çağdaş Felsefelerden Kesitler*. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Bozkurt, N. (2003). *20. Yüzyıl Düşünce Akımları Yorumlar Ve Eleştiriler*. (1. Baskı). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Cevizci, A. (2012). *Felsefe Tarihi*. (4. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Çotuksöken, B. (2002). *Felsefe: Özlem- Söylem*, İnkılap Yayınları. İstanbul.
- Çüçen, A. K. (2016). *Felsefe Tarihi III- XX. Yüzyıl Filozofları*. (2. Baskı). İstanbul: Sentez Yayınları.
- Dalmış, D. (2012). *Heidegger ve Foucault'nun Dil Felsefesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Daştan, U. (2013). *Bilimin Tarihsel Gelişim Sürecinde Thomas Samuel Kuhn'un Bilim Felsefesinin Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Dinçer, K. (2015). *Kısaca Felsefe*. (2. Baskı). Ankara: Pharmakon Yayınları.
- Doğan, M. (2004). *Michel Foucault'da Bilgi/İktidar İlişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Doltaş, D. (2003). *"Söylem ve Yazım", Söylem Üzerine*. (3. Baskı). Metu Pres, Ankara.
- Fleischer, M. (2004). *20. Yüzyıl Filozofları*. (Çev. A. Kanat). (1. Baskı). İzmir: İlya Yayınevi.

Foucault, M. (2012). *Felsefe Sahnesi Seçme Yazılar-5*. (Çev. I. Ergüden). (2.Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2015a). *Cinselliğin Tarihi*. (Çev. M. A. Kılıçbay). (6. Baskı). İstanbul: İmge Kitabevi.

Foucault, M. (2015b). *Deliliğin Tarihi*. (Çev. M. A. Kılıçbay). (6. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

Foucault, M. (2016). *Bilginin Arkeolojisi*. (Çev. V. Urhan). (3. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2017). *Kelimeler Ve Şeyler*. (6. Baskı). (Çev. M. A. Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi.

Güven, H. (2008). *Michel Foucault'nun Sosyal Bilim Anlayışı Ve Metodolojisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Güzel, C. (2014). *Bilim Felsefesi*. (1. Baskı). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Kabadayı, T. (2006). *Kuramdan Bağımsız Gözlem ve Deney Dili Olanaklı mıdır?*. Felsefe Dergisi. Sayı: 2.. s. 29-44.

Kabadayı, T. (2011). *Duhem'den Ludan'a Çağdaş Bilim Felsefecileri*. (2.Basım). Ankara: Bilgesu Yayınları.

Kuhn, S. T. (1994). *Asal Gerilim*. (Çev. Y. Şahan). (1. Basım). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Kuhn, S. T. (2015). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. (Çev. N. Kuyaş). (9.Baskı). İstanbul: Alan Yayıncılık.

Metcan, İ. (1993). *Thomas Kuhn'un Bilim Anlayışı Ve Paradigma Kavramı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özsoy, S. (2008). *Popper Ve Kuhn: Imre Lakatos Ve Bilimsel Metodoloji İçin Yeni Bir Öneri*. Kaygı , Sayı:30. S. 209-223.

Öztürk, Ü.(2013). *Thomas Kuhn'un Paradigma Kavrayışı Üzerine Analitik Bir İrdeleme*, Kaygı Dergisi, Sayı: 19.

Revel, J. (2012). *Foucault Sözlüğü*. (1. Baskı). (Çev. V. Urhan). İstanbul: Say Yayınları.

Ritzer, G. (2013). *Sosyoloji Kuramları* (1. Baskı). (Çev. H. Hülür). Ankara: De Ki Basım Yayım.

Slattery, M. (2010). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Çev. Ü. Tatlıcan, G.Demiriz). (3. Baskı).İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Suğur, S. (Editör), (2011). *Modern Sosyoloji Tarihi*. (1. Baskı). Anadolu Üni. Açıköğretim Fakültesi Yayınları, No: 1301. Eskişehir.

Tekelioğlu, O. (1999). *Michel Foucault ve Sosyoloji*. (Çev. İ. Sirkeci). (1. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Topdemir, H. G. (2002).*Kuhn Ve Bilimsel Devrimlerin Yapısı Üzerine BirDeğerlendirme*, Felsefe Dünyası, Sayı: 36. S. 45-62.

Urhan, V. (2000). *Michel Foucault Ve Arkeolojik Çözümleme*. İstanbul: ParadigmaYayınları

Urhan, V. (2010). *Foucault, Fikir Mimarları Dizisi-24*. (1. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.

West, D. (1998). *Kıta Avrupa'sı Felsefesine Giriş*. (Çev. A. Cevizci). (2.Baskı). İstanbul: Paradigma Yayınları

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : YARDIMCI, Derya
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 15.06.1994/ AĞRI-Doğubayazıt
Telefon : 05433532413
E-mail : deryayrdmc04@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Felsefe (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)	-
Lisans	Felsefe (Muş Alparslan Üniversitesi)	2015

Yabancı Dil

İngilizce

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

07/10/2019

Tez Başlığı / Konusu:

**THOMAS KUHN'UN PARADİGMASI İLE MICHEL FOUCAULT'NUN EPİSTEMESİ'NİN
KARŞILAŞTIRILMASI**

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 87 sayfalık kısmına ilişkin, 07/10/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından TURNİTİN .intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 4(dört) tür.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

07/10/2019

D. Y. Yardımcı

Adı Soyadı : Derya YARDIMCI
Öğrenci No :

Anabilim Dalı : FELSEFE ANABİLİM DALI

Programı :

Statüsü : Y. Lisans Doktora

DANIŞMAN
Doç. Dr. Eren RIZVANOĞLU

07/10/2019

ENSTİTÜ ONAYI

UYGUNDUR

07/10/2019

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü

B. Koçlar